

Η ΑΙΓΙΝΑΙΑ

Περιοδική πολιτιστική έκδοση
Τεύχος 1ο. Αΐγινα, Ίανουάριος-Ίούνιος 2000

Ίδιοκτήτης-Έκδότης:

Άστική μη κερδοσκοπική Έταιρεία «Η Αΐγιναία»
Έδρα: Ίωάννου Σακκιώτου 8, Κυψέλη Αΐγίνης. ΑΦΜ: 099119847

Έπιστημονική σύμβουλος:

Γεωργία Π. Κουλικούρδη

Διευθυντής:

Γεώργιος Ί. Μπόγρης

Άρχισυντάκτης:

Άχιλλεύς Γ. Χαλδαιάκης

Συντακτική έπιτροπή:

Άννη Βρυχεία, Κώστας Γαβρόγλου, Μαΐρη Γαλάνη-Κρητικού,
Γιώργος Κουλικούρδης, Βασίλης Λυκούρης, Μιχάλης Μουσαΐτσος,
Γεώργιος Μπόγρης, Γιάννης Ποϋντος, Δημήτρης Σαραντάκος,
Άχιλλεύς Χαλδαιάκης, Άννα Χάρισσον

Διόρθωση-Έπιμέλεια κειμένων:

Άρτεμις Σ. Πατίστα

Συντονιστής έκδόσεως:

Γιώργος Γουλᾶκος

Στοιχειοθεσία, σελιδοποίηση, φιλομογράφηση:

Παναγιώτης Καπένης, Μεσολογγίου 17, 106 81 Άθήναι, τηλ.: 3301607

Έκτύπωση:

Γιώργος Κωστόπουλος, Σελλασίας 6, 104 39 Άθήναι, τηλ.: 8813241

Βιβλιοδεσία:

Γιώργος Μπετσώρης, Στυλιανού Γονατά 13Α, 121 33 Περιστερί, τηλ.: 5743783

Συνδρομές:

Έσωτερικού 5.000 δρχ.

Φοιτητές-Μαθητές 4.000 δρχ.

Έξωτερικού-Όργανισμών-Τραπεζών 10.000 δρχ.

Ύπευθυνος συνδρομών: Γιάννης Ποϋντος

Τηλ.: 0297/26583 - 26278 - 0972077840

Έπιταγές-Έμβάσματα:

Γεώργιος Μπόγρης, Μητροπόλεως 9, 180 10 Αΐγινα.

τηλ.: 6713797 - 0297/26625-61876 - 0944370587

Γιώργος Γουλᾶκος, Βαλαωρίτου 12, 106 71 Άθήναι, τηλ.: 3628501

Άριθμός τραπεζικού λογαριασμού: 241/47005110 Έθνική Τράπεζα τής Ελλάδος

Έπιστολές-Συνεργασίες στη διεύθυνση:

Άστική μη κερδοσκοπική Έταιρεία «Η Αΐγιναία», Τ.Θ. 38, 180 10 Αΐγινα

E-mail: pountosj@aig.forthnet.gr

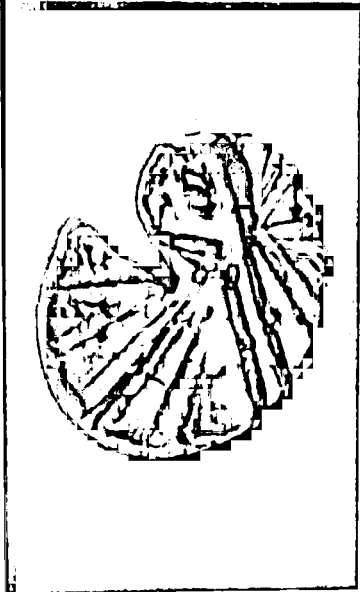
Έξωφύλλο:

Ζωγραφικός πίνακας του Φραγκίσκου Κάππου

και κόσμημα του Γιάννη Μόραλη

Σχεδιασμός-Έπιμέλεια έξωφύλλου:

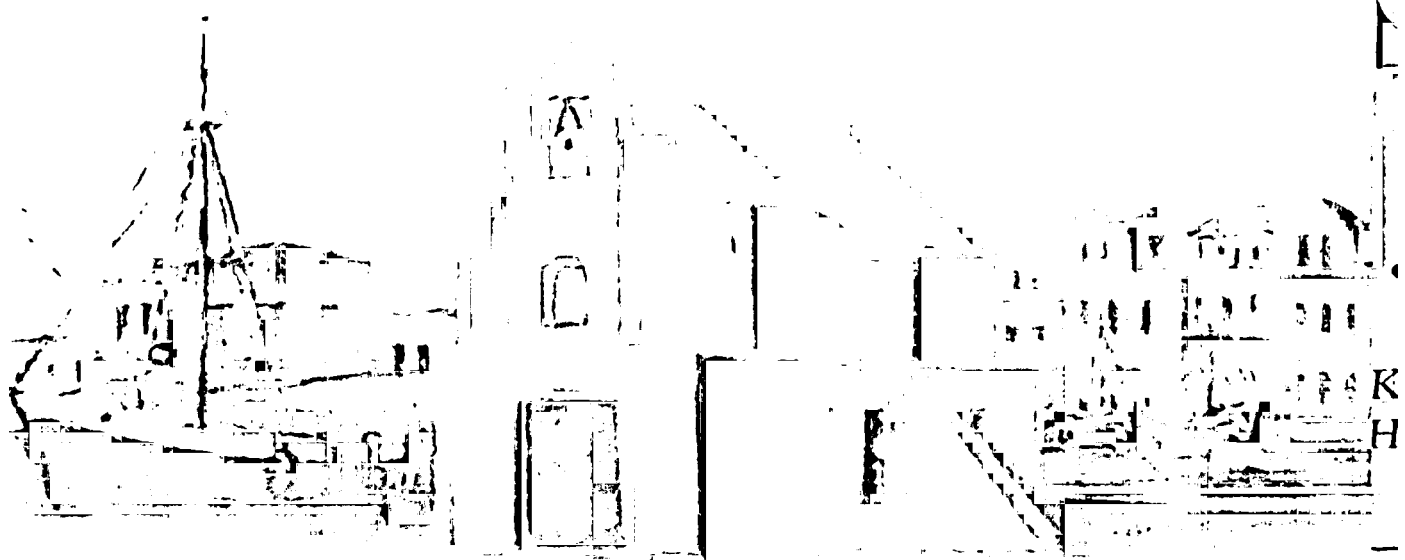
MEMIGRAF, Βαλτετσίου 13, 106 80 Άθήναι, τηλ.: 3636358

ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ

Ἡ Διγενεαία

ΠΟΠΙΛΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Αἴγινα

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ 1, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2000

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σημείωμα τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς	3
Χαιρετισμὸς Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὑδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας κ.κ. Ἱεροθέου	5
Χαιρετισμὸς τοῦ ἐπὶ τῶν πολιτιστικῶν ἀντιδημάρχου Αἰγίνης κ. Σώζοντος Βελιώτη	7
Μέρος Α'. Κείμενα - Μαρτυρίες	
Νίκος Κούνδουρος Αἴγινα	11
Δημήτρης Α. Φατούρος Ἡ δισυπόστατη μοναδικότητα	13
Ἄννη Βρυχέα Γιὰ τὴν Αἴγινα... « Ἦμουν ἐκεῖ, εἶμαι ἐκεῖ, εἶναι ἐκεῖ ποὺ θὰ ἤθελα νὰ ζήσω »	15
Κοσμᾶς Ψυχοπαίδης Συνάντηση μὲ τὴν Αἴγινα	17
Βασίλης Κουμπενᾶς Αἴγινα 1984	19
Λίνα Κάσδαγλη Αἴγινα 1951	21
Μαίρη Κοντορούδα Ἡ Αἴγινα μὲ τὰ μάτια τῆς... νιότης	23
Μέρος Β'. Ἄρθρα - Μελέτες	
Γεωργίου Ἰ. Μπόγγρη Ἱστορικὸ τῆς Αἰγίνας	27

Έωργίας Κουλικούρδη	
Αίγινα: Ίστορία καὶ παράδοση. Ἡ σημασία καὶ οἱ δυνατότητες τῆς ἔρευνας .	37
Θεοδώρου Παπαηλία	
Αίγινα: Ίστορικές καὶ οικονομικές ὀψεις	41
Νίκου Στρόμπλου	
Τάσεις καὶ διαρθρωτικές ἀλλαγές στὴν οικονομική δραστηριότητα τῆς Αἴγινας	47
Μαίρης Γαλάνη-Κρητικῶ	
Αἴγινα καὶ ἄνθρωποι: Ἀντώνιος Πελεκάνος, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τῆς Αἴγινας	67
Σοφίας Χουρμούζη-Ξενοπούλου	
Τὸ Διαχρονικὸ Μουσεῖο τῆς Αἴγινας	77
Ἰρίδος Κρητικῶ	
Αἰγινήτικα κανάτια — Καμβὰς ἀπὸ πασπάρα	89
Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη	
Σχολὴ φαλτικῆς στὴν Αἴγινα καὶ ἱερατικὴ σχολὴ στὸν Πόρο ἐπὶ Καποδίστρια. Πρωτογενεῖς παρατηρήσεις μὲ ἀφορμὴ ἓνα πανηγυρικὸ	97
Φιλίππου Ν. Χατζηπέρη	
Ἡ ναυτιλία τῆς ἀρχαίας Αἴγινας	109
Δημήτρη Σαραντάκου	
Τὰ δημιουργικὰ καλοκαίρια τοῦ Κώστα Βάρναλη στὴν Αἴγινα	113
 Μέρος Γ'. Μεταφράσεις – Βιβλιοπαρουσιάσεις – Χρονικά – Ἐπιστολές	
Micheline Kottis	
Ὁ «Λειδινός» ἢ ἡ ἄρνηση τοῦ ἀναπότρεπτο. (Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά: Μαίρη Γαλάνη-Κρητικῶ)	131
Λίνα Κάσδαγλη	
Μνήμη Γιάννη Μαῖλλη	135
Γιάννης Μαῖλης	
Μικρὸ Ἀνθολόγιο φωτογραφιῶν. Ἄνθρωποι καὶ τοπία τῆς Αἴγινας	137

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Η έκδοση του περιοδικού Η Αιγιναία πιστεύουμε ότι έρχεται να καλύψει ένα κενό που υπάρχει στην πνευματική ζωή του νησιού μας. Η Αίγινα δεν είναι μόνο ένας τόπος παραθεριστικής αναφυγής. Στην ιστορική της διαδρομή έχει γνωρίσει περιόδους ακμής αλλά και αφάνειας. Στις τελευταίες δεκαετίες, η Αίγινα γνωρίζει μια πολύπλευρη άνθηση και όχι μόνο οικονομική και τουριστική. Το κλίμα, ο χώρος, τα ιστορικά μνημεία, η εργατικότητα και η χαρούμενη διάθεση των κατοίκων της μεγαλώνουν και πληθαίνουν τα σημεία επαφής που μπορεί να αποκτήσει κάποιος μαζί της. Μακρή γεωγραφικά, αλλά μεγάλη σε ενδιαφέροντα και δραστηριότητες. Φορείς, σύλλογοι και πρόσωπα καλλιεργούν και αναδεικνύουν και το άλλο πρόσωπο της Αίγινας: αυτό της πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας. Διαθέτει ένα σπουδαίο πολιτιστικό κεφάλαιο και ιδιαίτερα αξιολόγα άτομα να το αναζητήσουν, να το προβάλλουν και να το προωθήσουν.

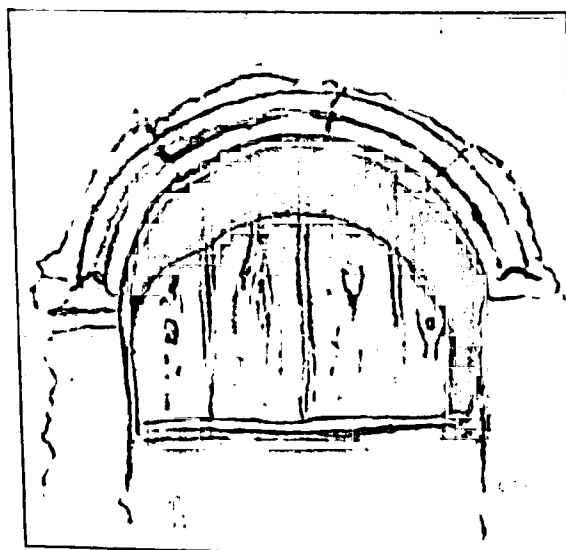
Αυτή την ατελείωτη πολιτιστική δεξαμενή του νησιού και αυτούς τους πάμπολλους και ικανότατους πνευματικούς δημιουργούς (ντόπιους και φίλους της Αίγινας) φιλοδοξεί να παρουσιάζει και να αναδεικνύει το περιοδικό μας.

Να γνωρίσουμε όλοι και να προβάλλουμε την ιστορία, τη λαογραφία και την πολιτιστική παράδοση της Αίγινας. Να παρουσιάσουμε τη λογοτεχνία, την παιδεία και την τέχνη που δημιουργεί άξιοι παράγοντες στο νησί. Και τέλος να συμβάλουμε στην ανάδειξη και προστασία του περιβάλλοντος του νησιού, τόσο του φυσικού (πανίδα, χλωρίδα, τοπίο) όσο και του ανθρωπογενούς (μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, λαϊκή και σύγχρονη αρχιτεκτονική), από την υποβάθμιση, τη φθορά και την «αξιοποίηση». Μαζί με αυτά θα προσπαθήσουμε να γίνει Η Αιγιναία και βήμα της νεολογίας του νησιού. Ελπίζουμε λοιπόν το περιοδικό να γίνει ο καθρέφτης και εστία επαφής και προβληματισμού της σημερινής ζώντανής Αίγινας, που δεν μπορεί όμως να ζήσει ξεκομμένη από το παρελθόν και χωρίς τον πολιτισμό της, τα σημαντικότερα, δηλαδή κεφάλαια που διαθέτει.

Τον τίτλο του περιοδικού μας τον «δανειστήκαμε» από το πρώτο περιο-

δικό της ελεύθερης Ελλάδας, τη «φιλολογική, επιστημονική και τεχνολογική εφημερίδα» 'Η Αίγιναία. Το περιοδικό θα προσπαθήσει να συνεχίσει την παράδοση της πρώτης βραχύβιας Αίγινας αλλά και του πολύ μακροβιότερου Κήρυκα της Αίγινας του Γιάγκου Λυκούρη, φιλοξενώντας ως συνεργάτες περισσότερο ή λιγότερο γνωστούς Αιγινήτες και φίλους της Αίγινας.

Προς το σκοπό αυτό ιδρύσαμε την αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία «Η Αιγιναία», που σκοπό της έχει την έκδοση του παρόντος ομώνυμου περιοδικού, αλλά και την προώθηση και άλλων πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Η υλοποίηση του εγχειρήματος θα ήταν αδύνατη χωρίς την ενεργό οικονομική συμπαράσταση και αρωγή ορισμένων επώνυμων φίλων της προσπάθειας αυτής, των οποίων τα ονόματα αισθανόμαστε την υποχρέωση να αναφέρουμε: Βαρβάρα Μαυρακάκη (στη γενναία χορηγία της οποίας πολλά οφείλει η παρούσα έκδοση), Ιερά Μητρόπολη Ύδρας, Σπετσών και Αιγίνης, Κρητικός ΑΝΕΔΗΚ Α.Ε., Συστεγασμένα Φαρμακεία Αίγινας και Δημήτρης Καφάλης. Ευχαριστίες οφείλουμε ακόμη στο μεγάλο μας ζωγράφο Γιάννη Μόραλη, για τη διάθεση των κοσμημάτων που στολίζουν το περιοδικό, στην κ. Άννα Μαΐλλη, για τη διάθεση των δημοσιευμένων φωτογραφιών του αειμνήστου συζύγου της Γιάννη Μαΐλλη, στο γνωστό Αιγινήτη καλλιτέχνη Φραγκίσκο Κάππο, για την παραχώρηση του πίνακα που κοσμεί το εξώφυλλο και στον δικηγόρο Αριστείδη Χαρίτο, για την αφιλοκερδή προσφορά του προς το περιοδικό. Τα σχέδια και το κείμενο του Δημήτρη Πικιώνη που καταχωρίζονται στις σσ. 3, 4, 12, 14, 20, 40 και 66 του περιοδικού προέρχονται από την έκδοση, Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκτονικό έργο 1912-1934, Αθήνα 1994, σσ. 16, 21, 24-25.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΥΔΡΑΣ, ΣΠΕΤΣΩΝ & ΛΙΓΙΝΗΣ

Ἐν Ὑδρᾷ τῇ 29ῇ Φεβρουαρίου 2000

Ἀξιότιμον
Κύριον Γεώργιον Μπόγρην
Ἱατρὸν

Εἰς Αἴγιναν

Ἀγαπητέ μοι κ. Μπόγρη,

Εὐχόμεθα ὁ νέος ἐνιαυτὸς τῆς χρηστότητος Κυρίου νὰ εἶναι φορεὺς παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἐκπληρώσεως πάσης ἀγαθῆς πρωτοβουλίας διὰ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἐλάβομεν τὸ σχετικὸν ἔντυπον τῆς «ὀμάδος πρωτοβουλίας», διὰ τὴν ἔχδοσιν περιοδικοῦ ὑπὸ τὸν ἱστορικὸν τίτλον «*Η ΑΙΓΙΝΑΙΑ*», τὸ ὁποῖον μετὰ προσοχῆς διεξήλθομεν καὶ ἐγενόμεθα κοινωνοὶ τῶν πνευματικῶν ἀνησυχιῶν τῆς «ὀμάδος». Συντασσόμεθα ὑπὲρ πάσης πνευματικῆς κινήσεως ἢ ὁποῖα ἐμπνέεται ἀπὸ τὰς ἀκαταλύτους εὐαγγελικὰς ἀρχὰς καὶ χαράσσει ἀφυπνιστικὴν καὶ καθοδηγητικὴν πορείαν, ἐντὸς ἐνὸς κόσμου εὐδαιμονισμοῦ καὶ καταναλωτισμοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία, πέρα τῶν πρακτικῶν ὁδηγιῶν ζωῆς, προσφέρει βαθυτέρας ἀληθείας, δίδει τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως. Ὄντως ὑφίστανται εἰς τὴν ζωὴν περισσότερο σπουδαῖα πράγματα ἀπὸ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν. Πῶς τοποθετούμεθα ἔναντι τοῦ πόνου καὶ τοῦ θανάτου; Εἰς αὐτὰ ἡ χριστιανικὴ πίστις ἀπαντᾷ καὶ αὐτῶν ἡ ἀέναος παρουσία τρέπει τὴν μεταφυσικὴν πίστιν εἰς ζωηφόρον ἐλπίδα. Ὁ Σταυρὸς δίδει νόημα εἰς τὸν πόνον, ἡ Ἀνάστασις ἀπαντᾷ εἰς τὸν παραλογισμὸν τοῦ θανάτου καὶ ἡ ἀγάπη — «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» — εἰς τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ συγχρόνου «*Θεοῦ*» τῆς παγκοσμιοποιήσεως, τοῦ «δικαιώματος» τοῦ κέρδους. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τοῦ τόπου καλοῦνται μὲ τὴν ἄγρυπνον συνείδησιν νὰ συνθέσουν τὴν παράδοσιν μὲ τὴν ἐπικαιρότητα καὶ νὰ παρέχουν ἔργον διαρκείας διὰ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν καὶ ἐξύψωσιν τῶν συντοπιτῶν μας.

Ἐπὶ δὲ τούτοις, συγχαίροντες Ὑμῖν καὶ τοῖς ἀγαπητοῖς συνεργοῖς ὑμῶν
δι' αὐτὴν τὴν πρωτοβουλίαν, εἰλικρινῶς εὐχόμεθα πᾶσαν ἐπιτυχίαν καὶ
διατελοῦμεν

Μετὰ τιμῆς καὶ ἀγάπης
διάπυρος εὐχέτης σας

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

Γεωργίου Α. Μ. Γεωργίου

Ὁ Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης
† Ἱερόθεος

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

Λίγα λόγια για την πολιτισμική δράση στο νησί μας, που τα τελευταία χρόνια έχουμε τη ευθύνη να διαχειριζόμαστε από μέρους της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Στον όρο «πολιτισμός» περιλαμβάνουμε το σύνολο των επιτευγμάτων του «λαού» του τόπου μας, που εκφράζονται με τον καθημερινό τρόπο ζωής του, τις ανθρώπινες αξίες, την επικοινωνία, τη συμμετοχή στα κοινά και στις όποιες δραστηριότητες, τη στάση και τον τρόπο ζωής απέναντι στην κοινωνία, στο περιβάλλον, στα επιτεύγματα των τεχνών και των γραμμάτων.

Στον όρο «πολιτιστική παράδοση» ή «πολιτιστική κληρονομιά» εντάσσουμε τα επιτεύγματα του παρελθόντος, την ιστορία του τόπου μας και όχι τα σημερινά επιτεύγματα, το σημερινό πολιτιστικό επίπεδο ή τη συμμετοχή του πολίτη στη σημερινή καθημερινότητα.

Ξεκινώντας από αυτή την αφετηρία, θέσαμε ευθύς εξαρχής τους πιο κάτω στόχους:

- α) Τη διατήρηση και διάδοση της πολιτισμικής κληρονομιάς και παράδοσης, που υπηρετούμε με ποικίλες δραστηριότητες, όπως είναι, για παράδειγμα, η αναβίωση εθίμων, θρησκευτικών πανηγύρεων, τοπικών εορτών, παραδοσιακών χορών κλπ.
- β) Τη διαχείριση του καθημερινού πολιτιστικού γίγνεσθαι του νησιού μας, που διαμορφώνεται με τις όποιες εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής και συμπεριφοράς μας, τους κανόνες που ρυθμίζουν τον τρόπο ζωής, τις αναζητήσεις και τα επιτεύγματα του σύγχρονου ανθρώπου στις τέχνες και στο πνεύμα.

Για την πραγματοποίηση των παραπάνω στόχων:

- ♦ Δημιουργήσαμε το Καποδιστριακό Πνευματικό Κέντρο του Δήμου
- ♦ Νομιμοποιήσαμε το Ιστορικό-Λαογραφικό Μουσείο Παναγή & Ελένης Ηρειώτη του Δήμου μας
- ♦ Επανιδρύσαμε τη Δημοτική Φιλαρμονική Αίγινας
- ♦ Ιδρύσαμε τη Μεικτή Δημοτική Χορωδία
- ♦ Συστήσαμε το Δημοτικό Θέατρο Αίγινας.

Επίσης καθιερώσαμε τις ετήσιες πολιτιστικές εκδηλώσεις με το γενικό τίτλο «ΑΙΓΙΝΗΤΕΙΑ».

Αγκαλιάσαμε κάθε πρωτοβουλία, κάθε προσπάθεια, κάθε πρόταση απ' όπου και εάν προέρχεται, εφόσον υπηρετεί τους πολιτιστικούς μας στόχους. Συνεργαστήκαμε και συνεργαζόμαστε με όλους τους συναρμόδιους φορείς του νησιού στην παραγωγή πολιτιστικού έργου.

Μετά τη δημιουργία του ενιαίου Δήμου στο νησί, ενισχύσαμε κάθε πολιτιστική υποδομή που διέθεταν τα Δημοτικά Διαμερίσματα. Το Πνευματικό Κέντρο Κυψέλης, ο Μορφωτικός Πολιτιστικός Σύλλογος Κυψέλης, ο νεοσύστατος Μορφωτικός Σύλλογος Βαθέος κλπ. συνεργάζονται μαζί μας και από κοινού αντιμετωπίζουμε τα πολιτιστικά θέματα των Διαμερισμάτων, ενισχύοντας τη δράση και δυναμικότητά τους.

Επισημαίνω ότι με το σημείωμα αυτό δεν επιδιώκουμε να κάνουμε απολογισμό της δράσης του Δήμου μας στον τομέα «πολιτισμός» ούτε στοχεύουμε στην προβολή του όποιου έργου έχει μέχρι σήμερα παραχθεί.

Εικονογραφούμε το πολιτιστικό τοπίο του νησιού ανταποκρινόμενοι στην πρόσκληση των εκδοτών του ανά χείρας εντύπου. Αποσαφηνίζουμε ακόμη ότι αυτές οι δημιουργίες και αυτά τα επιτεύγματα ασφαλώς μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο αμφισβήτησης, μπορεί να χαρακτηριστούν «φτωχά», μπορεί να φανερώνουν πιθανόν το μεγάλο έλλειμμα στον τομέα του πολιτισμού στο νησί μας. Είναι θέμα υποκειμενικής κρίσης.

Ένα όμως είναι βέβαιο: πως πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι όλα αυτά τα χρόνια προσπαθούμε και παλεύουμε κάτω από συνθήκες και δυνατότητες που πράγματι είναι ελλειμματικές και που δε μας βοήθησαν να πραγματοποιήσουμε το όραμά μας στον τομέα του πολιτισμού.

Στα όποια επιτεύγματα οφείλω να σημειώσω ότι εντάσσεται και η έγκριση από μέρος του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου μας των σχετικών πιστώσεων, που καθορίστηκαν στο φετινό προϋπολογισμό του Δήμου στο συνολικό ποσό των 75.000.000 δραχμών, δηλαδή ένα ποσοστό της τάξεως του 3% του προϋπολογισμού. Δεν είναι βέβαια ό,τι καλύτερο, είναι όμως ό,τι πιο εφικτό μπορούσε να διαθέσει ο Δήμος μας.

Διευκρινίζω, για να προλάβω κάποιες συζητήσεις, ότι το πολιτιστικό τέλος που έχει φέτος εγκριθεί ανέρχεται στο ύψος των 20.000.000 δρχ. για όλο το νησί.

Εκτός από τα οικονομικά μεγέθη, το έλλειμμα που εμφανίζει ο πολιτισμός στο νησί μας οφείλεται βασικά στην «αδιαφορία» των πολλών για τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες παραγωγής, και όχι μόνο, του έργου αυτού.

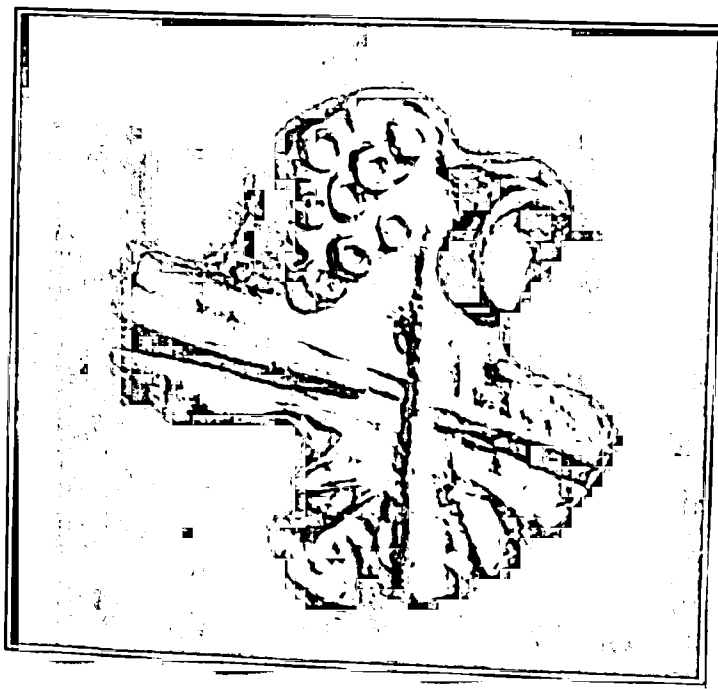
Εάν θέλουμε να δημιουργήσουμε στο νησί μας καλύτερες πολιτιστικές και πολιτισμικές συνθήκες οφείλουμε να αυξήσουμε καταρχήν τη συμμετοχή μας στον «αγωνιστικό» χώρο και ταυτόχρονα να γεμίζουμε με την παρουσία μας τις «κερκίδες».

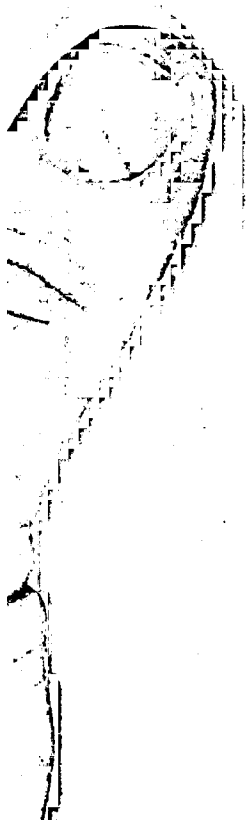
Μόνο έτσι θα ενθαρρύνουμε την προσφορά και συμμετοχή όσων στρατεύονται εθελοντικά σε αυτή την προσπάθεια.

Ακριβώς αυτό θέλω να ευχηθώ και να ζητήσω από το καινούριο περιοδικό του νησιού μας, να στρατευθεί σε αυτή τη φιλόδοξη προσπάθεια.

ΣΩΖΩΝ Β. ΒΕΛΙΩΤΗΣ

Αντιδήμαρχος Αίγινας

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΣ

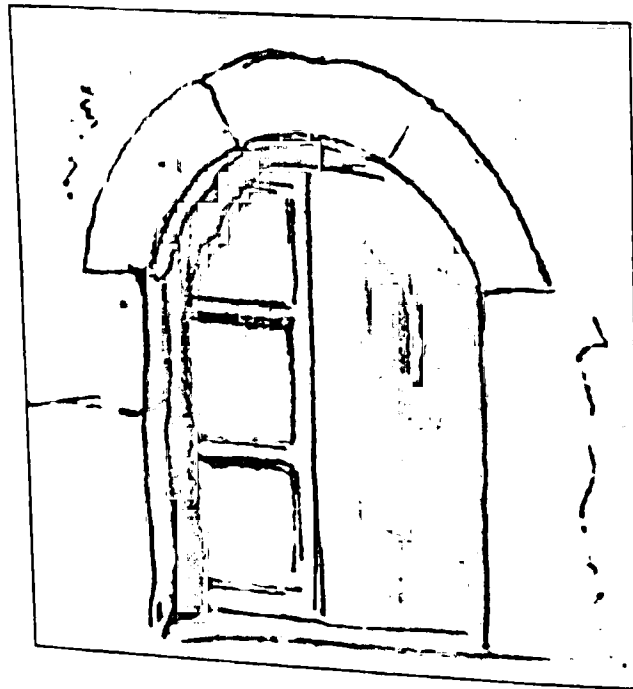
Αίγινα

Αίγινα. Πώς να 'ναι άραγε από κοντά. Τόσο κοντά που δεν τη λογάριαζες για νησί. Να, κάπως σαν τη Σαλαμίνα θα 'ναι... Τι νησί δηλαδή, μια άκρη του Πειραιά. Σαν το Φάληρο ή τη Δραπετσώνα.

Την πρώτη φορά που πάτησα το πόδι μου στο λιμάνι τα 'χασα. Νησί θεόρατο μου φάνταζε η Αίγινα στη μέση του αρχιπελάγους. Εκατό μίλια μακριά απ' το βρόμικο Πειραιά, τριακόσια μίλια μακριά απ' την άσχημη Αθήνα, δυο χιλιάδες μίλια μακριά από την Πατησίων και την Αλεξάνδρας, την ασφυκτική Κυψέλη, το Παγκράτι και την Καλλιθέα και το καυσαέριο και τα παρκόμετρα και την ταραχή της μεγάλης πόλης, που μόνο στους αριθμούς είναι μεγάλη. Μικρή είναι, εκατό επαρχίες σε μια συσκευασία. Προϊόν είναι που καταναλώνεται και καταναλώνει, σε μια αέναη ύπουλη ανακύκλωση, που σου ρουφά χωρίς να το καταλάβεις τη ζωή. Και όταν το καταλάβεις, είναι ίσως αργά πια.

Φυγή στην Αίγινα λοιπόν. Φυγή πριν να 'ναι οριστικά αργά. Και εκεί, τρομαγμένος ακόμα αλλά πιο ψύχραιμος, αγναντεύεις ένα γύρο και δοξάζεις το Θεό και τη φύση. Στο Βορρά η Αττική, πνιγμένη στη θολούρα του νέφους, στα τέσσερα εκατομμύρια ξένους που την κατοικούν, στα εκατό χιλιάδες αυτοκίνητα. Στο Νότο και ένα γύρο το Αιγαίο, οι Κυκλάδες και κάπου στο βάθος η Σαντορίνη. Και πιο πέρα, στην άκρη του αρχιπελάγους, η Κρήτη, φρουρός ακρίτας της Ελλάδας και της Ευρώπης των λαών και των χρηματιστηρίων. Στην Ανατολή ο πονηρός γείτονας κάνει πως κοιμάται και μόνο ο διάβολος ξέρει τι σκέφτεται. Προς Δύση μεριά, η ξεπουλημένη Ευρώπη του ΝΑΤΟ και της υποτέλειας ανησυχεί για την μπαρουταποθήκη που η ίδια έχτισε στα εξαγριωμένα Βαλκάνια.

Αυτά όμως αλλού συμβαίνουν. Εμείς εδώ, στο απυρόβλητο, μεταξύ Παχιοράχης και Πέρδικας και Σφεντουριού και Σουβάλας, ευφραινόμαστε το προνόμιο να 'μαστε οι Ευρωπαίοι άποικοι της Αίγινας και να αγναντεύουμε τον ταραγμένο κόσμο της Γης και το άγνωστο σύμπαν των άστρων, ευγνώμονες για τη λίγη ειρήνη που μας χαρίζει το ευλογημένο νησί. Αλλά με το όπλο «παρά πόδας», γιατί, αλίμονο, ξέρουμε πως η Αίγινα είναι νησί, δεν είναι ο κόσμος όλος.

Η δισυπόστατη μοναδικότητα

1. Ο ιστός του μικρόκοσμου είναι η δύναμη και ο ορίζοντας ανάπτυξης του νησιού: η φύση, οι διαδρομές στα χαμηλά βουνά και στις καλλιέργειες, το κατοικημένο μέτωπο της θάλασσας και οι βράχοι, οι οικισμοί, τα μοναχικά αγροτικά κτίσματα, η ιστορική διάρκεια, το λιμάνι και ο Ροδάκης, τα μεγάλα περίφρακτα κτήματα που κοιτάνε τη θάλασσα, οι γεύσεις και η θαλάσσια αύρα. Ο ιστός αυτός μπορεί να κρατήσει την ιδιαιτερότητα του νησιού και να μεταφέρει μία σταθερή ποιότητα, αλλά μπορεί και να απορροφηθεί από αδρανείς και μικρομέγαλες ψευτοαντιγραφές.
2. Η ασήμαντη απόσταση, η γεωγραφική τομή από το μητροπολιτικό κέντρο μπορεί και φέρνει δύναμη, αλλά μπορεί και να καταναλώσει τη ζωντανή πολλαπλότητα του νησιού, τη μοναδικότητά του. Η αμεσότητα αυτής της απόστασης με τη μεσολάβηση της θάλασσας και ο ιστός του μικρόκοσμου συνθέτουν τη μεγάλη διαφορά του νησιού, τη δισυπόστατη συγκρότησή του, σημείο αναφοράς για κάθε πρόγραμμα πραγματικής οικονομικής ανάπτυξης.
3. Προσέχω τους όρους, τις λέξεις που μπορούν να περιγράψουν μια αρνητική εξέλιξη του νησιού: κατεστραμμένη ιστορία, παραποιημένη καθημερινότητα, αποποίηση της ταυτότητας, ευτελής ανάπτυξη.
4. Η δισυπόστατη Αίγινα, τόπος ταυτότητας και ποιοτικής ανάπτυξης, χρειάζεται σοφή και δύσκολη φροντίδα για να συντονίσει ιδιαιτερότητα και πολλαπλότητα, σε επαφή με την ένταση της μητροπολιτικής ομοιομορφίας. Χρειάζεται την ευγενική υπερηφάνεια που θα κάνει επιλογές και θα μεταμορφώνει.

Κατὰ τὸ διάστημα 1912-18 καὶ κατὰ τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος ἀπέμεινεν ἐλεύθερος ἐκ τῶν δύο βαλκανικῶν πολέμων καὶ τῶν ἐπιστρατεύσεων 1915 καὶ 1918, εἰς οὓς ἔλαβον μέρος ἀποστρατευθεὶς μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Λοχαγοῦ Μηχανικοῦ, ἠσχολήθην μὲ τὴν ζωγραφικὴν, συνεπλήρωσα τὰ κενὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μου μορφώσεως, ἤρχισα δὲ τὰς πρώτας μου μελέτας ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως, σχεδιάσας πολλὰς τῶν ἐν Λιγίνῃ οἰκιῶν, σκεύη, ἀποκείμενα εἰς Μουσεῖα καὶ Συλλογὰς, προσπαθῶν ταυτοχρόνως ν' ἀποτυπώσω εἰς σειρὰν ἀρχιτεκτονικῶν συνθέσεων τὰς πρώτας ἰδέας καὶ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ διαμορφοῦνται μέσα μου ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἰδιαίτερα αἰτήματα τῆς νεοελληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Δ. ΠΙΚΙΩΝΗΣ

Για την Αίγινα...

«Ήμουν εκεί, είμαι εκεί, είναι εκεί που θα ήθελα να ζήσω»

Δεν έχω γεννηθεί στην Αίγινα ούτε με συνδέει μαζί της καμία σχέση καταγωγής.

Λίγοι είναι οι τόποι που μου προκαλούν επιθυμία κατοίκησης —με την ουσιαστική σημασία του όρου— κι όχι απλά επιθυμία επίσκεψης, παρ' όλο που έχω πολύ ταξιδέψει σε διάφορους ξεχωριστούς τόπους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Στην Αίγινα ο τόπος, το τοπίο, η ατμόσφαιρα αναδύουν αυτή την επιθυμία κατοίκησης όπως την αναλύει ο R. Barthes¹, που δεν είναι ούτε ονειρική ούτε εμπειρική αλλά φαντασμακική. Μια επιθυμία που σε πηγαίνει μπροστά αλλά και στο παρελθόν, μια συνεχής κίνηση ήρεμη και δυνατή συνάμα. Μια επιθυμία που σου δημιουργεί τη σιγουριά «ότι ήμουν εκεί ή ότι πρέπει να πάω εκεί».

Την Αίγινα την ονειρεύτηκα, πριν τη γνωρίσω, για το ηλιοβασίλεμά της στο ναό της Αφαίας, μέσα από τη διήγηση του Δημήτρη Πικιώνη.

Η ουσιαστική γνωριμία όμως με τον τόπο ξεκίνησε πριν τριάντα πέντε χρόνια περίπου, στα φοιτητικά μας χρόνια, όταν μια μικρή παρέα συμφοιτητών/τριών σκαρφαλώναμε στις εκκλησιές της Παλιαχώρας ή προσπαθούσαμε να κατανοήσουμε τη σοφία της αρχιτεκτονικής στο σπίτι του Ροδάκη. Γιατί, παρ' όλες τις έντονες συζητήσεις αυτής της παρέας και της εποχής για τον κοινωνικό ρόλο των αρχιτεκτόνων και τη μονοσήμαντη προσήλωσή μας στο Μοντέρνο Κίνημα και τον Le Corbusier, ο Πικιώνης, ο Γκίκας, ο Έγγονόπουλος,

1. Roland Barthes, *Lachambre Claire, Note sur la photographie*, Gallimard, Seuil 1980.

Κατὰ τὸ διάστημα 1912-18 καὶ κατὰ τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος ἀπέμεινεν ἐλεύθερος ἐκ τῶν δύο βαλκανικῶν πολέμων καὶ τῶν ἐπιστρατεύσεων 1915 καὶ 1918, εἰς οὓς ἔλαβον μέρος ἀποστρατευθεὶς μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Λοχαγοῦ Μηχανικοῦ, ἠσχολήθην μὲ τὴν ζωγραφικὴν, συνεπλήρωσα τὰ κενὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μου μορφώσεως, ἤρχισα δὲ τὰς πρώτας μου μελέτας ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως, σχεδιάσας πολλὰς τῶν ἐν Αἰγίνῃ οἰκιῶν, σκεύη, ἀποκείμενα εἰς Μουσεῖα καὶ Συλλογὰς, προσπαθῶν ταυτοχρόνως ν' ἀποτυπώσω εἰς σειρὰν ἀρχιτεκτονικῶν συνθέσεων τὰς πρώτας ἰδέας καὶ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ διαμορφοῦνται μέσα μου ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἰδιαίτερα αἰτήματα τῆς νεοελληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Δ. ΠΙΚΙΩΝΗΣ

Για την Αίγινα...

«Ήμουν εκεί, είμαι εκεί, είναι εκεί που θα ήθελα να ζήσω»

Δεν έχω γεννηθεί στην Αίγινα ούτε με συνδέει μαζί της καμία σχέση καταγωγής.

Λίγοι είναι οι τόποι που μου προκαλούν επιθυμία κατοίκησης —με την ουσιαστική σημασία του όρου— κι όχι απλά επιθυμία επίσκεψης, παρ' όλο που έχω πολύ ταξιδέψει σε διάφορους ξεχωριστούς τόπους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Στην Αίγινα ο τόπος, το τοπίο, η ατμόσφαιρα αναδύουν αυτή την επιθυμία κατοίκησης όπως την αναλύει ο R. Barthes¹, που δεν είναι ούτε ονειρική ούτε εμπειρική αλλά φαντασμακική. Μια επιθυμία που σε πηγαίνει μπροστά αλλά και στο παρελθόν, μια συνεχής κίνηση ήρεμη και δυνατή συνάμα. Μια επιθυμία που σου δημιουργεί τη σιγουριά «ότι ήμουν εκεί ή ότι πρέπει να πάω εκεί».

Την Αίγινα την ονειρεύτηκα, πριν τη γνωρίσω, για το ηλιοβασιλέμα της στο ναό της Αφαιάς, μέσα από τη διήγηση του Δημήτρη Πικιώνη.

Η ουσιαστική γνωριμία όμως με τον τόπο ξεκίνησε πριν τριάντα πέντε χρόνια περίπου, στα φοιτητικά μας χρόνια, όταν μια μικρή παρέα συμφοιτητών/τριών σκαρφαλώναμε στις εκκλησιές της Παλαιώρας ή προσπαθούσαμε να κατανοήσουμε τη σοφία της αρχιτεκτονικής στο σπίτι του Ροδάκη. Γιατί, παρ' όλες τις έντονες συζητήσεις αυτής της παρέας και της εποχής για τον κοινωνικό ρόλο των αρχιτεκτόνων και τη μονοσήμαντη προσήλωσή μας στο Μοντέρνο Κίνημα και τον Le Corbusier, ο Πικιώνης, ο Γκίκας, ο Εγγονόπουλος,

1. Roland Barthes, *Lachambre Claire, Note sur la photographie*, Gallimard, Seuil 1980.

ο Τσαρούχης και η λαϊκή αρχιτεκτονική ασκούσαν επάνω μας μια αδιαμφισβήτητη γοητεία.

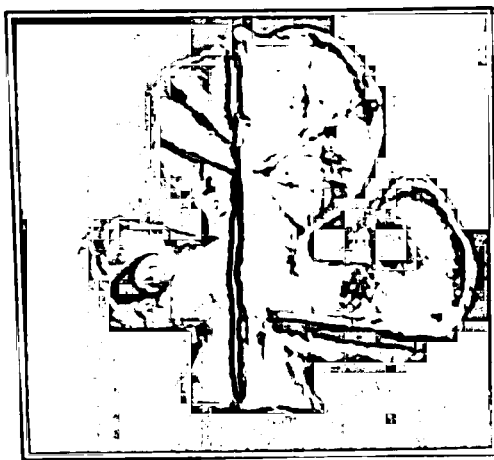
Στη συνέχεια, «κατοίκησα» για πρώτη φορά την Αίγινα στο σπίτι της Αγνής Πικιώνη —που σχεδίασε και έχτισε ο Δημήτρης Πικιώνης— στη Σουβάλα, σε μια εποχή που οι γραμμές των λόφων της είχαν σχήμα. «Η γη τούτη κείται τώρα ως το πριν όμορφο σώμα ενός θείκου πλάσματος όπου κατατρώγει τις σάρκες του η αρρώστια»... «Τρισμέγιστη είναι η ενοχή μας»².

Επέστρεψα στην Αίγινα το 1981, ύστερα από χρόνια απουσίας, με την ίδια φαντασμακική επιθυμία για τον τόπο.

Το 1982 αυτή η επιθυμία μου απέκτησε κι ένα φυσικό χώρο, στο Σφεντούρι, στην άλλη άκρη του νησιού, στην απέναντι πλευρά των νεανικών μου χώρων διαμονής.

Από το 1989 είμαι στο Σφεντούρι, είμαι εκεί. Εκεί που η Αίγινα ανοίγεται προς το Αιγαίο, συνομιλεί με την Επίδαυρο και τον Πόρο κι ανταμώνεται με τη Μονή. Μια συνεχής ήρεμη κίνηση για τα μάτια και τη σκέψη.

Τώρα ξέρω, είναι εκεί που θα ήθελα να ζήσω.

2. Δημήτρη Πικιώνη, «Γαίας ατίμωσις», στην έκδοση, Δημήτρη Πικιώνη, *Κείμενα*, επιμέλεια Αγνή Πικιώνη - Μιχάλης Παρούσης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1987, σσ. 127-133.

Συνάντηση με την Αίγινα

Μιλώντας για την Αίγινα δεσμεύομαι να σκεφτώ δημόσια πάνω σε κάτι προσωπικό. Να σκεφτώ κάτι που αφορά τη ζωή μου, την τωρινή και των παιδικών μου χρόνων, τις συνέχειες και τις αλλαγές της. Ερχόμαστε εδώ τα καλοκαίρια, με τους γονείς μου και τον αδελφό μου, όχι σε ένα οποιοδήποτε εξοχικό μέρος, αλλά στην Αίγινα, που ήταν και αυτή σπίτι μας. Ερχόμαστε στη Χαλασμένη, στο σπίτι της γιαγιάς μου. Το σπίτι αυτό ήταν στις αρχές του αιώνα δημοτικό σχολείο. Συναντούσαμε τους φίλους μας, τους ανθρώπους που έμεναν δίπλα μας, τα παιδιά που ήταν φίλοι μας και παίζαμε μαζί, το Χρήστο, το Νίκο, την Ευτυχία. Ήταν εκεί ο παππούς μου ο Κοσμάς και οι θείες μου. Ο δρόμος ήταν χωμάτινος και πέρναγαν οι σούστες (που έπαιζαν το ρόλο του λεωφορείου). Ήταν γύρω στο 1950. Με τον αδελφό μου, και οι δύο καβάλα στο γαϊδούρι, πηγαίναμε για μπάνιο στου «Κουτρούλη τα βράχια». Πιάναμε τζιτζίκες και τους βάζαμε σε σπιρτόκουτα, τριγουρίζαμε ξυπόλυτοι μέσα στα άσπρα αιγινήτικα χώματα και χρησιμοποιούσαμε αιγινήτικες λέξεις, όπως «σορσόνι» και «κατσούλες». Φτιάχναμε με λάσπη φουρνάκια και μέσα τους ψήναμε μικροσκοπικές πίτες.

Ο τόπος μάς επέτρεψε να αποκαταστήσουμε μια σχέση με το ιερό και το δαιμονικό, σχέση που έλειπε στην πόλη. Άγιοι και δαίμονες ήταν παρόντες στη συνείδηση των ανθρώπων. Έβλεπες παντού μικρά εκκλησάκια με τις ιδιαίτερες γιορτές και τους συμβολισμούς τους. Ένα εκτυφλωτικό φως επιβεβαίωνε ότι τα αισθητά αλήθευαν. Είμαι βέβαιος ότι ο αδελφός μου έχει επηρεαστεί αποφασιστικά στην αισθητική του από το φως αυτό.

Κοιτάω τώρα από το παράθυρο του σπιτιού μου το πηγάδι με τη γούρνα και τη μυγδαλιά. Μέχρι το πηγάδι είναι μικρή απόσταση,

λιγότερο από εκατό βήματα, που μας φαίνονταν ωστόσο τότε, εμένα και του αδελφού μου, μια τεράστια απόσταση. Πηγαίναμε μέχρι εκεί (το θέταμε ως «όρο» προς τους μεγάλους για να φάμε το φαί μας) και λέγαμε «Πάμε εκδρομή στο πηγάδι». Θυμάμαι το λιμάνι των παιδικών μου χρόνων, τα καράβια, το «Πίνδος», τον «Καλαμάρα», και ακόμα θυμάμαι ανθρώπους αλυσοδεμένους πάνω στο καράβι, που τους πήγαιναν φυλακή.

Ξανάρχισα να έρχομαι στην Αίγινα ύστερα από πολλά χρόνια, περιοδικά από τα μέσα της δεκαετίας του '70, πιο τακτικά από τη δεκαετία του '80. Γνώρισα τώρα την Αίγινα των ενηλίκων, των ζαχαροπλαστέων, των εστιατορίων, της ταβέρνας. Πρόφτασα το παλιό μαγαζί του Παναγάκη, με το κρασί και τα τηγανητά ψάρια. Στον τοίχο του κρεμόταν μια εικόνα της «Φτερωτής», караβιού που ανήκε στον παππού μου. Έμαθα τα μαγαζιά του Βατζούλια, του Λέκκα και πάνω από όλα του «Κόκορα», όπου και τώρα πηγαίνω τακτικά.

Πολλά είχαν αλλάξει από τα παιδικά μου χρόνια, και πρώτα πρώτα εγώ. Και όμως υπήρχε η συνέχεια στις μορφές ζωής, στην εμφάνιση της φύσης και στην οικεία χρήση της γλώσσας. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτονόητα συνεχίστηκαν σχέσεις που υπήρχαν «από πάντα», άλλοτε δημιουργήθηκαν νέες, εξίσου πολύτιμες. Είχα συνδεθεί με φίλια με το γιατρό και ποιητή Βασίλη Κουμπενά και συναντιόμαστε συχνά και συζητούσαμε στο σπίτι του στα Πλακάκια, στο σπίτι μου, στη «Μάσκα» ή στα «Περδικιώτικα». Η ζωή με γοργά βήματα προχωράει και το σκηνικό αλλάζει. Έχει τώρα φύγει από τη ζωή ο αγαπημένος μου φίλος, ο Βασίλης, ο ποιητής που έγραψε: «Φιλοτελής είναι ο Χάρος και εμείς τα ακριβά του γραμματόσημα».

Η σημερινή Αίγινα είναι αυτό που βλέπει ένας μεγάλος, το νησί κοντά στην Αθήνα, ο τόπος της αλλαγής και της ξεκούρασης. Αλλά για μένα παραμένει και η Αίγινα που ήξερα πάντα, που τη βλέπω μέσα από μία οπτική ενέργεια που δεν ελέγχω πλήρως, αφού η ενέργειά μου ήδη προϋπέθετε αυτό τον τόπο κατά τη στιγμή που συγκροτήθηκε. Γίνεται ωστόσο ο τόπος αυτός, όσο μπορεί, ορατός μέσα από μια ματιά σοβαρή και σκωπτική που έχουν εδώ οι άνθρωποι και που πιάνω και τον εαυτό μου καμιά φορά να έχει οικειοποιηθεί.

Αΐγινα 1984*

Πρωϊ-πρωϊ στήν άγορά
πάνω στά μάρμαρα
λάμπουν τά ψάρια.

Τρέχουν τά σύννεφα στόν ουρανό
ό ήλιος κρύβεται
καί ξαναβγαίνει.

Άσπρο σημάδι
μές τό γαλάζιο
τό караβάκι.

Μεσημεριάτικα
κρασοκατάλυξη
στοῦ Παναγάκη.

Άκου τόν σπίνο
πλέκει τίς τρύλλιες του
πάνω στό πεῦκο.

Ηλιοβασίλεμα στήν Παραλία
άνασηκώνει ό μαϊστρος
τό φόρεμα του κοριτσιου.

Άργά τό βράδυ
jazz-rock καί κέφι
στά Περδικιώτικα.

Γυρίζει ό δίσκος στό πικάπ
στήν πίστα τά ζευγάρια
συνωστίζονται.

* Από την ποιητική συλλογή, Φωτοβολίδες στό μαῦρο του τηλεσκοπίου, Αίγινα 1995, σσ. 222-223.

ΛΙΝΑ ΚΑΣΔΑΓΛΗ

Αϊγινα 1951*

Κάθε πρωί καμπάνα του Ευαγγελισμού περνάει ο γλάρος,
Κάθε πρωί, σ' αφήνει άκέριο μήνυμα στά χέρια μου,
Νησί, κοχύλι στην άπότητη άμμουδιά,
Μέ τή μονάκριβή σου φοινικιά,
Μονάκριβη, μονάχη σάν τά παιδικά μας χρόνια,

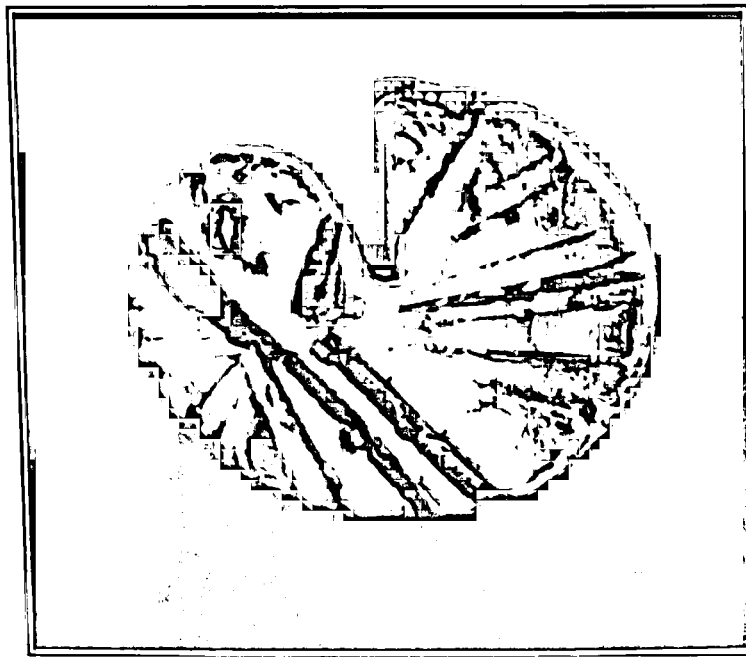
Χώμα έλαφρό πού μεγαλώνει δύσκολα
Τό άμπέλι, τήν άμυγδαλιά και τό σιτάρι,
Πρώτη μας άγνοια τρυφερή, βαθιά σά νυχτολούλουδο
Τό δειλι, κάτω από ούρανό μαργαριτάρι.

Στου πελαγίσιου τ' Αϊ-Νικόλα τόν αυλόγυρο,
Ίσκιος του πεύκου μαλακός τό χέρι του πατέρα,
Ίσκιος της μνήμης ό παππούς μπρός στά είκονίσματα,
Ίσκιος όρθός κυπαρισσιού,
Ψυχή, πού στάθη αδειλιαστη σάν ήρθε ή Μέρα.

Δρομάκια γαλανά, μεσημεριάτικα,
Πυκνή σās φράζει ή φυσικιά μέ τά κλαδιά της,
Βάρος γλυκό, κι άπλώνει ή γή άγκαλιά άνοιχτή,
Όπως άπλώνει ή μάνα νά δεχτεί
Νιοφώτιστο τό πρώτο της παιδί,
Κι είναι άπ' τήν ίδια τήν τριανταφυλλένια σάρκα του ή καρδιά της.

Νησί, κοχύλι τῆς ὑπομονῆς,
Πού περιμένεις μ' ἔρημες φωνές,
Ἐρημες σ' ἔρημα τραγούδια μαραμένα,
Πού περιμένεις νά ώριμάσουν οἱ καρποί
Καί νά ἴθουν τά καράβια σου ἀπ' τά ξένα,
Μέτρησες τήν ὑπομονή μας μέ τόν ἄμμο τοῦ γιαλοῦ,
Μέτρησες τόν καημό μας μέ τ' ἀστέρια.

Νησί, κοχύλι τοῦ καιροῦ,
Κυλᾶς ἀπόψε μέ τόν ἄσπρο Γαλαξία στή θάλασσα,
Κυλᾶς καί φεύγεις καί περνᾶς, κι ὁ κόσμος χάνεται
Κάτω ἀπό τά ἐνωμένα μας τά χέρια.

* Από την ποιητική συλλογή, Ἡλιοτρόπια, 1952.

Η Αίγινα με τα μάτια της... νιότης

Μαγευτική, μυστηριώδης, προκλητική, γοητευτική, συναρπαστική και μερικές φορές ίσως ακατανόητη. Όχι! Δεν αναφέρομαι σε μία γοητευτική γυναίκα μα σ' ένα νησί, ένα νησί που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής μας και είναι συνδεδεμένο με τις πιο ωραίες αναμνήσεις των παιδικών και ίσως εφηβικών μας χρόνων: την Αίγινα. Λίγα μόλις μίλια μακριά απ' το λιμάνι του Πειραιά, προβάλλει επιβλητική, τόσο όμοια και συνάμα τόσο διαφορετική από τα χιλιάδες άλλα που απαριθμεί η χώρα μας. Η Αίγινα, «τσιμπλα του Πειραιά» για τους αρχαίους, «στολίδι του Σαρωνικού» για τους σημερινούς, έχει για τον καθένα διαφορετική αξία: ιδανικό θέρετρο διακοπών, τόπος ξεκούρασης και ηρεμίας, καταφύγιο από την αγχωτική ζωή των μεγαλουπόλεων. Για όποιο λόγο και αν έρχεται κανείς στην Αίγινα, το σίγουρο είναι ότι αυτή μαγνητίζει τον επισκέπτη. Το ζήτημα όμως είναι τι προσφέρει στον ντόπιο, στον άνθρωπο που έχει ζήσει όλα του τα χρόνια εκεί και πολύ περισσότερο τι έχει να δώσει στον έφηβο Αιγινήτη, που σίγουρα είναι πιο απαιτητικός και πιο επίμονος από κάθε άλλο κάτοικο. Ασκεί πάνω του την ίδια μαγεία; Καταφέρνει να μπει στην καρδιά του, ώστε αυτή ν' αποτελέσει κτήμα της ζωής του; Τι αντιπροσωπεύει λοιπόν η Αίγινα για το νέο που ζει στο νησί;

Ο έφηβος βλέπει στην Αίγινα, αρχικά, το ξεκίνημα της ζωής του, βλέπει τη νηπιακή του ηλικία, τότε που, πιτσιρίκι ακόμα, πήγαινε βόλτες με τους γονείς του. Βλέπει τις βόλτες με τα ποδήλατα και τις αλάνες όπου κλοτσούσε την μπάλα. Σε μια άλλη γωνιά του μυαλού του βρίσκονται τα ξέγνοιαστα χρόνια που πέρασε στο σχολείο, τα πρώτα σκιρτήματα της καρδιάς του, οι τρέλες που έκανε μαζί με τους συνομηλίκους του. Στο μυαλό του εφήβου λοιπόν η Αίγινα εί-

ναι συνδεδεμένη με εκατοντάδες αναμνήσεις. Κάθε γωνιά αυτού του πανέμορφου νησιού κρύβει μέσα της μυστικά και θύμησες για τον καθένα, που κάποιος θέλουν να κρατήσουν για πάντα μαζί και κάποιος να διώξουν μακριά.

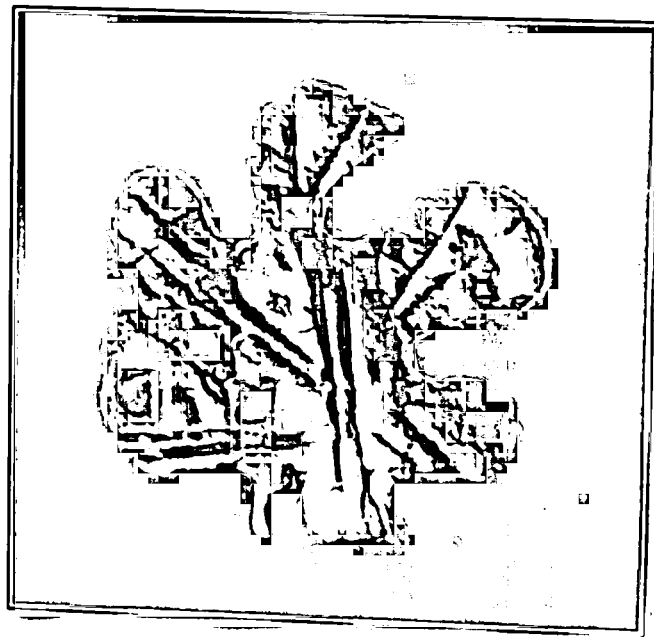
Η Αίγινα όμως δεν είναι μόνο συνδεδεμένη με το παρελθόν του έφηβου Αιγινήτη. Βρίσκεται παράλληλα και σε άμεση συνάρτηση με το παρόν του. Είναι τώρα που ο νέος Αιγινήτης θέλει να ορθοποδήσει, να ξεκινήσει ένα νέο κεφάλαιο της ζωής του, ίσως το πιο δύσκολο. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι νιώθει πως αυτό το ξεκίνημα πρέπει να γίνει εδώ, στον τόπο που κάποτε βασίλευσε ο Αιακός και που ο Καποδίστριας ανακήρυξε ως πρώτη πρωτεύουσα της νεότερης Ελλάδας. Ο νέος Αιγινήτης λοιπόν θέλει να δημιουργήσει, να μεγαλουργήσει εκεί όπου μεγάλωσε, έπαιξε, έκλαψε. Το νησί όμως έχει τη δύναμη ν' ανταποκριθεί στις προσδοκίες του νέου; Η απάντηση είναι δυστυχώς αρνητική. Η Αίγινα, προς μεγάλη απογοήτευση όλων, δεν προσφέρεται για επαγγελματική αποκατάσταση, με αποτέλεσμα μετά την αποφοίτηση από το λύκειο τα παιδιά να «πετάνε» προς μεγαλύτερες πόλεις. Για τους νέους η Αίγινα είναι μια πόλη όπου δεν υπάρχουν οι δυνατότητες για καριέρα παρά μόνο σε κάποια επαγγέλματα που ούτως ή άλλως θεωρούνται κορεσμένα στο νησί, έτσι ώστε, αν κάποιος δεν μπορεί να προωθηθεί στην οικογενειακή επιχείρηση, προστίθεται στη μακριά λίστα των ανέργων που προσπαθούν να κερδίσουν το χαρτζιλίκι τους με διάφορους τρόπους και σίγουρα μακριά από το αντικείμενο για το οποίο δούλεψαν σκληρά ν' αποκτήσουν τις γνώσεις. Ο ιδιωτικός τομέας στο νησί είναι πολύ περιορισμένος. Οι λιγοστές επιχειρήσεις που υπάρχουν είναι μικρές και οικογενειακές. Η Αίγινα, δυστυχώς, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι διώχνει μακριά τα παιδιά της, αφού η ίδια δεν είναι σε θέση να τους προσφέρει δυνατότητες εξέλιξης, κάτι που για τους περισσότερους αποτελεί πρωταρχικό σκοπό της ζωής τους.

Μαζί όμως με την έλλειψη θέσεων εργασίας, η Αίγινα παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις και στον τομέα της ψυχαγωγίας. Τα πέντ' έξι μπαρ και οι λίγες καφετέριες που υπάρχουν, μόνο στην πρωτεύουσα και ιδιαίτερα το χειμώνα, εκτός από μια σαββατιάτικη έξοδο δεν είναι δυνατό να ικανοποιήσουν όλα τα γούστα. Ειλικρινά, δεν μπορώ να καταλάβω γιατί ο νέος που προτιμά ένα άλλο είδος δια-

σκέδασης είναι αναγκασμένος να πηγαίνει στην Αθήνα για να παρακολουθήσει κάτι πολύ απλό, όπως μια συναυλία ή μια θεατρική παράσταση. Και δε μιλάω, βέβαια, για καμιά έκθεση έργων τέχνης... Είναι περιττό εξάλλου να αναφερθεί ότι το χειμώνα δεν υπάρχει καν κινηματογράφος, πράγμα ανήκουστο για μια πόλη 13.000 κατοίκων, λίγο πιο έξω από την Αθήνα.

Εμείς οι νέοι, παρ' όλ' αυτά, θέλουμε να μείνουμε στον τόπο μας. Έχουμε όνειρα και φιλοδοξίες γι' αυτόν και είμαστε σίγουροι ότι και το νησί μάς έχει πραγματικά ανάγκη. Όμως, τελικά, τι είναι αυτό που μπορεί να μας κρατήσει εδώ; Τα σχεδόν ανύπαρκτα πνευματικά κέντρα, οι μηδαμινές αθλητικές εγκαταστάσεις ή μήπως τα αναξιοποίητα Καποδιστριακά κτίρια, που μαραζώνουν χρόνο με το χρόνο και έχουν γίνει καταφύγιο των αγριμιών;

Αυτή η εικόνα πρέπει ν' αλλάξει. Είναι ώρα οι δύο γενιές να ενώσουν την πείρα με τις φρέσκες ιδέες, για να μπορέσει η Αίγινα να ανταποκριθεί στις ανάγκες και τις απαιτήσεις των νέων και στις προκλήσεις του εικοστού πρώτου αιώνα.

Ίστορικό τῆς Αἰγιναίας

Περίγραμμα τῆς ἐποχῆς

Τό 1831 ἡ Αἴγινα ἔχει παύσει πλέον νά ἀποτελεῖ τήν ἔδρα τοῦ Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννη Καποδίστρια. Ὡστόσο, πάρα πολλές ἀπό τίς δραστηριότητες τῆς Κυβέρνησης, καθώς καί οἱ ἀνάλογοι μηχανισμοί καί ἐγκαταστάσεις, ὅπως καί τό ἀνθρώπινο δυναμικό μέσω τοῦ ὁποίου διεκπεραιώνονται, ἐξακολουθοῦν νά ἐδρεύουν στήν Αἴγινα, καί μάλιστα μέ ὅλη τήν ἀρχική τους ζωντάνια.

Ἀνάλογο εἶναι καί τό γενικότερο κλίμα πού ἔχει διαμορφωθεῖ καί ἐξακολουθεῖ νά ἐπενεργεῖ, τόσο στήν προσπάθεια καί πορεία ἀνασυγκρότησης ἐνός πρώτου ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ κράτους (μέσα στά τότε στενά καί περιορισμένα ὅριά του), ὅσο καί στήν ἐπίπτωσή του στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων πού ζοῦν καί δημιουργοῦν στήν Αἴγινα ἀλλά καί στόν εὐρύτερο χῶρο.

Τό κλίμα στήν Αἴγινα (σέ ἀντίθεση μέ ἄλλες περιοχές) παραμένει κατά βάση «φιλοκαποδιστριακό», εἴτε γιατί ἔτσι ἐπικρατεῖ στήν ἀντίληψη τῶν ἀνθρώπων πού δραστηριοποιοῦνται γύρω ἀπό τή διοίκηση εἴτε γιατί ἔτσι ἐπιβάλλουν οἱ μηχανισμοί τῆς Καποδιστριακῆς Ἀρχῆς. Μία ἀπό τίς κύριες προτεραιότητες τῆς Κυβέρνησης εἶναι ἡ συγκρότηση τῆς ἐκπαίδευσης. Ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας σέ χρόνο πρὶν τήν ἀπελευθέρωση ἦταν τῆς ἀποψῆς ὅτι «διά νά δημιουργηθῇ Ἑλλάς, πρέπει πρῶτα νά μορφώσωμεν Ἑλληνας».

Ἡ ἴδια ἀντίληψη ἐπικρατεῖ καί σέ πολλούς ἄλλους μορφωμένους καί σπουδαγμένους Ἑλληνας. Ἔτσι, πολλοί μορφωμένοι καί διανοούμενοι Ἑλληνας τῆς ἐποχῆς μέ λαμπρές σπουδές καί παρουσία στό ἐξωτερικό συρρέουν ἀπ' ὅλα τά μέρη τῆς ἀπελευθερωμένης καί μὴ Ἑλλάδος, καθώς καί ἀπό τήν Εὐρώπη (Ἰταλία, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία) γιά νά βοηθή-

σουν στην ανασυγκρότηση τῆς Ἑλλάδος καί τῆς παιδείας εἰδικότερα. Θά ἐγκατασταθοῦν κυρίως στην Αἴγινα, ὅπου καί ἀρχίζει μιά πλούσια πνευματική δράση καί προβληματισμός ἀλλά καί ἀντιπαραθέσεις. Πνευματικοί ἄνδρες καί δάσκαλοι, ὅπως ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, καθώς καί ἄλλοι λιγότερο γνωστοί ἀλλά ὄχι ἥσσονος πνευματικοῦ ἀναστήματος, ὅπως ὁ Ι. Νικητόπουλος, ὁ Ι. Κοκκῶνης, ὁ Ι. Βενθύλος, ὁ Ν. Χορτάκης κ.ἄ., συγκεντρώνονται στην Αἴγινα.

Σχολεῖα ἰδρύονται συνεχῶς σέ ὅλα τά μέρη τῆς ἀπελευθερωμένης Ἑλλάδος, εἴτε μέ κυβερνητικές ἀποφάσεις εἴτε μέ αὐτόβουλη συνεισφορά τῶν κατοίκων τους καί μέ τήν ἀρωγή καί συμπαράσταση τῆς Κυβέρνησης. Οἱ προσπάθειες κατευθύνονται κυρίως στή στοιχειώδη ἐκπαίδευση, ἀλλά καί στή μέση καί ἀνωτέρα καί τήν ἐπαγγελματική, παρά τά πενιχρά οἰκονομικά καί τήν ἔλλειψη ἱκανοῦ καί ἐπαρκoῦς, ἀριθμητικά, προσωπικοῦ. Αὐτό εἶναι τό τοπίο στην ἐκπαίδευση στά 1831.

Ἡ ἔκδοση τῆς Αἰγιναιίας

Στίς 15 Μαρτίου 1831 κυκλοφορεῖ στην Αἴγινα τό πρῶτο περιοδικό τό ὁποῖο ἐκδόθηκε ποτέ στον ἑλληνικό χῶρο καί τό ὁποῖο ἐπιλαμβάνεται ἐκπαιδευτικῶν καί ἐπιστημονικῶν θεμάτων. Τό περιοδικό ὀνομάζεται «Ἡ Αἰγιναιία» καί ἔχει ὡς ὑπότιτλο «Ἐφημερίς Φιλολογική, Ἐπιστημονική καί Τεχνολογική ἐκδιδόμενη ἅπαξ τοῦ μηνός ὑπό Γ. Ἀποστολίδου-Κοσμητοῦ». Τυπώνεται καί ἐκδίδεται ἀπό τήν ἐδρεύουσα στην Αἴγινα «Ἐθνική Τυπογραφία», πού στεγάστηκε ἀρχικά στό κτίριο τοῦ Ὀρφανοτροφείου καί ἀργότερα στην οἰκία τοῦ προκρίτου τῆς Αἴγινας Κ. Λογοθέτη, στην ἐπιλεγόμενη καί «Σπιτάρα» (γκρεμίστηκε τό 1905).

Ὁ Γ. Ἀποστολίδης-Κοσμητής διηύθυνε τήν Ἐθνική Τυπογραφία καί ἦταν ἀπό τούς Καλαρρύτες τῆς Ἠπείρου. Ὁ ἴδιος σέ προαγγελία του τῆς 10ης Φεβρουαρίου 1831 πληροφορεῖ γιά τήν ἐπικείμενη ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ καί ἀναφέρεται στους σκοπούς καί στην ὕλη τῆς ἔκδοσης, στην τιμή της («18 φοίνικες διά τούς ἐντός καί 24 διά τούς ἐκτός ἐπικρατείας»), στην ἔκτασή της (2 τυπογρ. τετράδια τῶν 16 σελ. γιά κάθε τεῦχος) καί ἐπεξηγεῖ παρακάτω: «Ὀνομάζεται δέ ἡ ἐφημερίς αὕτη Ἡ

Η ΑΙΓΙΝΑΙΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ,

ΕΚΔΙΔΟΝΕΝΗ ΑΠΑΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΥΠὸ Γ. ΔΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

- Εἰ γὰρ λαβὼν ἕκαστος ὅ,τι δύναϊτό τις
- Χρηστὸν, διέθετο τοῦτο, κίς κερδὸν φέροι
- ΠΑΤΡΙΔΙ, κακῶν ἂν αἱ πόλεις ἑλασσόνων
- Πειρώμεναι, τελειπὸν εὐτυχίην ἂν.»

ΕΥΡΗΠΑ. Φοίωσ., στίχ. 1022-1025.

Ἡ προμετωπίδα τῆς Αἰγιναιίας

ΑΙΓΙΝΑΙΑ, ὡς ὑπὸ παροικούντων εἰς Αἶγιναν ἐκδιδομένη». Πρόκειται δὲ νὰ εἶναι μηνιαία, κάθε 15ῃ τοῦ μηνός.

Δέν εἶναι γνωστό ποίος εἶχε τὴν ἰδέα καὶ τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἔκδοσή της. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἰδέα ποῦ γεννήθηκε στό μυαλό κάποιων στενῶν συνεργατῶν τοῦ Καποδίστρια καὶ ὑλοποιήθηκε μέ τὴ σύμφωνη γνώμη του, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὸν τρόπο

πού ἐνεργούσε, καθώς και τήν ἰδιοσυγκρασία τοῦ Καποδίστρια, πού τίποτε δέν ἄφηνε χωρίς τήν ἔγκριση ἢ τόν ἀπόλυτο ἔλεγχό του.

Αὐτοί οἱ στενοί συνεργάτες τοῦ Καποδίστρια εἶναι ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης καί ὁ Ἰωάννης Κοκκώνης, ἀπόλυτα ἀφοσιωμένοι σ' αὐτόν. Αὐτοί θά τροφοδοτήσουν τήν ὕλη τοῦ περιοδικοῦ καί θά τοῦ δώσουν τόν προσανατολισμό του.

Συνεχίζοντας τήν προαγγελία του, ὁ Γ. Ἀποστολίδης-Κοσμητής γράφει παρακάτω: «Ἐν περιοδικόν σύγγραμμα ἔχον ἴδιον ἀντικείμενον τά πρός τήν κοινήν ἐκπαίδευσιν, θέλει συμβάλει πολύ εἰς τήν αὐξησιν τῶν πρός φωτισμόν μέσων, καί εἰς τήν ταχυτέραν μεταξύ ἡμῶν διάδοσιν τῶν καλῶν τῆς Παιδείας», καθορίζοντας ἔτσι τό στίγμα του.

Ὡς πρός δέ τήν ὕλη, τήν καθορίζει ὡς ἐξῆς:

«Α': Πράξεις τῆς Κυβερνήσεως ἀφορῶσαι εἰς τά τῆς δημοσίου ἐκπαίδευσως.

»Β': Εἰδήσεις περί τῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος.

»Γ': Περί διδακτικῆς, ἤγουν περί μεθόδων τοῦ διδάσκειν, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνήθειες εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἄλλα ἔθνη φωτισμένα.

»Δ': Περί διδακτικῶν βιβλίων τυπωνομένων εἰς τήν Ἑλλάδα ἢ ἔξω αὐτῆς, καί χρησίμων εἰς τά σχολειά μας.

»Ὅλα τά ἀνωτέρω θέλουν ὑπάγεσθαι εἰς ἓν τμήμα ἐπιγραφόμενον Κοινή ἢ δημοσία ἐκπαίδευσις.

»Ἄλλο δεύτερον τμήμα θέλει διαλαμβάνει Περί φιλολογίας, εἰς τό ὁποῖον θέλουν καταχωρίζεσθαι τά περί ἐγκυκλίων μαθημάτων, ἱστορίας, ἀρχαιολογίας κ.τ.λ.

»Ἄλλο δέ τρίτον θέλει εἶσθαι τό Περί ἐπιστημῶν, καί τέταρτον Περί τεχνῶν... ὅσαι ἰδιάζουσιν εἰς τήν παρούσαν ἡμῶν κατάστασιν, καί μάλιστα περί τῶν τῆς γεωργικῆς καί οἰκιακῆς οἰκονομίας».

Στή συνέχεια ἀπό τό 2ο τεῦχος προσθέτει καί 5ο Κεφάλαιο, τά Ποικίλα ἢ Σύμμικτα («ἄρθρα τινά ἄξια τῆς περιεργείας ἢ τῆς φιλομαθείας τῶν ἀναγνωστῶν μας»)¹. Ἐκδόθηκαν συνολικά 7 τεύχη τῆς Αἰγιναιίας (ἀπό 15 Μαρτίου μέχρι 15 Σεπτεμβρίου 1831) καί ἡ ἔκδοσή της διακόπηκε μέ τή δολοφονία τοῦ Καποδίστρια στό Ναύπλιο.

1. Ὅλες οἱ ὑπογραμμίσεις ἀπό τό πρωτότυπο κείμενο.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἀναγγέλλων τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρόντος περιοδικῶς συγγράμματος, νομίζω περιττὸν νὰ μακρολογήσω διὰ ν' ἀποδείξω τὴν εὐφροσύνην, ἣτις ἔχει νὰ προξενῆται εἰς τοὺς ὁμογενεῖς ἡμῶν, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ὅσοι ἐνασχολοῦνται εἰς τὰ τῆς παιδείας, ὡς μαθηταὶ ἢ ὡς διδάσκαλοι. Κατὰ τὸ παρὸν, ὅτε ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸ ἔθνος μας πλεονέκτερον ἐνασχολούμενον εἰς τὰ εἰρηναῖα ἔργα, αἰσθάνεται καὶ τὴν ἀπὸ τῶν καλῶν τῆς παιδείας ἀνάγκην, καὶ τὰ διδασκτικὰ μας καταστήματα προβαίνουν καὶ αὐτὰ ἀυξανόμενα, ἐν περιοδικῶν σύγγραμμα, ἔχον ἴδιον ἀντικείμενον τὰ πρὸς τὴν κοινὴν ἐκπαίδευσιν, θέλει συμβάλει πολὺ εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν πρὸς φωτισμὸν μέσων, καὶ εἰς τὴν ταχυτέραν μεταξὺ ἡμῶν διέδοσιν τῶν καλῶν τῆς παιδείας.

Ἡ ὕλη τῆς παρουσίας ἐφημερίδος θέλει εἶσθαι ἡ ἐξῆς·

- Α'. Πράξεις τῆς Κυβερνήσεως ἀφορῶσαι εἰς τὰ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως·
- Β'. Εἰδήσεις περὶ τῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος·
- Γ'. Περὶ διδασκτικῆς, ἤγουν περὶ μεθόδων τοῦ διδάσκειν, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνήθειες εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἄλλα ἔθνη φωτισμένα·
- Δ'. Περὶ διδασκτικῶν βιβλίων τυπονομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ ἔξω αὐτῆς, καὶ χρησίμων εἰς τὰ σχολεῖά μας.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω θέλουν ὑπάγεσθαι εἰς ἓν τμήμα ἐπιγραφόμενον Κοινὴ ἢ δημοσία ἐκπαίδευσις.

Ἄλλο δεῦτερον τμήμα θέλει διαλαμβάνει Περὶ φιλολογίας, εἰς τὸ ὅποιον θέλουν καταχωρίζεσθαι τὰ περὶ ἐγκυκλίων μαθημάτων, ἱστορίας, ἀρχαιολογίας, κ.τ.λ.

Ἄλλο δὲ τρίτον θέλει εἶσθαι τὸ Περὶ ἐπιστημῶν, καὶ τέταρτον τὸ Περὶ τεχνῶν. Εἰς τοῦτο τὸ τελευταῖον θέλει γίνεσθαι λόγος περὶ τῶν τεχνῶν ἐκείνων ἐξαιρέτως, ὅσαι ἰδιόζουσιν εἰς τὴν παρούσαν ἡμῶν κατάστασιν, καὶ μάλιστα περὶ τῶν τῆς γεωργικῆς καὶ οἰκιακῆς οἰκονομίας.

Ἡ ὕλη βέβαια εἶναι πολλή καὶ ποικίλη, καὶ ἀνωτέρα τῶν δυνάμεων καὶ τῶν γνώσεων ἑνὸς καὶ μόνου ἐκδότου· ἄνδρες ὅμως πεπαιδευμένοι καὶ γνωστοὶ διὰ τὴν παιδείαν των εἰς τὸ ἔθνος μας, ὑπεσχέθησαν νὰ μὲ βοηθήσωσιν εἰς τὸ ἔργον μου· ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ὅλοι οἱ πεπαιδευμένοι ὁμογενεῖς, οἱ ποθοῦντες τὸν φωτισμὸν τῶν ὁμοεθνῶν, θέλουν συντρέξει, ἄλλος ἄλλο ὠφελιμον καὶ καλὸν γράφοντες, εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι καὶ τὸ παρὸν πόνημα ὠφελιμώτερον, καὶ τὸν κοινὸν φωτισμὸν εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον. Ὅλοι οἱ ἐνασχολούμενοι πρὸς τὴν κοινὴν τῆς νεολαίας ἐκπαίδευσιν, κοινοποιοῦντες τὰς γνώσεις των καὶ παροτρυνόμενοι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, θέλουν ἀναμφιβόλως εὐρεῖ τὰ μέσα νὰ κατορθώσωσι τι καλῆτερον, ἀρ' ὅ,τι ἂν ἔκαμνε καθεὶς ἰδίως, ὅπως ἐστοχάζετο καὶ ἠδύνατο.

Χωρὶς νὰ ἔχω ἀντιποιήσεις οὐδὲ ἰδιοτελείαν τινα, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ὄφελος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο σκοπεύων, ἀναδέχομαι τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ θέλω ἀγωνισθῆ ὅσον τὸ δυνατόν νὰ τὸ καταστήσω τελειότερον καὶ κοινωφελέστερον.

Ἡ πρώτη δόσις εἰς 2 τυπογραφικὰ τετράδια 32 σελ. θέλει τυπωθῆ κατὰ πρῶτον τὴν 15 Μαρτίου, καὶ κατὰ τὴν 15 ἐκάστου μηνὸς θέλουν ἐκδίδεσθαι ἰσάριθμα τετράδια κατὰ πάντα ὁμοίωτυπα μὲ τὴν παροῦσαν ἀγγελίαν.

Ἡ ἔτησις τιμὴ διὰ τοὺς ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας διορίζεται 18 Φοινίκων, προπληρονομένων κατὰ ἐξάμηνον τῶν ἡμίσεων· διὰ δὲ τοὺς ἐκτὸς 24 Φοινίκων.

Οἱ ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας θέλουν λαμβάνει ἀνεξόδως τὴν ἔφημερίδα· ἐκ δὲ τῶν ἐκτὸς μόνοι οἱ κατοικοῦντες τὰ παράλια.

Ὄνομάζεται δὲ ἡ ἔφημερίς αὕτη Ἡ Αἰγιναιία, ὡς ὑπὸ παροικούντων εἰς Αἶγιναν ἐκδιδομένη.

Ἐν Αἰγίνῃ,
τὴν 10 Φεβρουαρίου 1831.

Ὁ Ἐκδότης
Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ ΚΟΣΜΗΤΗΣ.

Ἡ προαγγελία τοῦ Γ. Ἀποστολίδου Κοσμητοῦ

Πράγματι αὐτή ἡ διάταξη καί αὐτό τό περιεχόμενο τηροῦνται αὐστηρά σέ ὅλα τά τεύχη τῆς Αἰγίναίας².

Ὁ Μουστοξύδης ἔχει τή διεύθυνση τῆς Αἰγίναίας καί ἐπιμελεῖται τό τμήμα « Περὶ Φιλολογίας ». Σέ κάθε τεῦχος ὑπάρχουν ἄρθρα καί μελέτες τοῦ γιά ἱστορικά καί φιλολογικά θέματα. Παρουσιάζει, μελετᾶ καί σχολιάζει ἀρχαῖα κείμενα καί σπάνια θρησκευτικά χειρόγραφα καί συμπληρώνει ἢ σχολιάζει ξένες μελέτες ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας καί ἀρχαιολογίας³. Ἐπίσης δημοσιεύει ἐπιγραφολογικές μελέτες ἀπό τίς διάσπαρτες (κυρίως ἀναθηματικές καί ἐπιτύμβιες) πλάκες πού συλλέγει μαζί μέ ἄλλα ἀρχαῖα (ἀγάλματα, ἀγγεῖα, κίονες, ἀρχιτεκτονικά μέλη, νομίσματα κλπ.) καί τά ἐναποθέτει στό πρῶτο Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο πού ἰδρύει στήν Αἶγινα⁴. Ὑπογράφει τά ἄρθρα του στήν Αἰγίναία μέ τά ἀρχικά Α.Μ⁵.

Ὁ δεύτερος βασικός συνεργάτης τῆς Αἰγίναίας Ἰωάννης Κοκκῶνης ἐπιμελεῖται καί παρουσιάζει τήν ὕλη « Περὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ». Σέ ὅλα τά τεύχη προτάσσεται ἄρθρο του « Περὶ ἐκπαίδευσης καί παιδαγωγικῶν μεθόδων »⁶, τά ὁποῖα καί διαπνέονται ἀπό τό πνεῦμα τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς⁷. Ἐπίσης γράφει τά ἄρθρα « Περὶ ἐπιστημῶν καί περί τε-

2. Ἐπανέκδοση τῆς Αἰγίναίας σέ ἓναν τόμο καί μέ τά 7 τεύχη κυκλοφορεῖ στή σειρά Βιβλιοθήκη Ἱστορικῶν Μελετῶν, ἀρ. 30, ἀπό τό Βιβλιοπωλεῖο τῶν Ἐκδόσεων Νότη Καραβία.

3. Ἐνδεικτικά: α) « Χειρόγραφα εὑρισκόμενα εἰς τήν κατά τόν Ἄθωνα ἀγίαν μονήν τοῦ Ἐσφιγμένου » (τεύχος Β', σσ. 65-67), β) « Ὑπομνήματα εἰς τήν Ὀκτάτευχον » (τεύχος Α', σσ. 8-10), γ) « ΑΤΑΚΤΩΝ, τόμος Γ' », (τεύχος Γ', σσ. 95-99).

4. Ἐνδεικτικά: α) « Ἐπιγραφαί Σύρας » (τεύχος Α', σσ. 11-16), β) « ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ » (τεύχος Δ', σσ. 130-135).

5. Σέ παράρτημα στό τεύχος Α' τῆς Αἰγίναίας δημοσιεύεται λεπτομερέστατη ἐκθεσὴ του πρὸς τήν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματεῖαν (σσ. 33-42) γιά τήν κατάσταση, τόν ἐξοπλισμό καί τόν ἀριθμό, ὡς καί τό εἶδος τῶν σχολείων, καθὼς καί τόν ἀριθμό, τήν κατάταξη καί τίς συνθηκῆς ἐκπαίδευσης τῶν μαθητῶν, καθὼς καί σκέψεις καί κατευθύνσεις γιά τό μέλλον τους.

6. Ἐνδεικτικά: α) « Ὅτι χρέος τῶν ἐκτός τῆς Ἐπικρατείας ὁμογενῶν ἢ πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους συνδρομή » (τεύχος Β', σσ. 51-54), β) « Ἄν συμφέρη νά στέλλωνται ἔξω τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀνατροφήν καί ἐκπαίδευσιν οἱ ἀνήλικες παῖδες τῶν Ἑλλήνων » (τεύχος Γ', σσ. 82-92).

7. Ὁ Ἰ. Κοκκῶνης, στό διάστημα τῶν σπουδῶν του στό Παρίσι, μελετᾶ μεταξύ τῶν

χνῶν», πού παρέχουν γενικότερες γνώσεις σέ ἱατρικά θέματα⁸, καθώς καί χρήσιμες τεχνικές γνώσεις σέ γεωπονία, κτηνοτροφία, οἰκιακή οἰκονομία κλπ⁹. Ὁ Κοκκῶνης ὑπογράφει μέ τά ἀρχικά Ι.Κ.

Τέλος ὑπάρχουν τά παράδοξα ἢ σύμμικτα, σέ κάθε τεῦχος, χάριν γενικῆς γνώσης ἢ καί τέρψης μᾶλλον¹⁰, ὑπογραφόμενα μέ τά ἀρχικά Ι.Π.

Ὑπάρχει καί τέταρτος, ἄγνωστος (;) συνεργάτης¹¹ μέ τό ἀρχικό Ι., πού παρουσιάζει βιβλιογραφία σέ 2 τεύχη.

Ἡ γλῶσσα τῶν ἀρθρῶν εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς μέ παραδοσιακή ἐκπαίδευση, χωρίς πολλούς καί ὑπερβολικούς ἀρχαϊσμούς, σχεδόν ὁμοιόμορφη γιά ὅλους τούς γράφοντες. Δέ γίνεται καμία ἀνοιχτή τοποθέτηση ἐπί τῆς πολιτικῆς καί ἐπί τῶν ἀντιπαραθέσεων καί ἰδεολογικῶν ζυμώσεων τῆς ἐποχῆς. Τά νομοθετήματα καί οἱ κυβερνητικές ἀνακοινώσεις παρατίθενται χωρίς σχολιασμούς. Τά ἀρθρα τοῦ Μουστοξυῦδη εἶναι αὐστηρά ἐπιστημονικά, τά δέ ἀρθρα τοῦ Κοκκῶνη μακροσκελῆ, ἀναλυτικά, διεξοδικά καί λιγότερο ἢ περισσότερο συγκεκαλυμμένα ἀπηχοῦν

ἄλλων καί ἐκπαιδευτικές μεθόδους. Ἐκεῖ θά γνωρίσει τόν Κ. Σαρεζέν, ἀπό τόν ὁποῖο καί θά μνηθεῖ εἰς τά τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου διδασκαλίας. Θά μεταφράσει τό σύγγραμμά του στήν ἑλληνική καί θά ἐπιμείνει φανατικά καί θά τό ἐπιτύχει, ὡς μέλος τῆς ἐπί τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς, πού εἶχε συστήσει ὁ Καποδίστριας, νά εἰσαχθεῖ ἡ ἀλληλοδιδασκτική ὡς μέθοδος διδασκαλίας στή στοιχειώδη ἐκπαίδευση. Γι' αὐτό καί θά κατηγορηθεῖ ἀπό ἄλλους καί κυρίως τήν ἀντικαποδιστριακή πλευρά γιά τήν ἄκριτη υἱοθέτησή της, καθώς καί γιά τή μηχανιστική ἀντίληψη στή μετάδοση τῆς γνώσης πού διακατέχει τή μέθοδο αὐτή. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἀλληλοδιδασκτική μέ μερικές ἀναπροσαρμογές θά παραμείνει ὡς τό 1860 ἡ βασική μέθοδος διδασκαλίας καί μετάδοσης τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων, ἀλλά καί ὀργάνωσης καί διοίκησης τοῦ σχολείου, τόσο στή δημόσια ὅσο καί στήν ἰδιωτική ἐκπαίδευση.

8. Ἄρθρα: α) «Περί τῆς Εὐλογιᾶς τῆς θεοτικῆς καί τῆς δαμαλίτιδος», σέ συνέχειες (τεῦχος Α', σσ. 16-23, τεῦχος Β', σσ. 67-71), β) «Ἱστορία τῆς εἰσδρομῆς τῆς χολέρας εἰς τήν Εὐρώπην (μετάφρασις)» (τεῦχος Γ', σσ. 99-103).

9. Ἄρθρα: α) «Περί χρήσεως καί καλλιεργείας τοῦ Ἀραβοσίτου» (τεῦχος Α', σσ. 25-30), β) «Βιομηχανία (ἐφευρέσεις). Νέα σκευασία ἄκαυστος» (τεῦχος Γ', σσ. 105-109), γ) «Περί οἴνοποιᾶς ἢ περί κατασκευῆς τοῦ κρασίου» (τεῦχος ΣΤ', σσ. 197-207) κ.ἄ.

10. Ἄρθρα ἐνδεικτικά: α) «Ἥθη τῶν Τουρκομάνων» (τεῦχος Δ', σσ. 145-146), β) «Μάχη Τίγρεως καί Κροκοδείλου» (τεῦχος Ζ', σσ. 241-242) κ.ἄ.

11. Τά ἀρθρα μέ τήν ὑπογραφή Ι.Π. καί Ι., ὡς πρός τή γλῶσσα τους, μοιάζουν μέ τά ὑπογραφόμενα ἀπό τόν Ἰωάννη Κοκκῶνη. Πιθανότατα πρόκειται γιά διαφορετικές ὑπογραφές τοῦ ἴδιου προσώπου.

Ἡ Αἰγιναιία

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ.

« Εἰ γὰρ λαβὼν ἕκαστος ὅ,τι δύναιτέ τις
» Χρηστὸν, διέλθε· τοῦτο, καὶ κοινὸν φέροι
» ΠΑΤΡΙΔΙ, κακῶν ἂν αἱ πόλεις ἔλασσόνων
» Πειρώμεναι, τελειπὸν εὐτυχίην ἂν.»

ΕΥΡΥΠΙΑ. Φοίνισ , στίχ. 1022-1025.

Ἀριθμ. Ζ΄.

1831.

Σεπτεμβρίου 15.

Α. ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ.

Στοχασμοὶ περὶ συντάξεως ἢ διοργανισμοῦ τῆς κοινῆς
ἐκπαιδεύσεως ἐν γένει (συνέχεια).

Αἱ πρῶται ἀπαιτούμεναι γνώσεις πρὸς εὐκόλον ἀπόκτησιν τῶν ἄλλων εἶναι αἱ τῆς γλώσσης, τοῦ γράφειν τοὺς προφερομένους λόγους καὶ ἀναγινώσκειν τοὺς γεγραμμένους· αὗται εἶναι τὸ κύριον ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποκτῶμεν καὶ μεταδίδομεν τὰς ἐννοίας. Καὶ τὴν μὲν μητρικὴν λεγομένην γλῶσσαν μαθάνομεν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων διὰ τῆς μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ὁμοίων μας συνδιαίτης· τὴν δὲ τέχνην τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν πρέπει νὰ διδασκῶμεν ἔπειτα ἰδίως διὰ τινος μεθόδου· ὅσον δὲ ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι καλητέρα, τύσον ταχύτερα καὶ ἀπονώτερα φθάνομεν εἰς τὸν σκοπὸν μας. Ἀφ' ὅσας μεθόδους ἐπενήσθη πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἕως σήμερον φαίνεται ἀρμοδιώτερα καὶ κοινωφελεστέρα ἢ ἀλληλοδιδασκτικὴ· διότι οἱ κατ' αὐτὴν ἀλληλοδιδασκόμενοι πολλοὶ παῖδες συγχρόνως, ὄχι μόνον τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν εἰς ὀλίγου καιροῦ διάστημα μαθάνουσιν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας γνώσεις ἀποκτῶσι βιωτικὰς, καὶ τὴν εὐταξίαν καὶ εὐπείθειαν

Ἡ προμετωπίδα τοῦ τελευταίου τεύχους τῆς Αἰγιναιίας

τίς δικές του προσωπικές απόψεις περί αλληλοδιδασκτικής αλλά και στήριξης τῆς εκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδίστρια. Τά διαπερνᾶ δέ μία κατά τό μᾶλλον ἤ ἦττον συντηρητική θεώρηση. Παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι γνωστή ἡ ἀφοσίωση τοῦ Μουστοξύδη, τοῦ Κοκκώνη καί τοῦ Ἀποστολίδη στό πρότυπο καί στήν πολιτική τοῦ Καποδίστρια, ἔνεκα τῆς ὁποίας θά δεχτοῦν τήν περίοδο ἐκείνη ἔντονη κριτική καί ἀμφισβήτηση, ἕως καί χλεύη, ἀπό τήν ἀντιπολίτευση γιά τή φανατική τους στήριξη πρὸς τήν καποδιστριακή πολιτική.

Βιογραφικά

1) Ἀνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860): Κερκυραῖος νομικός, φιλόλογος, ἀρχαιολόγος. Προσωπικός φίλος καί στενός συνεργάτης τοῦ Καποδίστρια, ἀπό τοὺς βασικούς ὑποστηρικτές του. Μετακινήθηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν Καποδίστρια στήν Αἴγινα ἀπό τήν Ἰταλία, ὅπου εἶχε σπουδάσει καί ἐργαζόταν τότε. Διορίζεται πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ἔφορος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, πού πρῶτος αὐτός ὀργάνωσε. Ἀνέλαβε μεγάλο μέρος τῶν εκπαιδευτικῶν ὑποθέσεων, ὅπως π.χ. τό συντονισμό τῶν ἐπιτροπῶν σύνταξης διδακτικῶν βιβλίων. Ἀνέπτυξε πολυσχιδῆ πνευματικὴ δραστηριότητα στήν Ἑλλάδα καί στό ἐξωτερικό, γιά τήν ὁποία καί ὀνομάστηκε ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῆς Γαλλίας καί τιμήθηκε ἀπό πολλές ἄλλες Ἀκαδημίες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐκτός ἀπό τήν Αἴγινα εἶχε καί τή διεύθυνση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ταχυδρόμου.

Ἀξιωμαθόνευτη εἶναι ἡ περιώνυμη μελέτη του «Περὶ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ νομιζομένου τοῦ Πανελληνίου Διὸς ναοῦ εἰκασίαι», δημοσιευμένη στό τεῦχος Ε', σσ. 158-166 τῆς Αἰγιναίας. Ἐκεῖ πρῶτος αὐτός μέ ἐπιστημονικά κριτήρια θεμελιώνει τήν ἄποψη ὅτι τά ἀρχαῖα εἰρεῖπια στήν κορυφή τοῦ ὄρους τῆς Αἰγίνας ἀνήκουν στό ἱερό τοῦ Ἑλλανίου Διὸς, ἐνῶ μέχρι τότε ταύτιζαν τό ναό τῆς Ἀφαιας μέ τό ἀρχαῖο αὐτό ἱερό τοῦ Δία.

2) Ἰωάννης Π. Κοκκώνης (1796-1864): Ἀπό τό Καστρί τῆς Κυνουρίας. Σπούδασε στή Σμύρνη, στήν Κωνσταντινούπολη καί στό Παρίσι. Διορίστηκε γενικός ἐπιθεωρητής τῶν σχολείων τῆς ἐπικράτειας καί μέλος τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς. Θά ἀπομακρυνθεῖ μετά τή δολοφονία Καποδίστρια, ἀλλά σύντομα θά ἐπανατοποθετηθεῖ ἐπικεφαλῆς ἐπιτροπῶν, καθὼς καί σέ ἄλλες ἡγετικές θέσεις γιά θέματα δημόσιας ἐκπαίδευσης. Θεωρεῖται, στήν πορεία τῶν εκπαιδευτικῶν πραγμάτων τῆς Νεότερης Ἑλλάδος, ὁ πρῶτος παιδαγωγός.

Αίγινα, ιστορία και παράδοση

Η σημασία και οι δυνατότητες της έρευνας

Η Αίγινα, όπως έχω γράψει πολλές φορές, είναι ένα νησί που η γεωγραφική του θέση —στη μέση σχεδόν του Σαρωνικού και κοντά στην Αττική, την Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες— του έδωσε τη δυνατότητα να παίξει ένα σημαντικό διαχρονικό ρόλο. Η ιστορική παρουσία της Αίγινας αρχίζει από την προϊστορική εποχή και συνεχίζεται σχεδόν αδιάσπαστα ως σήμερα. Αυτή η παρουσία σημαδεύεται από πολλά μνημεία, που είναι ανάγκη να τα συντηρούμε και να τα αγαπάμε, γιατί αυτά είναι η περιουσία του τόπου μας, η δική μας, του καθενός η περιουσία. Δίνει ακόμα αυτή η περιουσία πλήθος από θέματα για μελέτη, πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά, θέματα που σχετίζονται με το χώρο, τις ανάγκες και τις δυνατότητές του. Είναι φανερό ότι η μελέτη σε βάθος όλων αυτών των θεμάτων μάς βοηθάει στην πληρέστερη κατανόηση και στη σωστότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων του νησιού.

Η μελέτη αυτή δεν είναι πάντοτε εύκολη. Εμείς —εδώ στην Ελλάδα ιδιαίτερα— πάσχουμε από την αρρώστια της αδιαφορίας και της λησμονιάς. Δε διατηρούμε τα παλιά έγγραφα, που είναι οι πηγές της ιστορίας μας. Οι παλιότερες δημόσιες υπηρεσίες τα κατέστρεφαν συστηματικά, επειδή δεν ήξεραν τι να τα κάνουν. Μόλις τα τελευταία χρόνια αρχίσαμε να υποπτευόμαστε τη σημασία του Ιστορικού Αρχείου και της Βιβλιοθήκης. Την παράδοση την ξεχνάμε. Οι αναμνήσεις σβήνουν και συχνά παραποιούνται. Έτσι, η συμμετοχή π.χ. των Αιγινητών στους πολέμους του 1912-1913, στον Α' και το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, στην Κατοχή δεν έχει μελετηθεί και μόλις προφταίνουμε να τη μελετήσουμε. Σήμερα ζούμε σε μια εποχή που ο τρόπος ζωής αλλάζει με τρομακτική ταχύτητα. Πώς ζούσαμε καθημερινά πριν από τα ηλεκτρικά μηχανήματα του σήμερα, οι

συνήθειες, η νοοτροπία, η τεχνολογία, τα επαγγέλματα, στεριανά και θαλασσινά, οι καλλιέργειες, τα εργαλεία, όλα έχουν αλλάξει και η μελέτη τους ανήκει στη λαογραφία. Κι ακόμα οι αρρώστιες, η θνησιμότητα, ιδίως η βρεφική, η διάρκεια της ζωής, οι μέθοδοι θεραπείας, όλα είναι αντικείμενα έρευνας.

Λέω συχνά: Η Αίγινα —και κάθε τόπος φυσικά— έχει τόσο πολλά θέματα για μελέτη, που όποια πέτρα και να σηκώσεις θα βρεις ένα απ' αυτά. Ο καθένας, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά του, το μεράκι, την κλίση του, θα βρει κάτι.

Θα μου πείτε: γιατί; Γιατί να συντηρούμε την ανάμνηση; Γιατί να μη ζούμε το σήμερα και το αύριο μόνο; Προς τι ο ανεδαφικός αυτός ρομαντισμός;

Γιατί το χθες είναι η ιδιαιτερότητά μας και η μνήμη μας. Και όπως, αν χάσεις ξαφνικά τη μνήμη σου, πρέπει να αισθάνεσαι ολότελα άδειος, γιατί χάνεις μαζί τον πλούτο της ψυχής, την πείρα της ζωής, τις αναμνήσεις που ζουν μαζί με το παρόν σου, έτσι και όταν χάσεις τη συλλογική μνήμη, που είναι η ιστορία του τόπου σου και του κόσμου, είσαι άδειος, απομονωμένος και άχρηστος. Όσο πιο ουσιαστικά ξέρεις την ιστορία σου, τόσο πιο πλούσιος αισθάνεσαι, τόσο πιο θετικά μπορείς να τοποθετήσεις τον εαυτό σου μέσα στο κοινωνικό σύνολο, σαν άτομο, σαν γονιός, σαν επαγγελματία, σαν πολίτη. Δε σου λέω πως θα αλλάξεις τον κόσμο, όμως θα μάθεις να λειτουργείς θετικά και δίκαια. Να βλέπεις το συμφέρον σου μέσα στο συμφέρον του συνόλου και να μην κάνεις τη ζωή σου άχρηστη και μίζερη. Είναι ωραίο δώρο η ζωή για να την ξοδεύουμε άσκοπα. Ίσως θα μάθεις πως σ' αυτή τη ζωή, που γρήγορα τελειώνει, το μόνο που αξίζει πραγματικά —όσο ρομαντικό κι αν φαίνεται—, το μόνο που παίρνουμε μαζί μας και που αφήνουμε πίσω μας είναι η ανθρωπιά και η αγάπη.

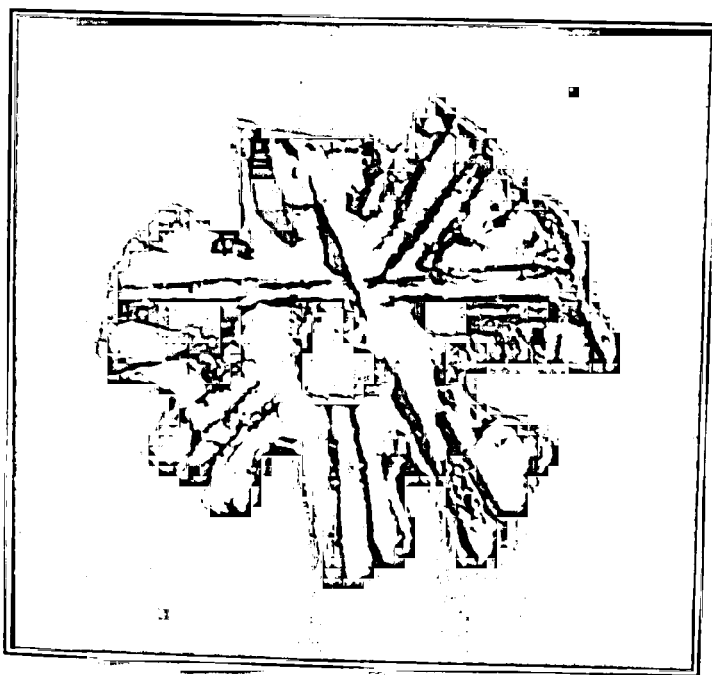
Τα έγγραφα αυτά με αφορμή την έκδοση ενός επιστημονικού περιοδικού στην Αίγινα, έκδοση που νομίζω θα δώσει ευκαιρία για ουσιαστικότερη μελέτη και σωστότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων του νησιού μας.

Τα τελευταία χρόνια έχω διαπιστώσει —και το γράφω με πολλή χαρά— πόσο καλά δουλεύουν τα σχολεία στην Αίγινα. Είδα πως υπάρχουν δάσκαλοι με μεράκι, που οδηγούν ομάδες παιδιών σε περιβαλλοντολογικές

μελέτες και ξυπνούν το ενδιαφέρον τους για τα προβλήματα του τόπου. Χαιρετίζω αυτή την προσπάθεια — γιατί αυτή είναι η καινούρια παιδεία, η αληθινή. Που δε θα στηρίζεται πια στη στεγνή, άχαρη και άκρατη απομνημόνευση ενός σχολικού βιβλίου. Το βιβλίο — τα βιβλία όλα — δεν είναι για αποστήθιση, αλλά για να χρησιμοποιούνται ως βοηθήματα σε μια μελέτη, σε μια συζήτηση. Θυμάμαι πως κάποτε είχα τολμήσει, εντελώς ανορθόδοξα για την εποχή, να βάζω στα παιδιά διαγώνισμα με ανοιχτό βιβλίο — αλλά αυτό είναι θέμα για άλλη φορά.

Βλέπω ακόμα με χαρά πως υπάρχουν σήμερα στην Αίγινα πολλές και πολλοί νέοι επιστήμονες, που θα μπορούσαν να πλαισιώσουν μια ομάδα αιγινητικών μελετών, που θα έκανε και τοπικές και ευρύτερες έρευνες.

Εύχομαι, ελπίζω το περιοδικό αυτό να ζήσει και να συμβάλει στην πραγματοποίηση κάθε προσπάθειας.

Αίγινα: Ιστορικές και οικονομικές όψεις

Η Αίγινα, όπως και πολλές πόλεις της αρχαίας Ελλάδος, έγινε γνωστή χάρις στη δραστηριότητα που επέδειξε στην αρχαϊκή περίοδο· αν και η αρχαιολογική σκαπάνη απέδειξε ότι στο έδαφός της ήκμαζαν οικισμοί και κατά τη Νεολιθική περίοδο (3000 π.Χ.). Σε πολλά σημεία υπήρξε πρωτοπόρος στην ανάπτυξη του εμπορίου και στην κυριαρχία του ελληνισμού στη Μεσόγειο. Ανταγωνίστηκε και σε σημαντικό βαθμό υπήρξε αιτία της εκτόπισης των Φοινίκων. Τα επιτεύγματα των Αιγινήτων στη ναυτιλία κορυφώθηκαν με την κοπή στην πόλη τους, για πρώτη φορά στην Ελλάδα και, φυσικά, στη Ευρώπη, αργυρών νομισμάτων κατά τον 7ο π.Χ. αιώνα από τον τύραννο του Άργους Φείδωνα· πρόκειται για τις χελώνες (στη μια όψη ήταν χαραγμένη μια χελώνα).

Η ταχύτατη ανάπτυξη έφερε τις δύο ισχυρότερες ναυτικές δυνάμεις της εποχής, την Αίγινα (Δωριείς) και την Αθήνα (Ιωνες), σε οξύτατη σύγκρουση¹. Τα πρωτεία που έλαβαν οι Αιγινήτες μετά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας από τους άλλους Έλληνες δείχνουν τη ναυτική τους δεινότητα. Ωστόσο, λόγω της ηγεμονίας που δημιούργησαν οι Αθηναίοι μετά το Περσικά, κατάφεραν το 459 π.Χ. να νικήσουν, λόγω αριθμητικής υπεροχής του στόλου τους, τους Αιγινήτες και να αναγκάσουν τους ηττημένους να παραδώσουν τα πλοία τους, να γκρεμίσουν τα τείχη τους και να πληρώσουν πρόστιμο². Μετά από αυτό η Αίγινα κατέστη δύναμη αμελητέα.

* Ο Θεόδωρος Παπαηλίας είναι καθηγητής Οικονομικών του ΤΕΙ Πειραιά.

1. Ο Θεμιστοκλής κατάφερε να πείσει τους Αθηναίους να ναυπηγήσουν τον τεράστιο, για τα ελληνικά δεδομένα, στόλο τους εκμεταλλευόμενοι τον πλούτο των μεταλλείων του Λαυρίου, προβάλλοντας ως επιχείρημα όχι το φόβο των Περσών αλλά τον ανταγωνισμό των Αιγινήτων.

2. Στις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου (429 π.Χ.) οι Αθηναίοι εξεδίωξαν τους κατόικους, οι οποίοι επανήλθαν το 404 π.Χ., μετά την υποταγή της Αθήνας.

Είναι εξόχως ενδιαφέρουσα η συζήτηση επί των διαφορών μεταξύ Αθηναίων και Αιγινητών. Οι τελευταίοι ασχολούνταν κατά κύριο λόγο με το εμπόριο, και δη το λιανεμπόριο, με συνέπεια να μην αναδείξουν φιλοσόφους, ποιητές και ρήτορες (μολονότι υπήρξαν μια σειρά λόγοι, αρκετοί εν πολλοίς τυχαίοι, οι οποίοι στήριξαν την Αθήνα). Δεν ήταν απρόβλεπτο ότι η Αθήνα κατέστη σχολείο της Ελλάδος μετά τους Περσικούς πολέμους, και μάλιστα μετά το 450 π.Χ., όταν είχε ήδη συντριβεί η δύναμη της Αίγινας. Περαιτέρω όλες οι πόλεις για μεγάλο διάστημα, λόγω της αθηναϊκής ισχύος, βρίσκονταν σε παρακμή — τουλάχιστον μέχρι το θάνατο του Αριστοτέλη. Η παρακμή της Αθήνας θα οδηγήσει στην άνοδο άλλων πόλεων, όπως της Αλεξάνδρειας, της Ρόδου, της Περγάμου κλπ.

Συγκρινόμενο με την Αθήνα, το νησί αναπτύχθηκε ταχύτερα από αυτήν. Το μικρό μέγεθος των καλλιεργήσιμων εκτάσεων και η έλλειψη επαρκούς ενδοχώρας, η οποία δεν ήταν τόσο εκτεταμένη όσο της Αττικής, έδωσε αρχικά το προβάδισμα στην Αίγινα. Οι κάτοικοι εξ ανάγκης μάλλον στράφηκαν στη ναυτιλία: αρχικώς εμπορευόμενοι την ίδια παραγωγή (κεραμικά και χυτά) και ακολούθως την παραγωγή άλλων. Η δύναμη «αδράνειας» που έπρεπε να υπερνικήσει ήταν κατά πολύ μικρότερη της Αθήνας, για την οποία η στροφή από τη γεωργία στη ναυτιλία άφησε ανεξίτηλα τραύματα. (Ποτέ οι συντηρητικοί, ακόμη και στα χρόνια του Πλουτάρχου, δηλαδή 500 και πλέον έτη, δε συγχώρησαν το Θεμιστοκλή, τον άνθρωπο που έδεσε τους ανθρώπους με το κουπί, όπως θα τόνιζε με χολή ο Πλάτων, και θα μετέτρεπε τους Αθηναίους από αγρότες σε ναυτικούς.) Συνεπώς οι Αιγινήτες ήδη από τον 8ο αιώνα είχαν τόσο προοδεύσει στη ναυτιλία, ώστε να θεωρούνται οι άνθρωποι που εφηύραν το πηδάλιο στο πλοίο (όπως υμνούσε και ο Ησίοδος). Αντιθέτως η είσοδος της Αθήνας στο πολιτικό προσκήνιο στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στο μέγεθος της αγοράς —μεγάλη ενδοχώρα—, στα πλούσια μεταλλεία (Λαύριο, Θράκη) και στην ύπαρξη σπουδαίων προσωπικοτήτων.

Παρ' όλη τη μετέπειτα αφάνεια, εντούτοις στα μέσα του 2ου μ.Χ. αιώνα ο Πausanias περιέγραψε με θερμά λόγια τα σωζόμενα μνημεία. Στη ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο η Αίγινα ακολούθησε την τύχη της υπόλοιπης Ελλάδος. Το 896 μ.Χ. οι Άραβες κατέλαβαν τη νήσο και κατέστρεψαν σημαντικό μέρος των αρχαιοτήτων. Η επανακατάκτηση στα χρό-

για του Νικηφόρου Φωκά δεν έδωσε ιδιαίτερη ώθηση στον τόπο. Κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας η πόλη άλλαξε ηγεμόνες, ωστόσο πέρασε στην κατοχή των Ενετών. Μετά το 1500 κατέστη το μέλος της έριδος μεταξύ Βενετίας και Τουρκίας³.

Η Αίγινα για δεύτερη φορά στην ιστορία της απέκτησε ισχύ⁴ όταν το 1826 (Νοέμβριος) εγκαταστάθηκε η κυβέρνηση —λόγω των διενέξεων στο Ναύπλιο— και όταν εντέλει στις 12 Ιανουαρίου αποβιβάστηκε ο Καποδίστριας, ορίζοντας την Αίγινα ως πρώτη —προσωρινή— πρωτεύουσα του κράτους. Τα αποτελέσματα αυτά επέφεραν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Μεγάλος αριθμός αγωνιστών (Κανάρης, Τρικούπης, Μαυρομιχάλης κ.ά.), απλών ανθρώπων, αλλά κυρίως ανθρώπων του πνεύματος συνέρρευσε⁵, με συνέπεια ο πληθυσμός που υποδέχθηκε —αν και δεν ήταν όλοι μόνιμοι κάτοικοι— τον Καποδίστρια να αγγίζει, σύμφωνα με την παράδοση, τα 100.000 άτομα.

Παρά το ότι ικανό μέρος της διοίκησης εγκαταστάθηκε στη νήσο και παρά την εκτέλεση εκτεταμένων έργων, εντούτοις δε φαίνεται να αυξήθηκε υπέρμετρα το συνολικό εισόδημα. Ειδικότερα: διανοίχθηκε η οδός Αίγινα-Περιβόλα· ιδρύθηκε (1829) το Ορφανοτροφείο (το οποίο μπορούσε να στεγάσει 2.000 άτομα) και στεγάστηκε το 1829 η Σχολή Ευελπίδων, η Εθνική Βιβλιοθήκη. Ιδρύθηκε παρθεναγωγείο, μουσείο και φυσικά το Κυβερνείο, στο οποίο διέμενε ο Καποδίστριας. Στο προαύλιο του Κυβερνείου στεγάστηκε το νομισματοκοπείο⁶ και κόπηκε το πρώτο ελληνικό

3. Το 1500 μ.Χ. κατελήφθη από τους Τούρκους (Ενετουρκικός πόλεμος 1499-1502) και επανακτήθηκε τον επόμενο χρόνο από τους Ενετούς. Το 1537 καταστράφηκε ολοσχερώς από τον Βαρβαρόσα (Ενετουρκικός πόλεμος 1537-1541). Το 1655 απελευθερώθηκε από τον Μοροζίνι και περιήλθε στην τουρκική κυριαρχία μετά τη συνθήκη του Πασάροβιτς (1718).

4. Καθ' όλη την Ενετοκρατία και την επακολουθήσασα Τουρκοκρατία η Αίγινα έπαιξε μικρό ρόλο στις εξελίξεις και η σημασία της περιορίστηκε σε σχέση με τη Σύρο, τη Νάξο κλπ. Το 1821 ο πληθυσμός της Αίγινας και των άλλων νήσων ήταν: Αίγινα 3.500 κάτοικοι, Ύδρα 16.000, Σπέτσες 8.000, Πόρος 7.000, Ψαρά 8.000 κλπ. (Λυκούρης Ιωάννης, *Αι ανά τους αιώνες καταστροφές της Αίγινας*, 1950).

5. Διανοούμενοι όπως οι Γεννάδιος Πολυζωίδης, Φιλήμων, Γαζής, Μουστοξύδης κ.ά. διέμεναν αρκετό διάστημα στην Αίγινα.

6. Σύμφωνα με την κυβέρνηση θα έπρεπε να κοπούν χρυσά, αργυρά και χάλκινα νομί-

νόμισμα (αφού οι μέχρι τότε κυβερνήσεις κυκλοφορούσαν τον τουρκικό παρά), που ήταν ο φοίνικας· στη μια του όψη είχε το φοίνικα, ο οποίος συμβόλιζε την αναγέννηση της Ελλάδος (από το μυθικό πουλί που ξαναδημιουργούνταν εκ της τέφρας). Ο φοίνικας αντικατέστησε τον παρά (η σταδιοδρομία του πρώτου νομίσματος δεν ξέφυγε από το σκάνδαλο⁷), ενώ μετά το 1831 απαγορεύτηκε η κυκλοφορία κάθε ξένου νομίσματος.

Αργότερα (Ιούλιος 1830) ιδρύθηκε το Διδασκαλείο-κεντρικό σχολείο, το οποίο θα ήταν πρότυπο των άλλων σχολών και στο οποίο θα εκπαιδεύονταν δάσκαλοι. Στην Αίγινα εκτός των άλλων ιδρύθηκαν και δημοτικά σχολεία. Επίσης ενισχύθηκαν οι εφημερίδες, οι οποίες εκδίδονταν στην Αίγινα (Αίγιναία και Έλληνικός Ταχυδρόμος).

Από υπολογισμούς που γίνονται συνάγεται ότι ο αριθμός του πληθυσμού θα έπρεπε το 1830 να έχει δεκαπλασιαστεί σε σχέση με αυτόν του 1821. Η διενέργεια εκτεταμένου —για τις συνθήκες της εποχής— προγράμματος έργων είχε πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και στην κατασκευή ιδιωτικών κτιρίων, ενώ τεχνίτες από διάφορα μέρη συνέρρεαν στην περιοχή. Ανάλογες προσπάθειες έγιναν και στη γεωργία —τότε πρωτοκαλλιεργήθηκαν οι πατάτες—, αν και η γεωργική σχολή στεγάστηκε στην Τύρινθα.

Αναμφιβόλως εκείνη την περίοδο το εισόδημα της Αίγινας ήταν, με ε-

ματα. Ο Α. Κοντόσταυλος —πρώτος διευθυντής— αγόρασε έναντι γλίσχρου τιμήματος (100 λίρες Αγγλίας) μεταχειρισμένες νομισματοκοπτικές μηχανές, μέσω των οποίων έκοψε τον αργυρούν φοίνικα (ο οποίος διαιρούνταν σε 100 λεπτά) και χάλκινα μονόλεπτα, πεντάλεπτα και δεκάλεπτα (Ιούλιος 1829).

7. Κατά τον υπολογισμό της αξίας του χρήματος δεν ελήφθη υπόψη το κόστος της κοπής αυτού, με συνέπεια (αφού το νόμισμα στοίχιζε περισσότερο από ό,τι πωλούνταν) την περαιτέρω διεύρυνση του ελλείμματος του προϋπολογισμού και τη δημιουργία σκανδάλου. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, κόπηκαν 12.000 αργυροί φοίνικες, οι οποίοι αγοράστηκαν από τους κερδοσκόπους και, αφού αφάιρσαν τον άργυρο, τον πούλησαν στην ημεδαπή και αλλοδαπή. Απόρροια ήταν η εξαφάνιση του νομίσματος και οι συναλλαγές να εγένοντο με τα χάλκινα λεπτά —εκόπησαν αξίας 1.000.000 φοινίκων. (Τ. Ευαγγελίδης, *Ιστορία του Ιωάννου Καποδίστρια*, Ζαννουδάκης, Αθήνα 1894).

ξείρεση του αντιστοίχου της Ύδρας, το υψηλότερο στην Ελλάδα, κάτι πολύ σημαντικό για το νησί.

Στην Αίγινα, καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, παρά την ενδοχώρα δε δημιουργούνταν υψηλά εισοδήματα⁸. Εικόνα —αν και θολή— μπορεί κανείς να σχηματίσει εάν λάβει υπόψη του την αμοιβή που όφειλε να καταβάλλει κάθε περιοχή για το διοριζόμενο μπουμπασίρη (υπάλληλο που διευθετούσε διαφορές ή μετέφερε εντολές των Τούρκων)⁹. Συνάγεται ότι το κατά κεφαλήν εισόδημα της Αίγινας θα έπρεπε να ήταν το ήμισυ του αντίστοιχου της Ύδρας.

Το 1821 η Αίγινα διέθετε 68 πλοία (χωρητικότητας 485 τόνων), ενώ το 1833 144. Μέχρι το 1835 η περιφέρεια Αίγινας συνέχιζε να έχει ένα από τα υψηλότερα εισοδήματα στη χώρα. Η μεταφορά της πρωτεύουσας, αρχικώς στο Ναύπλιο και ακολούθως στην Αθήνα, είχε ως απόρροια τον ταχύ μαρασμό του νησιού.

Το 1940, 110 έτη αργότερα, ο πληθυσμός ανερχόταν σε 10.816 κατοίκους, στο ένα τρίτο περίπου που είχε όταν ήταν πρωτεύουσα, ενώ το 1991 μόλις σε 12.430.

Προκύπτει ότι ακόμα και σήμερα το νησί δεν μπορεί να προσεγγίσει

8. Αυτό είναι επόμενο: το πετρώδες του εδάφους και ο πρωτόγονος τρόπος καλλιέργειας των λεπτών μεσογειακών εδαφών (εξαιτίας της ασήμαντης συσσώρευσης κεφαλαίου και των μικρών εγγείων βελτιώσεων) είχε ως συνέπεια το κατ' άτομο εισόδημα να κυμαίνεται περίξ του ορίου διαβίωσης και συχνά, λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών, κάτω αυτού. Ως εκ τούτου η αγροτική έξοδος και το μικρό προσδόκιμο της διαβίωσης, λόγω πλημμελούς διατροφής, ήταν αναπόφευκτο αποτέλεσμα. Αντιθέτως η μορφολογία της Ύδρας —κατ' ουσίαν ένας βράχος— εξανάγκαζε τους κατοίκους να επιβιώσουν μόνο μέσω του εμπορίου, και δη του ναυτικού. Συνεπώς τα υψηλά εισοδήματα των Ύδραίων προέρχονταν αποκλειστικώς από τη ναυτιλία.

9. Το 1808 καθορίστηκε αμοιβή δύο μπουμπασίρηδων και ενός αγά ως εξής:

Ύδρα:	γρόσια	160	άλλοτε	200	διά τον αγά	300
Σπέτσες:	γρόσια	120	άλλοτε	100	διά τον αγά	200
Πόρος:	γρόσια	70	άλλοτε	75	διά τον αγά	150
Αίγινα:	γρόσια	100	άλλοτε	100	διά τον αγά	200
Κούλουρη:	γρόσια	70	άλλοτε	75	διά τον αγά	150
Σέριφος:	γρόσια	80	άλλοτε	50	διά τον αγά	100

(Αναλυτικά: Ι. Λυκούρης, «Η διοίκηση και δικαιοσύνη των τουρκοκρατούμενων νήσων», Επιστημονική Επετηρίς της Νομικής, Αθήνα 1954).

τους 25.000-30.000 ελεύθερους και 470.000 δούλους που θεωρούσε ο Αριστοτέλης ότι συντηρούσε στα χρόνια της ακμής του.

Λαμβάνοντας υπόψη τον πληθυσμό και τις ασχολίες που αυτός σήμερα έχει, εκτιμήθηκε ότι στην περίοδο 1980-98 το κατά κεφαλήν εισόδημα της Αίγινας αντιστοιχούσε κατά μέσο όρο στο 85% του εισοδήματος της Αττικής¹⁰, δηλαδή ήταν ελαφρώς υψηλότερο του μέσου όρου της χώρας.

Οι προβλέψεις που μπορούν να γίνουν για τα επόμενα έτη συνοψίζονται στα ακόλουθα :

Το αγροτικό εισόδημα δε διαθέτει δυναμική ανόδου (λόγω των καλλιεργειών που υφίστανται). Το εισόδημα από τη μεταποίηση θα συνεχίζει να κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Ωστόσο η εγγύτητα του νησιού με την Αθήνα αναμένεται να επιδράσει θετικά — σταθερός ρυθμός ανάπτυξης των υπηρεσιών. Ως εκ τούτου η πόλη που ήταν αιτία να περιθωριοποιηθεί η Αίγινα στους αρχαίους χρόνους είναι αυτή που θα την ενισχύσει στη νέα εποχή (αφού το πλεονέκτημα της Αίγινας σήμερα βρίσκεται στο γεγονός ότι αποτελεί «λήμη του Πειραιώς»¹¹, λόγος για τον οποίο παλαιότερα καταστράφηκε).

10. Η εκτίμηση στηρίχθηκε στα ακόλουθα δεδομένα: Από τα στοιχεία που διέθετε το κατάστημα Πειραιώς της ΑΤΕ (στο οποίο υπάγεται η Αίγινα) επιμερίστηκε, σύμφωνα με τις καλλιέργειες που υπάρχουν στο νησί, η ακαθάριστη αξία της γεωργικής παραγωγής και προσεγγίστηκε το αγροτικό εισόδημα. Για το προϊόν του δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα υπολογίστηκε ο αριθμός των απασχολουμένων και θεωρήθηκε ότι το εισόδημα της Αίγινας στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες κάλυπτε το 92% του μέσου εισοδήματος του δευτερογενούς και το 85% του τριτογενούς τομέα της Αττικής αντιστοίχως.

11. «Ίσιμπλα του Πειραιά». Έτσι αποκάλεσε ο Περικλής την Αίγινα.

ΝΙΚΟΥ ΣΤΡΟΜΠΛΟΥ*

Τάσεις και διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομική δραστηριότητα της Αίγινας

Επιχειρώντας κάποιος να περιγράψει τις οικονομικές εξελίξεις που συντελέστηκαν σε μια μικρή γεωγραφική περιοχή όπως η επαρχία της Αίγινας, διατρέχει τον κίνδυνο να χαρακτηριστεί κοινότοπος. Το πρώτο είδος κοινοτοπίας που τον «απειλεί» είναι ότι θα πρέπει να επαναλάβει απόψεις που έχουν διατυπωθεί σε παρόμοιες αναλύσεις, οι οποίες καλύπτουν τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο στον οποίο ανήκει η περιοχή. Για παράδειγμα, η διαπίστωση πως ο γεωγραφικός τομέας συρρικνώνεται προς όφελος του τομέα των υπηρεσιών ισχύει τόσο στο επίπεδο της ελληνικής οικονομίας συνολικά, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Ο δεύτερος «κίνδυνος» έγκειται στο γεγονός πως μια τέτοια ανάλυση πολύ λίγο θα διαφέρει από την επικρατούσα αντίληψη του μέσου Αιγινήτη για τις οικονομικές μεταβολές που έλαβαν χώρα στον τόπο του.

Παρ' όλα αυτά, οι παραπάνω ενδοιασμοί μπορούν να παραμεριστούν, αν ληφθεί υπόψη πως η τεχνοκρατική εποχή μας απαιτεί την ποσοστικοποίηση των ποιοτικών αλλαγών που συντελούνται. Σε αυτό που διαφέρει κάθε τόπος από τους υπόλοιπους είναι η ένταση με την οποία πραγματοποιούνται τα γεγονότα. Η γενικόλογη ρήση πως η «φορολογική επιβάρυνση των Αιγινήτων έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια» πολύ λίγους αρμόδιους θα συγκινήσει, τη στιγμή που το ίδιο μπορεί να ισχυριστεί και ο κάτοικος του Πόρου. Αντίθετα, θα προκαλέσει μεγαλύτερη εντύπωση η παράθεση του στοιχείου πως σε κάθε Αιγινήτη (είτε βρέφος είναι είτε ενήλικας) αναλογούσαν το 1998 233.000 δρχ. φόρων σε σχέση με 177.000 δρχ. που αναλογούσαν την ίδια περίοδο στο μέσο Τροιζήνιο.

* Ο Νίκος Στρόμπλος εργάζεται στη Δ/ση Εθνικών Λογαριασμών της ΓΓ. ΕΣΥΕ και είναι υποψήφιος διδάκτορας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω σκέψεις, η παρούσα ανάλυση επιχειρεί —όπου το επιτρέπουν τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία— να σχηματίσει τις κυριότερες τάσεις που παρατηρήθηκαν στην οικονομική δραστηριότητα της Επαρχίας Αιγίνης κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Οι χρήσεις της γης και η διαχρονική μεταβολή τους

Η μορφή και το μέγεθος της αναπτυξιακής διαδικασίας που λαμβάνει χώρα σε κάθε περιοχή προκαλεί τις ανάλογες επιπτώσεις στις χρήσεις γης. Παγκόσμια επικρατεί η τάση οι εκτάσεις που καταλαμβάνονται από οικισμούς να αυξάνονται σε βάρος της καλλιεργήσιμης γης και των δασών. Αυτό είναι συνεπακόλουθο της αύξησης του πληθυσμού και των διευρυνόμενων αναγκών της βιομηχανίας, του τουρισμού κλπ. Από το γενικό κανόνα δεν ήταν φυσικά δυνατό να ξεφύγει η Αίγινα. Όπως φαίνεται στον πίνακα 1 παρακάτω, οι καλλιεργούμενες εκτάσεις το 1961 ήταν 32,2 χιλιάδες στρέμματα ή σε ποσοστό το 32% του συνολικού εδάφους της Αίγινας. Οι εκτάσεις αυτές μειώθηκαν το 1991 σε 20,4 χιλιάδες στρέμματα, δηλαδή καταλάμβαναν το 20,2%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή της εκτάσεως της Επαρχίας Αιγίνης στις βασικές κατηγορίες χρήσεως
Εκτάσεις σε χιλιάδες στρέμματα

Έτος	Καλλιεργούμενες εκτάσεις	Βοσκότοποι		Δάση	Οικισμοί	Λοιπές εκτάσεις	Σύνολο
		Δημοτικοί	Ιδιωτικοί				
1991	20,4	7	27,9	27,8	17,4	0,3	100,8
1981	20,6	7	29,2	27,9	16,0	0,1	100,8
1971	28,3	7	29,8	22,9	12,8	0	100,8
1961	32,2	7	23,6	27,5	6,1	4,4	100,8

Πηγή: ΕΣΥΕ, Προαπογραφικά στοιχεία Απογραφών Γεωργίας-Κτηνοτροφίας.

Αντίθετα, οι οικισμοί που το 1961 αποτελούσαν μόλις το 6,1% του συνολικού εδάφους της επαρχίας σε μία τριακονταετία τριπλασίασαν το μέγεθός τους, ανεβάζοντας το αντίστοιχο ποσοστό σε 17,1%. Ο μεγαλύτερος όγκος των παραπάνω μεταβολών πραγματοποιήθηκε κυρίως τη δε-

καετία του '60 και σε μικρότερο βαθμό τη δεκαετία του '70¹. Την περίοδο 1981-1991 οι αντίστοιχες αλλαγές ήταν σαφώς μικρότερου μεγέθους, γεγονός που μαρτυρεί πως για την περίοδο που διανύουμε η κατανομή των χρήσεων γης έχει προσεγγίσει κάποια επίπεδα ισορροπίας. Στην τελευταία παρατήρηση συνηγορεί το γεγονός πως η Επαρχία Αιγίνης βρίσκεται ήδη πολύ ψηλά σε ποσοστά οικιστικής κάλυψης του εδάφους. Αρκεί να αναφερθεί πως το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της χώρας είναι μόλις 4%, ενώ για τα νησιά του Ιονίου ανέρχεται στο 6,5% και για τα νησιά του Αιγαίου στο 5,10%.

Ο βασικότερος παράγοντας για τη σημαντική επέκταση των οικισμών στην Αίγινα θα πρέπει να θεωρείται η αυξημένη ζήτηση παραθεριστικών κατοικιών που εκδηλώθηκε κυρίως την εικοσαετία 1961-1981. Την άποψη αυτή θα τεκμηριώσουμε παρακάτω αναφερόμενοι στην οικοδομική δραστηριότητα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε και το γεγονός πως —σε αντίθεση με την αίσθηση που πιθανώς πλανάται— η αναλογία του εδάφους της επαρχίας που καλύπτεται από δάση είναι συγκριτικά με άλλες περιοχές της χώρας αρκετά μεγάλη. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον πίνακα 1, τα δάση στην Αίγινα καταλαμβάνουν περίπου το 28% του εδάφους σε σχέση με το 22,3% που καλύπτουν στο σύνολο της επικράτειας και το 9,2 ή το 13,9% που καταλαμβάνουν στα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου αντίστοιχα.

Οικοδομική δραστηριότητα

Οι βασικές αιτίες της οικιστικής επέκτασης γενικά είναι η αυξημένη ζήτηση για νέες κατοικίες, που προέρχεται από την αύξηση του πληθυσμού, και η ζήτηση για νέα εργοστάσια, καταστήματα, ξενοδοχεία κλπ., που προέρχεται από τις αυξανόμενες ανάγκες της βιομηχανίας, του εμπορίου και του τουρισμού. Στην περίπτωση της Αίγινας, ο βασικότερος παράγοντας φαίνεται να είναι ο τουρισμός —ιδιαίτερα ο εσωτερικός— και

1. Τη δεκαετία 1961-1971 η έκταση των οικισμών αυξήθηκε κατά 109,8%, ενώ τη δεκαετία 1971-1981 η αύξηση ήταν 25%.

πιο συγκεκριμένα η αυξημένη ζήτηση για εξοχικές κατοικίες, που προερχόταν από τους κατοίκους της Αθήνας και του Πειραιά. Ακολουθούν με σειρά σπουδαιότητας οι παράγοντες της αύξησης του ντόπιου πληθυσμού και η ανάγκη για νέα καταστήματα κλπ. Στα συμπεράσματα αυτά μπορεί εύκολα να καταλήξει κάποιος εάν εξετάσει με προσοχή τους πίνακες 2 και 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κτίρια Επαρχίας Αιγίνης κατά περίοδο κατασκευής

Χρονική περίοδος κατασκευής	Δήμος Αίγινας	Κοινότητα Αγιοστρίου	Κοινότητα Βαθέος	Κοινότητα Κυψέλης	Κοινότητα Μεσαγρού	Κοινότητα Πέρδικας	Σύνολο Επαρχίας Αιγίνης
Προ του 1919	526	109	47	43	1	45	771
1919-1945	574	68	63	134	54	92	985
1946-1960	816	12	146	174	299	131	1578
1961-1970	1113	71	428	376	328	138	2454
1971-1980	951	150	655	349	459	154	2718
1981-1985	529	99	246	184	230	168	1456
1986 και μετά	292	56	152	93	110	41	744
Υπό κατασκευή (1991)	172	18	35	22	75	46	368
Δε δηλώθηκε	8		1	3	1	3	16
Σύνολο	4981	583	1772	1375	1556	815	11082

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Κτιρίων-Κατοικιών 1991.

Στον πίνακα 2 μπορούμε να παρατηρήσουμε πως τη δεκαετία του '60 σχεδόν διπλασιάστηκε ο αριθμός των υφισταμένων πριν το 1961 κτιρίων. Σε απόλυτα μεγέθη ο κύριος όγκος της οικοδομικής ζήτησης την περίοδο 1961-1971 στράφηκε προς το Δήμο της Αίγινας (1.113 κτίρια). Σε σχετικά μεγέθη όμως η αξιοσημείωτη μεταβολή πραγματοποιήθηκε στην Κοινότητα Βαθέος, όπου τη δεκαετία αυτή χτίστηκε σχεδόν διπλάσιος αριθμός κτιρίων από αυτά που ήδη υπήρχαν (428 κτίρια, δηλαδή αύξηση 167%). Ακολουθούν σε ρυθμούς αύξησης οι Κοινότητες Κυψέλης και Μεσαγρού, στις οποίες την περίοδο αυτή για κάθε κτίριο που υπήρχε πριν το 1961 χτίστηκε ένα ακόμη (ρυθμοί αύξησης 107% και 93% αντίστοιχα).

Ο οικοδομικός οργανισμός συνεχίστηκε με μεγαλύτερη ένταση την πε-

ρίοδο 1971-1981, κατά την οποία κατασκευάστηκαν συνολικά 2.718 κτίρια, τα οποία τα περισσότερα στο Δήμο Αίγινας (951). Σε σχετική σημασία όμως και πάλι η Κοινότητα Βαθέος επαναδιπλασίασε τα προ του 1971 υφιστάμενα κτίρια (ρυθμός αύξησης 96%) και ακολούθησε ο Μεσαγρός με ρυθμό αύξησης 67%. Την περίοδο αυτή αρχίζει και η οικοδομική μεγέθυνση του Αγκιστριού με ρυθμό αύξησης 58%. Στη δεκαετία 1981-1991 η οικοδομική δραστηριότητα, αν και κυμάνθηκε σε χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με την προηγούμενη, συνέχισε να παρουσιάζει σημαντικά μεγέθη. Πιο συγκεκριμένα, οικοδομήθηκαν 2.568 κτίρια, από τα οποία 993 στο Δήμο Αίγινας. Το σχετικό οικοδομικό ενδιαφέρον όμως στράφηκε προς την Κοινότητα Αγκιστριού (αύξηση 42%) και την Κοινότητα Πέρδικας (αύξηση 46%), ενώ η Κοινότητα Βαθέος πέρασε στην τέταρτη θέση (αύξηση 32%) μετά το Μεσαγρό (αύξηση 36%).

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 3, τα κτίρια που κατασκευάστηκαν τις τρεις προηγούμενες δεκαετίες προορίζονται κυρίως για κατοικίες. Το ποσοστό που αναλογούσε στις κατοικίες το 1991 ως προς το σύνολο των κτιρίων ήταν 85% έναντι του 76% που ήταν το 1971.

Η σημαντική αύξηση του μεριδίου των κατοικιών στο σύνολο των κτιρίων αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη πως η αυξημένη ζήτηση για κατοικίες ήταν ο κινητήριο μοχλός της έκρηξης της οικοδομικής δραστηριότητας στην περίοδο που περιγράφουμε. Αν επιπλέον συνυπολογιστεί ότι ο πληθυσμός της επαρχίας αυξήθηκε περίπου 20% το διάστημα 1971-1991, ενώ ο αριθμός των κατοικιών αυξήθηκε κατά 70%, συμπεραίνουμε πως ο παράγοντας της αύξησης του ντόπιου πληθυσμού δεν επαρκεί από μόνος του να εξηγήσει αυτή την οικοδομική μεγέθυνση. Η αυξημένη ζήτηση κατοικιών θα πρέπει να αποδοθεί συνεπώς στην αυξημένη ζήτηση παραθεριστικών καταλυμάτων.

Τη χαμηλότερη αναλογία κατοικιών προς κτίρια το 1991 την παρατηρούμε στην Κοινότητα Μεσαγρού, όπου οι κατοικίες αποτελούν το 81% του συνόλου των κτιρίων. Ο κυριότερος λόγος γι' αυτό είναι ότι η κοινότητα διαθέτει 90 ξενοδοχεία, που αποτελούν το 60% του συνόλου των ξενοδοχείων της επαρχίας, και 70 καταστήματα, που αντιπροσωπεύουν το 30% των καταστημάτων. Εξίσου «χαμηλή» αναλογία κατοικιών παρουσιάζει και ο Δήμος Αίγινας (82%), γεγονός που κρίνεται φυσιολογικό,

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Χρήση κτιρίων Επαρχίας Αιγίνης

Είδος Χρήσεως	Χρονική Περίοδος	Δήμος Αίγινας	Κοινότητα Αγιαστρίου	Κοινότητα Βαθέος	Κοινότητα Κυψέλης	Κοινότητα Μεσαγρού	Κοινότητα Πέρδικας	Σύνολο Επαρχίας Αιγίνης
Κατοικίες	1991	4077	480	1669	1167	1268	736	9397
	1971	2668	315	837	697	680	351	5548
Εκκλησίες-Μοναστήρια	1991	82	7	11	21	27	15	163
	1971	109	4	6	27	31	19	196
Ξενοδοχεία	1991	23	13	19	0	90	10	155
	1971	17	0	7	0	13	27	64
Εργοστάσια-Εργαστήρια	1991	42	6	5	15	5	1	74
	1971	93	21	16	14	13	2	159
Σχολικά κτίρια	1991	11	3	2	3	2	2	23
	1971	13	2	2	2	2	2	23
Καταστήματα-γραφεία	1991	136	14	20	9	75	12	266
	1971	242	2	19	22	30	23	338
Νοσοκομεία	1991	2	1	0	0	0	0	3
	1971	2	0	0	0	0	0	2
Άλλες Χρήσεις	1991	608	59	47	163	90	42	1009
	1971	610	38	24	125	112	27	936
Σύνολο	1991	4981	583	1773	1378	1557	818	11090
	1971	3754	382	911	887	881	451	7266

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Κτιρίων - Κατοικιών 1991, 1971.

αν αναλογιστεί κανείς ότι εκεί συγκεντρώνεται ο κύριος όγκος της διοικητικής και εμπορικής ζωής. Αντίθετα, τα κτίρια της Κοινότητας Βαθέος κατά 94% χρησιμοποιούνται για κατοικίες, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των οποίων, σύμφωνα με τα προλεγόμενα, είναι παραθεριστικές. Οι ίδιες παρατηρήσεις με το Βαθύ στον τομέα αυτό ισχύουν και για την Πέρδικα, όπου οι κατοικίες αποτελούν το 90% των κτιρίων.

Ο αγροτικός τομέας

Η καλλιεργούμενη γη της επαρχίας ήταν τις τελευταίες δεκαετίες ο «μεγάλος χαμένος» σε ό,τι αφορά τις εκτάσεις που απασχολεί. Η χρή-

ση της γης για γεωργικές δραστηριότητες, σύμφωνα με τον πίνακα 1, μειώθηκε την τριακονταετία 1961-1991 κατά 37%. Όπως προαναφέρθηκε, ο βασικός υπεύθυνος για τη μείωση αυτή ήταν η δυνατότητα που έδινε ο τουρισμός για περισσότερο προσοδοφόρες χρήσεις. Εκτός όμως από τον τουρισμό ο αγροτικός τομέας της Αίγινας παρουσιάζει και διάφορες εγγενείς αδυναμίες, στις οποίες αναλογεί ένα μερίδιο ευθύνης για τον περιορισμό των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Η έλλειψη νερού και το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων καθιστούσαν ασύμφωρες τις ετήσιες καλλιέργειες (σιτάρι, βρόμη, περιβόλια) και την αμπελουργία, που αποτελούσαν ένα μεγάλο μέρος της γεωργικής δραστηριότητας πριν από το 1960. Οι αδυναμίες αυτές εκτός από τη μείωση της αγροτικής γης προκάλεσαν και την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, στρέφοντας τους αγρότες από τις ετήσιες καλλιέργειες και τα αμπέλια στις δενδρώδεις καλλιέργειες (κυρίως φιστικιές και δευτερευόντως ελιές). Περισσότερο παραστατικά η διάρθρωση των γεωργικών εκτάσεων της Επαρχίας Αιγίνης απεικονίζεται στον πίνακα 4.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Εκμεταλλεύσεις² και εκτάσεις αυτών κατά είδος καλλιέργειας το 1991.

Είδος καλλιέργειας	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	Δήμος Αίγινας	Κονότητα Αγκιστριού	Κονότητα Βαθέος	Κονότητα Κυψέλης	Κονότητα Μεσαγρού	Κονότητα Πέρδικας	Σύνολο Επαρχίας Αιγίνης
Ετήσιες καλλιέργειες	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	17 284	0 0	0 0	3 25	74 984	0 0	94 1293
Δενδρώδεις καλλιέργειες	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	127 1074	70 478	79 875	177 1439	264 1744	3 35	720 5625
Αμπέλια	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	2 14	23 41	4 10	0 0	30 98	0 0	59 163
Λοιπές εκτάσεις	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	12 100	1 4	2 15	3 56	92 640	3 22	113 837

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Γεωργίας-Κτηνοτροφίας 1991.

2. Γεωργική εκμετάλλευση θεωρείται η έκταση της γης —άνω του ενός στρέμματος— η οποία (μέρος ή ολόκληρη) χρησιμοποιείται για παραγωγή προϊόντων κάτω από ενιαία διαχείριση, ανεξάρτητα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και του τόπου στον οποίο βρίσκεται.

Οι δενδρώδεις καλλιέργειες το 1991 καταλάμβαναν το 71% των καλλιεργούμενων εκτάσεων σε αντιπαράθεση με το 16% που αναλογεί στις ετήσιες καλλιέργειες και το μόλις 2% που αντιστοιχεί στην αμπελοργία. Στον πίνακα 5 ξεχωρίζει η Κοινότητα Μεσαγρού τόσο για την ποσότητα όσο και για την ποικιλία στις καλλιεργούμενες εκτάσεις. Στη συγκεκριμένη κοινότητα συγκεντρώνεται το 43% των συνολικών καλλιεργούμενων εκτάσεων της επαρχίας, το 76% των ετήσιων καλλιεργειών, το 60% των αμπελιών και το 31% των δενδρωδών καλλιεργειών. Μπορούμε επίσης να διακρίνουμε τη μονομέρεια της Κοινότητας Κυψέλης, το 95% των καλλιεργούμενων εκτάσεων της οποίας αποτελούν οι δενδρώδεις καλλιέργειες. Στο σύνολο της επαρχίας αυτό το είδος εκτάσεων της Κυψέλης καταλαμβάνουν ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό, το οποίο ανέρχεται στο 26%.

Όσον αφορά τα οικονομικοκοινωνικά χαρακτηριστικά των γεωργικών μονάδων, αρκετά κατατοπιστικός είναι ο πίνακας 5 που ακολουθεί. Η συντριπτική πλειοψηφία των γεωργών της Αίγινας, που σε ποσοστό ξεπερνά το 95%, καλλιεργεί γη που ιδιοκτησιακά τους ανήκει. Σε πανελλήνια κλίμακα το ποσοστό αυτό κυμαίνεται γύρω στο 83%. Η καλλιέργεια όμως λόγω του μικρού μεγέθους της επαρχίας πραγματοποιείται σε μικρούς κλήρους. Όπως μπορούμε να διακρίνουμε στον πίνακα 5, η μέση έκταση ανά εκμετάλλευση είναι γύρω στα 11 στρέμματα, μέγεθος πολύ μικρό συγκρινόμενο με τα 43 στρέμματα που είναι το ανάλογο μέγεθος σε πανελλήνια κλίμακα. Εκτός από το μικρό μέγεθός τους οι κλήροι αυτοί δεν είναι και συγκεντρωμένοι σε συνεχή αγροτεμάχια, γεγονός που έχει αρνητικές συνέπειες στην παραγωγικότητα των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Η μέση έκταση που αναλογεί ανά αγροτεμάχιο είναι 4,3 στρέμματα, πράγμα που σημαίνει πως τα 11 στρέμματα που αποτελούν το μέσο κλήρο βρίσκονται σε τρεις περίπου διαφορετικές τοποθεσίες.

Το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων και το είδος των καλλιεργειών έχουν σαν συνέπεια ένα μικρό μόνο ποσοστό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Επαρχία Αιγίνης να διαθέτουν ιδιόκτητα γεωργικά μηχανήματα. Από τις 785 συνολικά εκμεταλλεύσεις μόνο 98 κατείχαν κάποιο είδος μηχανήματος από αυτά που αναφέρονται στον πίνακα 6, δηλαδή ποσοστό 12,5%. Σε επίπεδο ελληνικής επικράτειας ισχύει το σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό του 23%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Εκμεταλλεύσεις και εκτάσεις κατά καθεστώς κατοχής καλλιεργούμενης έκτασης.

Καθεστώς κατοχής	Εκμεταλλεύσεις-Εκτάσεις	Δήμος Αίγινας	Κοινότητα Αγιασπίου	Κοινότητα Βαθέος	Κοινότητα Κυψέλης	Κοινότητα Μεσαγρού	Κοινότητα Πέρδικας	Σύνολο Επαρχίας Αιγίνης
Ιδιοκτήτη	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	131 1271	70 602	78 882	175 1485	287 3429	5 117	746 7786
Νοικια-σμένη	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	5 41	0 0	1 19	2 10	6 94	0 0	14 164
Μεσιακή	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	6 145	0 0	0 0	2 26	12 249	1 20	21 440
Άλλο καθεστώς	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις	2 19	0 0	0 0	0 0	2 47	0 0	4 66
Αριθμός εκμεταλλεύσεων		134	70	79	177	287	6	785
Συνολικές εκτάσεις		1476	602	901	1521	3819	137	8456
Μέση έκταση κατά αγρο-τεμάχιο		4,7	1,2	4,2	4,1	4,7	5,7	4,3
Μέση έκταση κατά εκμε-τάλλευση		11,0	8,6	11,4	8,6	13,3	22,8	10,8

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Γεωργίας-Κτηνοτροφίας 1991.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Αριθμός ιδιόκτητων γεωργικών μηχανημάτων που χρησιμοποιήθηκαν στις εκμεταλλεύσεις

Είδος μη-χανήματος	Εκμεταλλεύσεις-Εκτάσεις	Δήμος Αίγινας	Κοινότητα Αγιασπίου	Κοινότητα Βαθέος	Κοινότητα Κυψέλης	Κοινότητα Μεσαγρού	Κοινότητα Πέρδικας	Σύνολο Επαρχίας Αιγίνης
Τρακτέρ	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις Αριθμός μηχανημάτων	19 460 26	1 19 1	3 99 3	1 65 1	14 342 14	0 0 0	38 985 45
Μονοξωνικά σκαπτικά (Φρέζες)	Εκμεταλλεύσεις Εκτάσεις Αριθμός μηχανημάτων	8 120 10	21 161 21	14 263 18	0 0 0	17 309 17	0 0 0	60 853 66

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Γεωργίας-Κτηνοτροφίας 1991.

Το μικρό μέγεθος των κλήρων και η εποχικότητα των καλλιεργειών εκτός από την ισχνή εκμηχάνιση έχει ανάλογες επιδράσεις στο μέγεθος και το είδος της απασχόλησης. Από τα 1.534 άτομα που σύμφωνα με τον πίνακα 7 συμμετείχαν το 1991 στην αγροτική παραγωγή της επαρχίας, μόνο το 36% ήταν αποκλειστικά απασχολούμενοι στη γεωργία. Αξίζει να σημειωθεί πως σε πανελλαδικό επίπεδο το αντίστοιχο ποσοστό είναι 45%. Το γεγονός ότι από τους 911 ιδιοκτήτες των γεωργικών κλήρων σχεδόν το 40% διαθέτει και μια δεύτερη ασχολία (κύρια ή δευτερεύουσα) αποδεικνύει πως για ένα μεγάλο μέρος των Αιγινητών τα αγροτικά εισοδήματα παίζουν επικουρικό και μόνο ρόλο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Αριθμός απασχολουμένων στο σύνολο των εκμεταλλεύσεων

Εργασιακή σχέση	Είδος απασχόλησης	Δήμος Αίγινας	Κοινότητα Αγρισιτρίου	Κοινότητα Βαθός	Κοινότητα Κυψέλης	Κοινότητα Μεσαγρού	Κοινότητα Πέρδικας	Σύνολο Επαρχίας Αιγίνης
Κάτοχοι και μέλη των νοικοκυριών που εργάστηκαν στην απασχόληση	Εκμεταλλεύσεις Συνολική απασχόληση	137	70	79	177	286	8	757
	Αποκλειστική απασχόληση	209	136	79	178	300	9	911
	Κύρια απασχόληση	130	122	78	71	151	4	556
	Δευτερεύουσα απασχόληση	8	0	0	9	32	0	49
Μόνιμοι εργατάτες	Εκμεταλλεύσεις	1	0	0	0	1	0	2
	Απασχολούμενοι	1	0	0	0	1	0	2
Εποχικοί εργατάτες	Εκμεταλλεύσεις	53	5	0	84	0	1	143
	Απασχολούμενοι	199	13	0	407	0	2	621

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Γεωργίας-Κτηνοτροφίας 1991.

Η κτηνοτροφία επίσης κατέχει πολύ μικρό μέρος στη συνολική οικονομική δραστηριότητα της Επαρχίας Αιγίνης. Οι σημαντικότερες κτηνοτροφικές μονάδες, όπως μαρτυρεί ο πίνακας 8, βρίσκονται εγκατεστημένες κυρίως στους ημιορεινούς οικισμούς του Δήμου Αίγινας, του Μεσαγρού και της Πέρδικας. Κατά κύριο λόγο οι μονάδες αυτές ασχολούνται

με την εκτροφή αιγοπροβάτων (συνολικά 1.243 ζώα) και δευτερευόντως με την εκτροφή χοίρων και βοοειδών. Με εξαίρεση τις εκμεταλλεύσεις της Κοινότητας Πέρδικας, το μέγεθος των κτηνοτροφικών μονάδων της επαρχίας είναι κατά πολύ μικρότερο του μέσου μεγέθους των αντιστοιχών μονάδων σε επίπεδο χώρας. Πιο συγκεκριμένα, ενώ η μέση ελληνική εκμετάλλευση εκτρέφει 51 πρόβατα ή 26 αιγοειδή, η μέση εκμετάλλευση στην Αίγινα συντηρεί 12 πρόβατα και 6 αιγοειδή. Τα αντίστοιχα μεγέθη για την Κοινότητα Πέρδικας είναι 49 προβατοειδή και 155 αιγοειδή. Τόσο ο μικρός αριθμός των κτηνοτροφικών μονάδων όσο και το μικρό μέγεθός τους έχουν σαν απόρροια οι βασικές ανάγκες της επαρχίας σε κρέας να καλύπτονται με «εισαγωγές».

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις³ και αριθμός ζώων κατά κατηγορία

Κατηγορία ζώων	Εκμεταλλεύσεις - αριθμός ζώων	Δήμος Αίγινας	Κοινότητα Αγιαστρίου	Κοινότητα Βαθέος	Κοινότητα Κυψέλης	Κοινότητα Μεσσηρού	Κοινότητα Πέρδικας	Σύνολο Επαρχίας Αιγίνης
Βοοειδή	Εκμεταλλεύσεις Αριθμός ζώων	2 29	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	2 29
Προβατοειδή	Εκμεταλλεύσεις Αριθμός ζώων	8 166	1 15	0 0	3 10	28 162	4 194	44 547
Αιγοειδή	Εκμεταλλεύσεις Αριθμός ζώων	11 162	18 56	0 0	19 42	58 125	2 311	108 696
Χοιροειδή	Εκμεταλλεύσεις Αριθμός ζώων	0 0	1 2	0 0	2 17	8 70	1 2	12 91

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Γεωργίας-Κτηνοτροφίας 1991.

Διακίνηση Επιδατών - Επισκέπτες Αρχαιολογικών Χώρων

Η Επαρχία Αιγίνης, που αποτελείται από δύο μικρά νησιά —την Αί-

3. Κτηνοτροφική εκμετάλλευση θεωρείται η μονάδα η οποία δεν έχει γη άνω του ενός στρέμματος αλλά διαθέτει ιδιόκτητα ζώα και συγκεκριμένα τουλάχιστον μία αγελάδα ή δύο «μεγάλα» ζώα συνολικά (μόνοπλα, βοοειδή, βουβάλους) ή πέντε «μικρά» ζώα συνολικά (αιγοπρόβατα, χοίρους).

γινα και το Αγκίστρι—, χρησιμοποιεί σαν μοναδικό μέσο συγκοινωνίας με την ηπειρωτική Ελλάδα τις ακτοπλοϊκές γραμμές που καλύπτουν ολόκληρο τον Αργοσαρωνικό. Η ζήτηση μετακίνησης ανθρώπων και εμπορευμάτων από και προς την επαρχία καθορίζεται από μια σειρά λόγους, πολλοί από τους οποίους αναλύθηκαν προηγουμένως. Η μικρή παραγωγή και ποικιλία γεωργικών, κτηνοτροφικών και βιομηχανικών προϊόντων καθιστά απαραίτητη τη μεταφορά ή την απευθείας απόκτηση των αγαθών αυτών από την αγορά της Αθήνας ή του Πειραιά. Ο μεγάλος αριθμός των εξοχικών κατοικιών που ανήκουν σε μη μόνιμους κατοίκους και η εγγύτητα της επαρχίας στο λιμάνι του Πειραιά δημιουργούν εξίσου ένα μεγάλο ρεύμα μετακινουμένων με τις ακτοπλοϊκές συγκοινωνίες. Τέλος, η ύπαρξη σημαντικών αρχαιολογικών χώρων, όπως οι ναοί της Αφαιάς και του Απόλλωνα, καθώς και ο γνωστός στο πανελλήνιο ναός του Αγίου Νεκταρίου, αποτελούν σημαντικούς πόλους έλξης χιλιάδων Ελλήνων και ξένων επισκεπτών.

Οι επισκέπτες των αρχαιολογικών χώρων που βρίσκονται στην Αίγινα, καθώς και τα αναλογούντα έσοδα από τις επισκέψεις αυτές, περιλαμβάνονται στον πίνακα 9. Τα άτομα που επισκέπτονται τον πιο καλοδιατηρημένο ίσως αρχαίο ναό στην Ελλάδα —το ναό της Αφαιάς— υπερβαίνουν κάθε χρόνο τις 100.000. Αν κάνει κάποιος δε τη βάσιμη υπόθεση πως η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων αυτών προέρχεται από άλλες χώρες, τότε προσδιορίζουμε και μια τάξη μεγέθους για τους ξένους τουρίστες που επισκέπτονται σε ετήσια βάση την Αίγινα. Τα έσοδα από εισιτήρια —που κατά μεγάλο μέρος αποτελούν καθαρή εισροή συναλλάγματος— με βάση τα στοιχεία του πίνακα 9 αναμένεται το 1999 να ξεπεράσουν τα 100 εκατομμύρια δραχμές. Το δυσμενές για την οικονομία της Αίγινας είναι ότι οι τουρίστες αυτοί στην πλειοψηφία τους είναι επισκέπτες της μίας ημέρας ή ακόμη των μερικών ωρών. Παρ' όλα αυτά, όπως θα δούμε στο επόμενο τμήμα, οι δαπάνες που πραγματοποιούν για την αγορά τουριστικών ειδών, την ενοικίαση μοτοποδηλάτων κλπ. το 1995 ξεπερνούσε τα 450 εκατομμύρια δρχ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Επισκέπτες αρχαιολογικών χώρων και εισπράξεις

Έτος	Ναός Απόλλωνος		Ναός Αφραίας	
	Επισκέπτες (άτομα)	Εισπράξεις (δραχμές)	Επισκέπτες (άτομα)	Εισπράξεις (δραχμές)
1997	6.460	3.146.000	109.787	87.078.000
1996	6.198	3.028.000	105.687	83.466.000
1995	3.993	1.906.000	106.206	79.815.000
1994	5.411	2.088.000	122.750	72.275.000
1993	4.492	1.741.000	105.559	62.889.000
1992	4.887	1.884.000	113.316	67.114.000
1991	4.019	1.203.000	85.368	47.945.000
1990	11.397	1.429.999	146.119	40.055.000

Πηγή: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.

Μία συνολικότερη εικόνα γι' αυτούς που χρησιμοποιούν τις ακτοπλοϊκές γραμμές του Αργοσαρωνικού αποκτούμε από την ομάδα πινάκων 10. Τα τελευταία χρόνια περίπου 3,5 εκατομμύρια επιβάτες διακινούνται ετησίως προς και από τα λιμάνια του Αργοσαρωνικού. Η μεγάλη πλειοψηφία των επιβατών αυτών έχει είτε σαν προορισμό είτε σαν αφετηρία την Αίγινα. Όπως δηλώνουν τα σχετικά στοιχεία των πινάκων 10.1 και 10.2, οι επιβάτες που καταφθάνουν και αναχωρούν από την Αίγινα αποτελούσαν το 1997 το 62% όσων διακινήθηκαν το ίδιο έτος στον Αργοσαρωνικό. Η «γραμμή» της Αίγινας, εκτός από το σημαντικό μερίδιο που καταλαμβάνει, αναπτύσσεται και ραγδαία, όπως διαπιστώνεται από τις διαχρονικές μεταβολές που παρατηρούνται τη δεκαετία για την οποία έχουμε στοιχεία. Έτσι, ενώ το 1988 οι διακινήθεντες επιβάτες προς την Αίγινα ήταν 725 χιλιάδες και αποτελούσαν το 57% του συνόλου, το 1997 ανέρχονταν σε 965 χιλιάδες καταλαμβάνοντας το 62%. Σε ρυθμούς μεταβολής δηλαδή πρόκειται για μια μέση ετήσια αύξηση των αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 3%.

Η συνολική χωρητικότητα των πλοίων που καταπλέουν στα λιμάνια της Αίγινας καταγράφεται στον πίνακα 10.3. Και από την άποψη αυτή

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Κίνηση ακτοπλοΐας στα λιμάνια του Αργοσαρωνικού

10.1. Αποβιβάσθέντες επιβάτες

Έτος	Αθήνα		Μίθρανα		Πόρος		Σπέτσες		Υδρα		Σύνολο Αργοσαρωνικού	
	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%
1997	962.992	61,4	80.316	5,1	238.613	15,2	110.707	7,1	175.798	11,2	1.568.426	100,0
1996	910.638	60,6	69.089	4,6	237.197	15,8	103.685	6,9	182.893	12,2	1.503.502	100,0
1995	914.426	57,9	68.926	4,4	259.965	16,5	140.777	8,9	196.320	12,4	1.580.414	100,0
1994	840.705	55,4	72.210	4,8	264.940	17,5	144.568	9,5	196.200	12,9	1.518.623	100,0
1993	805.806	55,4	76.077	5,2	238.538	16,4	149.552	10,3	185.733	12,8	1.455.706	100,0
1992	824.751	55,4	78.068	5,2	246.382	16,5	164.260	11,0	175.865	11,8	1.489.326	100,0
1991	776.455	53,9	81.742	5,7	237.266	16,5	167.319	11,6	179.009	12,4	1.441.791	100,0
1990	800.337	55,1	81.198	5,6	234.266	16,1	159.672	11,0	177.977	12,3	1.453.450	100,0
1989	747.029	55,7	78.410	5,8	221.283	16,5	120.731	9,0	174.983	13,0	1.342.436	100,0
1988	725.129	56,6	71.562	5,6	207.025	16,2	113.105	8,8	164.403	12,8	1.281.224	100,0

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος.

10.2. Επιβιβάσθέντες επιβάτες

Έτος	Αθήνα		Μίθρανα		Πόρος		Σπέτσες		Υδρα		Σύνολο Αργοσαρωνικού	
	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%	Επιβάτες	%
1997	965.245	61,5	76.245	4,9	241.838	15,4	109.924	7,0	173.159	11,0	1.566.411	100,0
1996	915.575	60,9	65.564	4,4	239.976	16,0	104.918	7,0	181.185	12,1	1.507.218	100,0
1995	917.816	58,1	71.126	4,5	259.691	16,4	140.332	8,9	196.651	12,4	1.585.646	100,0
1994	843.017	55,5	70.689	4,7	266.877	17,6	145.793	9,6	196.190	12,9	1.522.566	100,0
1993	808.649	55,6	77.870	5,4	236.615	16,3	146.999	10,1	183.658	12,6	1.453.791	100,0
1992	826.399	55,5	80.124	5,4	246.684	16,6	164.232	11,0	175.420	11,8	1.492.859	100,0
1991	776.745	53,9	84.402	5,9	240.870	16,7	163.867	11,4	180.617	12,5	1.446.501	100,0
1990	816.621	56,2	82.259	5,7	239.399	16,5	160.820	11,1	177.404	12,2	1.476.503	100,0
1989	749.291	55,8	78.637	5,9	223.368	16,6	120.139	9,0	173.788	13,0	1.345.223	100,0
1988	726.028	56,7	78.113	6,1	212.754	16,6	114.734	9,0	160.817	12,6	1.292.446	100,0

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος.

10.3. Κατάπλοι πλοίων στα λιμάνια του Αργοσαρωνικού

Σε χιλιάδες κόρους καθαρής χωρητικότητας

Έτος	Αθήνα		Μέθανα		Πόρος		Σπέτσες		Υδρα		Σύνολο Αργοσαρωνικού	
	Χιλ. κόροι	%	Χιλ. κόροι	%	Χιλ. κόροι	%	Χιλ. κόροι	%	Χιλ. κόροι	%	Χιλ. κόροι	%
1995	4.560	47,6	367	3,8	2.173	22,7	724	7,6	1.759	18,4	9.583	100,0
1994	4.917	42,6	1.309	11,3	2.359	20,4	976	8,5	1.988	17,2	11.549	100,0
1993	4.315	44,0	1.816	18,5	1.651	16,8	752	7,7	1.283	13,1	9.817	100,0
1992	3.362	34,4	2.019	20,7	2.059	21,1	841	8,6	1.480	15,2	9.761	100,0
1991	3.696	37,7	2.002	20,4	1.695	17,3	1.049	10,7	1.360	13,9	9.802	100,0
1990	3.688	42,8	1.649	19,1	1.402	16,3	846	9,8	1.042	12,1	8.627	100,0
1989	2.991	36,4	2.001	24,4	1.604	19,5	668	8,1	951	11,6	8.215	100,0
1988	2.520	40,8	1.168	18,9	1.110	18,0	553	9,0	822	13,3	6.173	100,0
1987	2.398	41,5	1.061	18,4	935	16,2	544	9,4	843	14,6	5.781	100,0
1986	2.500	43,8	1.009	17,7	891	15,6	511	9,0	793	13,9	5.704	100,0
1985	2.583	40,4	1.194	18,7	1.091	17,1	594	9,29	931	14,6	6.393	100,0

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος.

η Αίγινα «υπερισχύει» των υπόλοιπων λιμανιών του Αργοσαρωνικού, έχοντας την πρώτη θέση με ποσοστό 47,6% της συνολικής χωρητικότητας. Τα στοιχεία του πίνακα 10.3 φέρνουν στην επιφάνεια ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της «γραμμής» της Αίγινας. Πέρα από το ότι η γραμμή συνεισφέρει σε απόλυτα μεγέθη στην κερδοφορία της ακτοπλοΐας, διότι σε αυτή διακινείται ο μεγαλύτερος όγκος επιβατών, αποτελεί και την πιο παραγωγική γραμμή από άποψη κόστους-οφέλους για τις πλοιοκτήτριες εταιρείες. Μία ένδειξη για το γεγονός αυτό αποτελεί η σύγκριση των δύο ποσοστών που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Δηλαδή ότι για τη μεταφορά του 58% των επιβατών το 1995 χρησιμοποιήθηκε μόνο το 47,6% της συνολικής χωρητικότητας. Μία πιο ευθεία απόδειξη του συμπεράσματος αυτού είναι πως στην Αίγινα αντιστοιχούν 201 επιβάτες ανά 1.000 κόρους, ενώ για τα Μέθανα και τις Σπέτσες 194, για τον Πόρο 119 και τέλος για την Ύδρα 111.

Εισοδήματα — Προοπτικές

Στις προηγούμενες σελίδες προσπαθήσαμε να περιγράψουμε το παραγωγικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκείται η οικονομική δραστηριότητα στην επαρχία. Το πλαίσιο αυτό καθορίζεται από φυσικούς παράγοντες, όπως είναι η διαμόρφωση του εδάφους, οι κλιματολογικές συνθήκες και η γεωγραφική θέση της επαρχίας. Καθορίζεται επίσης από κοινωνικούς παράγοντες, όπως η ιστορία, η κουλτούρα, η ευρηματικότητα κλπ. των κατοίκων της περιοχής. Το σημαντικό ερώτημα που τίθεται για την οικονομία κάθε περιφέρειας έχει να κάνει με το αποτέλεσμα που προκύπτει από την οικονομική δραστηριότητα. Το αποτέλεσμα αυτό έχει επικρατήσει να μετρείται με τα εισοδήματα που αποκτούν οι συντελεστές της παραγωγικής δραστηριότητας. Η μέτρηση όμως αυτή παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες για αρκετές κατηγορίες εισοδημάτων και συνεπώς μόνο ενδείξεις μπορούν να υπάρχουν γι' αυτά. Σε αυτές τις περιπτώσεις τις σημαντικότερες πηγές στοιχείων αποτελούν τα δημόσια έσοδα από φόρους κλπ. τα οποία βρίσκονται σε αναλογική σχέση με τα εισοδήματα που δημιουργούνται. Στον πίνακα 11 καταγράφονται τα έσοδα που βεβαιώθηκαν στις 4 ΔΟΥ του Αργοσαρωνικού. Τα έσοδα αυτά, όπως είναι γνωστό, προέρχο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Βεβαιωθέντα έσοδα κατά ΔΟΥ Νησιών Αργοσαρωνικού

Έτος	ΔΟΥ Αίγινας		ΔΟΥ Πύρου		ΔΟΥ Σπετσών		ΔΟΥ Υδρας		Σύνολο Αργοσαρωνικού	
	Ποσό	%	Ποσό	%	Ποσό	%	Ποσό	%	Ποσό	%
1998	2.899.871.423	40,3	2.066.368.797	28,7	1.755.119.220	24,4	478.894.584	6,7	7.200.254.024	100,0
1997	2.532.532.400	40,4	1.896.286.870	30,3	1.474.893.891	23,5	362.015.922	5,8	6.265.729.083	100,0
1996	2.289.233.175	40,7	1.650.589.074	29,3	1.215.815.120	21,6	476.286.731	8,5	5.631.924.100	100,0
1995	2.305.070.533	39,8	1.751.187.117	30,3	1.247.474.062	21,6	486.402.292	8,4	5.789.134.004	100,0
1994	1.534.756.843	33,4	1.658.177.510	36,1	970.382.063	21,1	428.932.895	9,3	4.592.249.311	100,0
1993	1.335.868.197	36,0	1.172.255.902	31,6	859.426.869	23,2	343.941.652	9,3	3.711.492.620	100,0
1992	976.961.446	35,2	825.004.675	29,7	846.635.685	30,5	127.469.019	4,6	2.776.070.825	100,0

νται κυρίως από φόρους, δασμούς, πρόστιμα κλπ. Από καθαρά φορολογική άποψη, η Αίγινα το 1998 κάλυπτε το 40,3% των συνολικών φόρων που αναλογούσαν σε όλο τον Αργοσαρωνικό. Αυτό κατά ένα μέρος οφεί-

λεται σε πληθυσμιακούς λόγους. Στην Επαρχία Αιγίνης κατοικεί περίπου το 41% του πληθυσμού της εν λόγω ευρύτερης περιοχής. Το μέγεθος του πληθυσμού από μόνο του όμως δεν εξηγεί το ύψος των φορολογικών επιβαρύνσεων. Για παράδειγμα, ενώ ο πληθυσμός της Επαρχίας Τροιζηνίας αποτελεί το 39% του συνολικού πληθυσμού του Αργοσαρωνικού, επιβαρύνεται μόνο με το 29% των συνολικών φόρων. Σημαντικό ρόλο συνεπώς παίζει το μέγεθος και το είδος των εισοδημάτων κάθε περιοχής. Οι φόροι ως γνωστόν κινούνται γενικά προς την ίδια κατεύθυνση με τα επίπεδα της οικονομικής δραστηριότητας. Μια ιδέα συνεπώς για τη σχετική θέση των Αιγινητών στην εισοδηματική κλίμακα της περιοχής μπορούμε να πάρουμε εξετάζοντας τα κατά κεφαλή φορολογικά έσοδα. Σύμφωνα με αυτό το κριτήριο, η Αίγινα το 1998 κατατάσσεται στη δεύτερη θέση στον Αργοσαρωνικό με πληρωτέους φόρους 233.000 κατά άτομο μετά από τις Σπέτσες, που κατέχουν την πρώτη θέση με 487.000. Ακολουθούν η Ύδρα με 201.000 κατά κεφαλή φορολογικά έσοδα και τελευταίος ο Πόρος με 176.000. Λογιστικά αυτή θα πρέπει να είναι η κατάταξη και ως προς τα εισοδήματα κάθε περιοχής. Η Αίγινα δηλαδή είναι η δεύτερη πιο «πλούσια» επαρχία στον Αργοσαρωνικό μετά τις Σπέτσες. Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι σύμφωνα με την ελληνική φορολογική νομοθεσία τα αγροτικά εισοδήματα δε φορολογούνται. Συνεπώς στη φορολογητέα βάση των Αιγινητών δεν περιλαμβάνονται τα έσοδα των γεωργών από την πώληση φιστικιού, οπότε η επίδραση του μεγάλου αυτού εισοδήματος δεν απεικονίζεται άμεσα στα φορολογητέα έσοδα.

Από δυναμική άποψη εξετάζοντας τα στοιχεία του πίνακα 11, παρατηρούμε πως η Αίγινα παρουσιάζει το δεύτερο μεγαλύτερο μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης μετά την Ύδρα. Πιο συγκεκριμένα τα βεβαιωθέντα έσοδα στη ΔΟΥ Αίγινας την περίοδο 1992-1998 αυξάνονται με μέσο ετήσιο ρυθμό που προσεγγίζει το 20%. Ο αντίστοιχος ρυθμός για την Ύδρα είναι 24%, για τον Πόρο ανέρχεται στο 16% και τέλος για τις Σπέτσες προσεγγίζει το 13%. Αν κάνουμε τη βάσιμη υπόθεση πως τα εισοδήματα στην Αίγινα αυξάνονταν με ρυθμό κατά 3% μικρότερο⁴ του ρυθμού των

4. Υποθέτουμε ότι φόροι αυξάνουν περισσότερο από το εισόδημα γιατί τα αυξημένα εισοδήματα εμπίπτουν σε ανώτερη φορολογική κλίμακα και διότι την περίοδο που αναφερόμαστε εντάθηκαν τα μέτρα κατά της φοροδιαφυγής.

φορολογικών εσόδων, έχουμε σε ετήσια βάση μια ονομαστική αύξηση του ΑΕΠ της επαρχίας κατά 17%. Συνυπολογίζοντας ότι ο μέσος πληθωρισμός την ίδια περίοδο κυμαινόταν γύρω στο 9%, προκύπτει ότι η πραγματική αύξηση του ΑΕΠ της Αίγινας ξεπερνούσε το 8%. Ο ρυθμός αυτός είναι εξαιρετικά μεγάλος συγκρινόμενος με τον αντίστοιχο ρυθμό

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Τζίρος κατά επαγγελματική δραστηριότητα στην Επαρχία Αιγίνης το έτος 1995.

Κλάδος Επαγγελματικής Δραστηριότητας	Αριθμός Δηλώσεων	Σύνολο Εσόδων (Τζίρος) σε δραχμές
-Λιανικό Εμπόριο Τροφίμων-Ποτών-Καπνού	172	6.775.375.237
-Εμπόριο Οικοδομικών Υλικών	40	947.923.849
-Εμπόριο Καυσίμων Ορυκτελαίων-Λιπαντικών	9	927.538.334
-Εμπόριο Λοιπών Ειδών	80	945.086.326
-Εμπόριο Επίπλων, Ηλεκτρικών Συσκευών, Ειδών Υγιεινής	26	652.872.524
-Φαρμακεία	9	595.711.300
-Ενδυση-Υπόδηση	81	673.160.266
-Λιανικό Εμπόριο Τουριστικών-Διακοσμητικών Ειδών	75	462.325.103
Εμπόριο: σύνολο	492	11.979.992.939
Εστιατόρια - Μπαρ - Καφενεία	267	1.665.413.501
Ξενοδοχεία-Ενοικιαζόμενα Δωμάτια	212	1.190.919.173
Οικοδομική Δραστηριότητα	229	1.118.177.872
Ξύλινες και Μεταλλικές Κατασκευές	62	572.508.595
Τοπικές Χερσαίες και Θαλάσσιες Μεταφορές και Βοηθητικές Υπηρεσίες Αυτών	105	588.348.971
Παραγωγή-Επεξεργασία Τροφίμων και Ποτών	39	506.402.817
Καλλιτεχνικές Δραστηριότητες, Σύλλογοι και Γενικά Υπηρεσίες που Απευθύνονται στο Κοινό	95	246.122.030
Παραγωγή Επεξεργασία Διαφόρων Προϊόντων	33	137.287.756
Πρακτορεία Τουρισμού και Ταξιδιών	18	111.165.978
Δικηγόροι-Λογιστές Ασφαλιστές κλπ.	39	81.937.632
Επισκευές Αυτοκινήτων και Ηλεκτρικών Συσκευών	22	68.914.742
Υγεία-Εκπαίδευση	30	7.919.226
Λοιποί Κλάδοι	139	3.049.815
Σύνολο	1.782	18.278.161.047

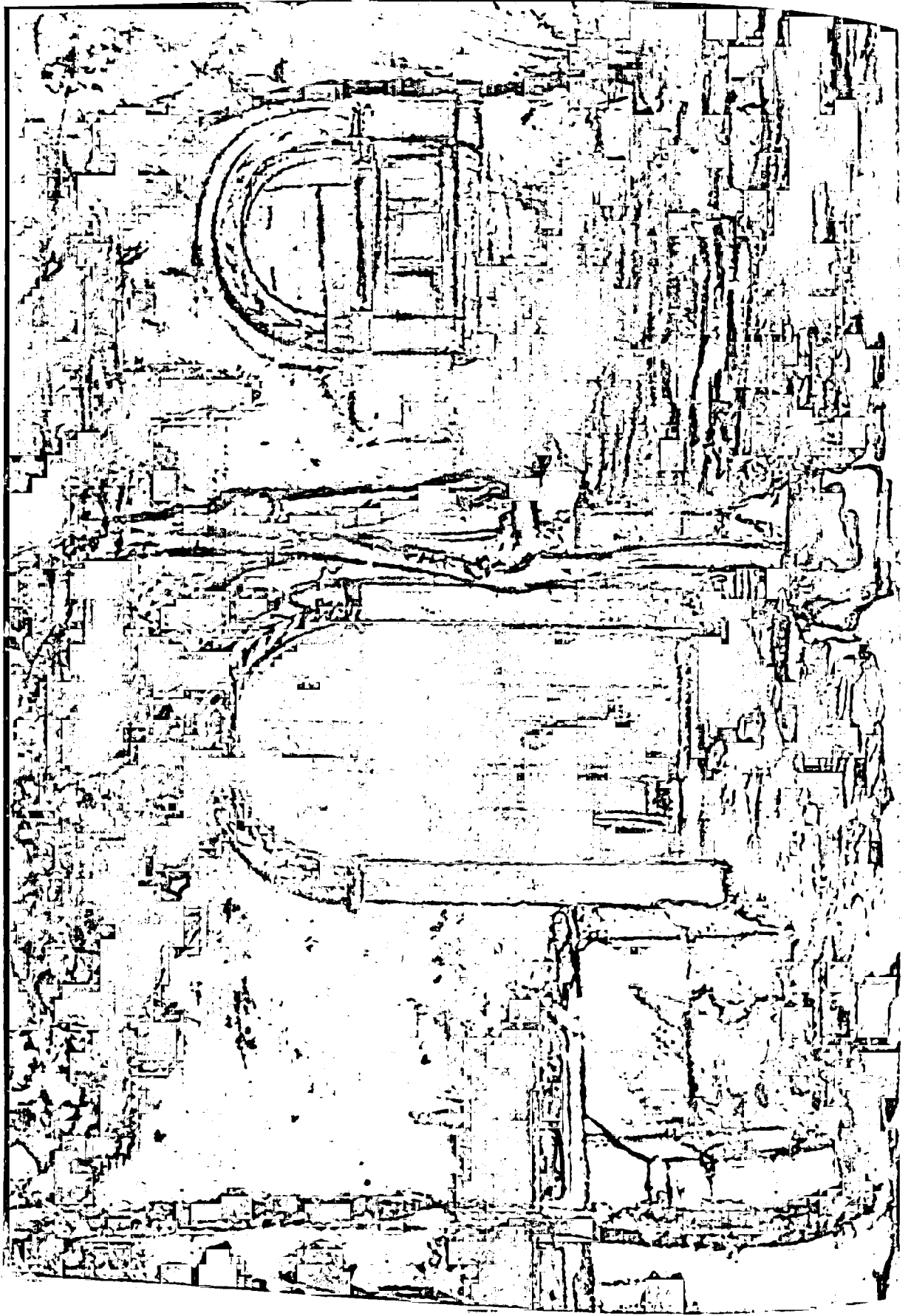
Πηγή: ΕΣΥΕ, επεξεργασία ετησίων εκκαθαριστικών δηλώσεων ΦΠΑ.

ξησης του ΑΕΠ της χώρας, που την περίοδο αυτή δεν ξεπερνούσε το 2%.

Η παραπάνω περιγραφείσα οικονομική δυναμικότητα της επαρχίας αυτόματα παραπέμπει στο ερώτημα ποιες επαγγελματικές δραστηριότητες είναι οι πηγές των εν λόγω αποτελεσμάτων. Μία μερική αλλά άκρως κατατοπιστική απάντηση στο ερώτημα αυτό μας δίνει ο πίνακας 12.

Τα στοιχεία του πίνακα 12 αποτελούν μέρος μιας έρευνας που διεξάγεται στα πλαίσια της Δ/νσης Εθνικών Λογαριασμών για την εκτίμηση των περιφερειακών μακρομεγεθών της χώρας. Το πρωτογενές υλικό που χρησιμοποιείται στην έρευνα αποτελούν οι ετήσιες εκκαθαριστικές δηλώσεις του ΦΠΑ. Για το λόγο αυτό τα στοιχεία του πίνακα 12 θα πρέπει να ερμηνευτούν έχοντας υπόψη πως κάποιες επαγγελματικές δραστηριότητες δεν υπάγονται στο καθεστώς που διέπει ο ΦΠΑ. Έτσι, τα στοιχεία που αφορούν αγρότες, δικηγόρους, γιατρούς, εκπαιδευτικούς κλπ. είτε δεν υπάρχουν στον πίνακα είτε ο τζίρος που παρουσιάζουν είναι σαφώς υποεκτιμημένος.

Η πρώτη διαπίστωση που προκύπτει από τον πίνακα 12 είναι ότι το 1995 υπέβαλαν δήλωση ΦΠΑ 1.782 άτομα. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Αίγινας εξάλλου την περίοδο αυτή ανερχόταν περίπου σε 5.000 άτομα. Η συσχέτιση των δύο αυτών στοιχείων αποκαλύπτει πως ένας στους τρεις Αιγινήτες διαθέτει δική του επιχείρηση ή ασκεί ελεύθερο επάγγελμα. Ένα μεγάλος μέρος των επαγγελματιών αυτών ασχολείται με το εμπόριο (492 άτομα), με προεξέχουσα θέση αυτούς που ασχολούνται με το εμπόριο τροφίμων (παντοπωλεία, κρεοπωλεία, μανάβικα κλπ.). Σημαντική επίσης θέση κατέχουν οι ιδιοκτήτες εστιατορίων (267 άτομα) και ξενοδοχείων (212 άτομα).

ΜΑΙΡΗΣ ΓΑΛΑΝΗ-ΚΡΗΤΙΚΟΥ

Αίγινα και άνθρωποι: Αντώνιος Πελεκάνος,
ο ιδρυτής του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αίγινας

ΑΝΘΡΩΠΟΣ και ΤΟΠΟΣ

Ο πρώτος, ο άνθρωπος, κινείται, ενεργεί.

Ο δεύτερος, ο τόπος, μένει ακίνητος, υφίσταται.

Ο άνθρωπος διαλέγει, απορρίπτει, κάνει διαφήμιση ή δυσφήμιση του τόπου: τον γονιμοποιεί ή τον ρημάζει κι ανάλογα ο τόπος γιομίζει καρπούς και χρώματα ή γίνεται στείρος. Ο άνθρωπος είναι ο μαέστρος που ενορχηστρώνει τις ομορφιές, τις μυρωδιές. Τα χρώματα του τόπου, κάτω από τη μαγική μπαγκέτα του επισκέπτη-προσκυνητή, του φίλου που αγαπάει, ο τόπος ξεδιπλώνει όλες του τις προσφορές, όλες του τις συγκλονιστικές εκπλήξεις, όλα του τα μυστικά. Μα με την ίδια αόρατη δύναμη ο τόπος, ελεεινολογώντας τους βάρβαρους πορθητές του, τους τιμωρεί με τον τρόπο του, αφήνοντάς τους στην άγνοια του πλούτου του, της ομορφιάς του, αφήνοντάς τους στη στείρα επαφή με τα χρώματά του.

Η Αίγινα! Εμείς, εσείς και οι άλλοι! Εγώ που την αγάπησα με πάθος, εγώ που την τίμησα, την υποστήριξα, την υπηρέτησα, την ύμνησα από κάθε πόστο που μου 'λαχε στη μέχρι τώρα ζωή μου, εγώ που της χρωστώ τις πιο δυνατές συγκινήσεις του βίου μου! Για μένα η Αίγινα δεν είναι νησί, λιμάνι, χωριά ή χρώματα. Είναι μια ζωντανή παρουσία, είναι μια πολύτιμη φίλη, είναι μια μαγική φιγούρα που γιομίζει με οίστρο, με κρασί μεθυστικό μα και με βάλαμο όλες μου τις αισθήσεις!

Γιομίζει τα μάτια μου με τ' ανεπανάληπτα χρώματά της, τ' αυτιά μου με τη βοή των κυμάτων της και με τα τραγούδια των πουλιών της, το στόμα μου με την αλμύρα της θάλασσάς της και τη γεύση των μοναδικών καρπών της, τα μυριάδες λουλούδια της ευωδιάζουν τα βήματά μου και γιομίζουν τα χέρια μου.

Η Αίγινα, ο τόπος, όπως κάθε τόπος που γονιμοποιείται από κείνους που την ποτίζουν και που μένει άγονη κι απόμακρη γι' αυτούς που την κακομεταχειρίζονται.

Νιώθω ευγνωμοσύνη και σεβασμό και συγκίνηση για τους πιστούς επώνυμους και ανώνυμους που τίμησαν την Αίγινα, που έσκυψαν πάνω της για ν' ανακαλύψουν τα αρχαιολογικά μυστικά της, τις ιστορικές στιγμές της ή που, εμπνευσμένοι από την ομορφιά της, μας χάρισαν εικόνες της ή την τραγούδησαν σε ποιήματά τους. Νιώθω ευγνωμοσύνη ακόμα και για τον άγνωστο περιπατητή, που σεβάστηκε τα χώματά της, που τα διάβηκε με αγάπη και που δεν επέτρεψε στον εαυτό του να την κουρσέψει με κανέναν τρόπο.

Από τη στήλη αυτή, θα ήθελα να σας παρουσιάσω μερικούς φίλους της Αίγινας, ανθρώπους που θυσίασαν πολλά γι' αυτήν ή και άλλους, που την έκαναν γνωστή με τα έργα τους, εμπνευσμένοι από κάποιες πτυχές της, άλλοι που ήρθαν σαν επισκέπτες και καρφώθηκαν στα χώματά της ανίκανοι να την εγκαταλείψουν, ντόπιους, ημεδαπούς, αλλοδαπούς, ανθρώπους! Και που δεν ονομάζω «ξένους», γιατί πιστεύω πως «τόπος μου είναι ο τόπος που αγαπώ, που σέβομαι και που διάλεξα να μείνω». Να του προσφέρω τον ιδρώτα μου ή το θαυμασμό μου για ν' αποκτήσω το δικαίωμα να μου προσφέρει κι αυτός καλόβολα μια ζεστή γωνιά. Να τον αγκαλιάσω και να μ' αγκαλιάσει.

Ένας απ' αυτούς που αγάπησε με πάθος την Αίγινα, την τίμησε, τη δόξασε, πάλεψε σαν δάσκαλος να μορφώσει τα παιδιά της και σαν εραστής του παρελθόντος της να φέρει στο φως από τα σπλάχνα της τους αρχαίους θησαυρούς της ήταν ο Αντώνιος Πελεκάνος, ο ιδρυτής του πρώτου αρχαιολογικού μουσείου της Αίγινας, ο επί σειρά ετών αμισθεί επιμελητής των αρχαιοτήτων της.

Μ' αυτόν αρχίζω σήμερα την παρουσίαση των ανθρώπων της Αίγινας, των ανθρώπων που σφράγισαν τη ζωή της δουλεύοντας ακατάπαυστα γι' αυτήν, ανάμεσα σε άλλους, που, περνώντας σαν διάπτοντες, άφησαν μέσα στην αύρα της το πολύτιμο άρωμα του πιστού «αιγινόπληκτου» προσφέροντάς της την αγάπη τους.

Οι πηγές μου για τον Αντώνιο Πελεκάνο είναι οι εφημερίδες της εποχής του —αρχή 20ού αιώνα—, οι σελίδες του προσωπικού του ημερολο-

γίου, από το οποίο είχε την έμπνευση ν' αντιγράψει αποσπάσματα η Γωγώ Κουλικούρδη, καθηγήτρια-ιστορικός, πριν αυτό κλαπεί από το Αρχαιολογικό Μουσείο της Αίγινας, και οι διηγήσεις της μητέρας μου, κόρης του Πελεκάνου, που από παιδί με πήγαινε στο Μουσείο, για να ξαναβρεί—όπως έλεγε— εκεί την ψυχή του πατέρα της. «Αν η ψυχή ξανάρχεται ποτέ στη γη» μου έλεγε «ο παππούς σου πρέπει να στριφογυρίζει εδώ μέσα». Το «εδώ μέσα» ήταν το τότε αρχαιολογικό μουσείο, που φιλοξενούνταν από το Εϊνάρδειο, ένα από τα Καποδιστριακά κτίρια.

Μας υποδεχόταν με καμάρι ο φύλακας, ο Μήτσος ο Παγγές, θείος της κυρίας Κουλικούρδη, παίζοντάς μας βιολί στον κήπο. Μετά μπαίναμε στην κεντρική αίθουσα, όπου δέσποζε η πανέμορφη Σφίγγα με το αδρό πρόσωπο, η λατρεία του Πελεκάνου ανάμεσα σ' άλλα πολύτιμα ευρήματα. Και στον τοίχο η μεγάλη φωτογραφία του ιδρυτή Πελεκάνου με τη βελάδα του, τα παράσημά του, δίπλα στην προτομή του Φουρτβέγκλερ, του μεγάλου Γερμανού αρχαιολόγου που δούλεψε με μεράκι στην Αίγινα.

Αντιγράφω ένα κομμάτι από την εφημερίδα ΣΚΡΙΠ της Αθήνας των αρχών του περασμένου αιώνα.

Αθήνα, 6 Μαΐου 1904, ΣΚΡΙΠ

«Ο υπουργός κ. Σταής αντήμειψε επαξίως των εθνικών υπηρεσιών του, τον επιμελητή των εν Αιγίνη αρχαιοτήτων, κ. Αντώνιον Πελεκάνο, διά της απονομής εις αυτόν του αργυρού Σταυρού του Σωτήρος.

»Ο κ. Πελεκάνος είναι ο ιδρυτής του Μουσείου της Αίγινας εις το οποίον κατώρθωσε να συμπεριλάβει σπουδαιότατους επιγραφάς.

»Η αρχή του Μουσείου τούτου είναι πολύ περίεργος. Ο κ. Πελεκάνος άρχισε με υπομονήν συλλέγων όπου εύρισκε αρχαίαν ενεπίγραφον πλάκαν, από μπακάλικα, σπίτια, οιοπωλεία κλπ. Κατώρθωσε δε να καταρτίσει ένα από τα πρώτα μουσεία εις το είδος του κατά τον κύριον Δαίρπφελντ.

»Πολλοί ξένοι ειδικοί αρχαιολόγοι επισκέπονται την Αίγινα χάριν αυτού του Μουσείου. Προχθές επεσκέφθη ταύτην με την ιδιαιτέραν θαλαμηγόν του ο βαθύπλουτος λόρδος Λύπτον, εξέφρασε δε τον θαυμασμό του διά τον πλούτο των επιγραφών.

»Εάν δεν υπήρχε και αυτή η αφοσίωσις εκ μέρους αρκετών επιμελητών των αρχαιοτήτων μας, οι μόνες πέτρες που θα έμεναν εις τον

τόπον θα ήταν τα χαλίκια του Δήμου εις τους αθηναϊκούς δρόμους».

Και οι εφημερίδες της ίδιας εποχής *Καιροί* και *Ακρόπολις* αναφέρουν ότι:

«η παρασημοφορία του Αντώνη Πελεκάνου, του νέου Σλήμαν της Αίγινας, τον άγρυπνον Άργον των Αρχαιοτήτων, τιμά το ελληνικό υπουργείο».

Επίσης, αποσπάσματα από τις ίδιες εφημερίδες:

«Η Ακαδημία των επιστημών του Βερολίνου εκτιμώσα τας υπέρ των αρχαίων εργασίας του εφόρου των αρχαιοτήτων της Αίγινας κ. Αντωνίου Πελεκάνου, τω απένειμεν το πρώτον μετάλλιον της αξίας αξιώτατα και δικαιώτατα και ότι τούτο εδωρήθη προς αυτόν ως δείγμα μεγάλης εκτιμήσεως για τις υπηρεσίες του».

Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Βερολίνου Φραιγκελ αφιερώνει στο βιβλίο των υπογραφών της Ακαδημίας δύο σελίδες του προλόγου του για το Μουσείο της Αίγινας και τον ιδρυτή του Α. Πελεκάνο. Επίσης γερμανικά αρχαιολογικά συγγράμματα του καθηγητή Φουρτβέγκλερ αφιερώνουν πολλές σελίδες για τις αρχαιότητες της Αίγινας, το Μουσείο της και τον ιδρυτή του, του οποίου η εργασία έχει πια αναγνωριστεί.

Το 1898, όταν το Υπουργείο Παιδείας τον διορίζει αμισθεί έφορο αρχαιοτήτων της Αίγινας, ο Αντώνιος Πελεκάνος έχει ήδη συγκεντρώσει τόσα αρχαία αντικείμενα, ώστε να γεμίσει επτά αίθουσες του Καποδιστριακού Μεγάρου, του πρώτου μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους Κυβερνείου της Ελλάδος.

Άγρυπνος φρουρός των θησαυρών αυτών, αρχίζει πόλεμο εναντίον των λαθροεξαγωγέων, ενεργεί για την επάνοδο των κλεμμένων αρχαιοτήτων που βρίσκονταν στο εξωτερικό και καταφέρει να σταλούν ανάγλυφα αντίγραφα των αετωμάτων του ναού της Αφαιάς, όπως και άλλων γλυπτών σπάνιας τέχνης.

Με το ίδιο πάθος φροντίζει να περισωθούν οι βυζαντινές εκκλησίες της μεσαιωνικής χώρας του νησιού (της Παλιαχώρας) και οι υπόλοιπες των άλλων περιοχών της Αίγινας. Το 1905 η Γερμανική Αρχαιολογική Σχολή διενεργεί ανασκαφές στην Αίγινα. Ο Πελεκάνος από το πόστο του, του εφόρου Αρχαιοτήτων, βοηθά τους ξένους αρχαιολόγους στο έργο τους αλ-

λά χωρίς ποτέ να επιτρέψει να φύγει ούτε ένα εύρημα από την ελληνική γη. Φιλία μεγάλη τον δένει με τους Φουρτβέγκλερ, Φίχτερ και Θείρσιο. Τους φιλοξενεί σπίτι του συχνά, παραμένοντας δίπλα τους ο πάντα γνωστός Κέρβερους των ευρημάτων.

Η ιστορικός κυρία Γωγώ Κουλικούρδη αντιγράφει μεταξύ άλλων από το Αρχείο-Ημερολόγιο του Αντώνη Πελεκάνου :

9 Απριλίου 1901: Αναφέρω τηλεγραφικώς στον Υπουργό ότι ο κύριος Φουρτβαίγκλερ παρέδωσέ μοι οκτώ κεφαλαίς...

27 Μαΐου 1901: Τηλεγραφώ (στον υπουργό) ότι οι Θείρσιος και Φίχτερ αφίκοντο προς επανάληψιν ανασκαφών. Επιστάτης επιτηρών δεν ανεφάνη και παρακαλώ να διατάξετε τα δέοντα...

31 Μαΐου 1901: Επαναλήφθησαν ανασκαφαί του Ναού Αθηνάς... όσα ευρήματα κρατούν οι Γερμανοί για απεικόνιση, να παραδίδονται επί αποδείξει παραλαβής.

6 Μαρτίου 1905: Αναφορά Πελεκάνου προς το υπουργείον περί τάφου Μιχ. Μεγαρίτου. Παρακαλεί όπως χορηγηθεί αντίτιμον 100 δρχ. προς περίφραξιν και 3 δρχ. κατά μήνα προς φρούρησιν.

31 Μαρτίου 1902: Αναφέρω προς το Σεβαστό Υπουργείο ότι εν των Ναώ (της Αφαιάς) διενεργήθησαν λάθρα ανασκαφαί και παρακαλώ όπως διαταχθεί γραμματοδιδάσκαλος Αντισέου να επιβλέπει.

12 Οκτωβρίου 1901: Αναφέρω προς το Σεβαστό Υπουργείο ότι αι ανασκαφαί κατέπαυσαν, τα δε ευρήματα αποτελούμενα από χαλκάς πόρπας κ.λ.π. είναι σπουδαία και ευρίσκονται εις χείρας του κ. Θείρσιου επί αποδείξει.

18 Οκτωβρίου 1901: Ο Γεώργιος Μπήτρος, πλοίαρχος, edώρισε 5 αρχαίες άγκυρες.

13 Φεβρουαρίου: Αναφέρω προς Σ. Υπ. ότι εν τη Παλαιά Χώρα, ανευρέθη επιγραφή ΗΟΡΟΣ ΤΕΜΕΝΟΣ ΑΘΗΝΑΙΑΣ ήτις κατά Θείρσιον είναι πολύ σπουδαία.

21 Νοεμβρίου 1906: Να δωθή διαταγή να διασωθούν τα τρία κιονόκρανα, δωρικά, εντοιχισμένα εις το κρηπίδωμα του Αγ. Νικολάου.

4 Σεπτεμβρίου 1911: ο Ν. Κακούσης edώρισε το εν τω οικία του εντετοιχισμένου ανάγλυφου Πυθίου Απόλλωνος (μήκους 0,46x0,50 πάχος 0,12).

Κρατώντας μόνιμα ένα μπαστούνι που κατέληγε σε ένα άγκιστρο, ο Πελεκάνος διέσχιζε την Αίγινα και έσκαβε, ανακάτευε, έψαχνε, μάζευε. Για πολλά χρόνια μετά το θάνατό του, συνήθιζαν αστειευόμενοι να λένε οι Αιγινήτες όταν έβρισκαν κάποιο παλιό αντικείμενο: «Τρέχα το στον Πελεκάνο».

Πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους καραβάνια επισκεπτών κάθε εθνικότητας έφταναν στην Αίγινα για να θαυμάσουν τις αρχαιότητές της. Όλους αυτούς τους υποδεχόταν ο Πελεκάνος. Τους ξεναγούσε, έλυne τις απορίες τους και πολύ συχνά τους φιλοξενούσε. Η μητέρα μου θυμάται τη μάνα της και γιαγιά μου, την Όλγα Πελεκάνου, που κρατούσε ένα σπίτι μόνιμα ανοιχτό για όλους αυτούς. «Όλγα, σου στέλνω 18 Άγγλους σήμερα. Φρόντισέ τους».

Ένας Ιάπωνας πρίγκιπας, ενθουσιασμένος με την ευγένεια και το πάθος του Πελεκάνου, τον ρωτά μέσω διερμηνέα: «Τι θέλετε να σας χαρίσω για την ευχαρίστηση που μου δώσατε;».

Κι ο Πελεκάνος απαντά: «Να φωνάξετε εδώ, κάτω από το ιερό του ναού της Αφαιάς “Ζήτω η Ελλάς”». Και ο πρίγκιπας το έκανε, όπως μπόρεσε...

«Ολ ράιτ!» φωνάζει μια γηραιά Αγγλίδα βαρόνη που την ανέβασαν με φορείο στο ναό της Αφαιάς οι τέσσερις υπηρέτες της.

Αγκαλιά, στα χέρια τον έμπασε στα ερείπια του ναού ο Πελεκάνος έναν ανάπηρο Γάλλο αρχαιολόγο που είχε καημό να δει την Αφαιά.

Μα ας μην ξεχνάμε ότι ο Αντώνης Πελεκάνος ήταν επίσης δάσκαλος με πλουσιότατη προσφορά και σ' αυτό τον τομέα. Εκτός του ότι δίδασκε, εκπαίδευε νεαρούς δασκάλους και τους έβαζε σε κενές θέσεις σχολείων της τότε εποχής.

Αντιγράφω πάλι από τις σημειώσεις της κυρίας Κουλικούρδη:

«Ο Πελεκάνος διορίσθη (δάσκαλος) στις 17 Αυγούστου 1892 και ανέλαβε καθήκοντα στις 28 αυτού του μηνός».

Και αντιγράφει η ίδια από το ημερολόγιο του Πελεκάνου:

2 Μαρτίου 1914: Σκοτώθηκαν (στους Βαλκανικούς πολέμους) δύο δημοδιδάσκαλοι που υπηρετούσαν στην Αίγινα: Πιταούλης και Ρούσσης.

4 Μαρτίου 1909: Επιδημία οστρακιάς.

25 Απριλίου 1912: Διαταγή να βγαίνουν οι μαθηταί επί δύο ώρας διά καταδίωξιν ακρίδων.

25 Μαΐου 1913: Μεγάλη επιδημία ιλαράς. Πολλοί μαθηταί Α' τάξεως οικουρούν.

1 Ιουνίου 1913 (ο Α. Πελεκάνος ήταν υπεύθυνος τμήματος δημ. εκλογών): Αναφορά στην Νομαρχία ότι στο Β' εκλογικό τμήμα επί 281 ψηφοφόρων έλαβον:

Λογιωτατίδης: 63

Πέππας: 236

1909 Δήμαρχος Νικόλαος Πέππας

(Να σημειώσω για το ιστορικό των γεγονότων ότι ο γιατρός Ν. Πέππας, που υπήρξε για πολλά χρόνια δήμαρχος στην Αίγινα, ήταν πολύ φίλος του Ελευθερίου Βενιζέλου, τον οποίο είχε φιλοξενήσει στο σπίτι του στην Αίγινα.)

Από το ημερολόγιο του Α. Πελεκάνου μαθαίνουμε ακόμα πόσα σχολεία υπήρχαν στην Αίγινα (δημοτικά, φυσικά):

12 Οκτωβρίου, 1908

Σχολεία Αιγίνης

Αρρένων πόλεως

Θηλέων Χαλασμένης (σημερινής Κυψέλης)

Θηλέων Χαλασμένης

Μεσαγρού

Βαθέος

Παχειάς Ράχης

Ανιτσέου

Πέρδικας

9 Μαρτίου 1910: Το κράτος ανέθεσε στους δασκάλους την πώλησιν κινίνης. Αναφέρω ότι λίγο ξοδεύτηκε γιατί ο τόπος δεν υποφέρει από ελονοσία και σε περίπτωση αρρώστιας παίρνουν από τα φαρμακεία.

22 Ιουλίου 1915: (Σχολικά) Ο Φιλανθίδης παίρνει μισθόν 180 δρχ.

4 Ιουνίου 1916: Καλείται εις απολογίαν ο Φιλανθίδης διότι ετηλεγράφησεν εις το αρχεϊόν των Φιλελευθέρων «ει ο Θεός μεθ' ημών, ουδείς καθ' ημών».

16 Ιουνίου 1916: Υποβάλλει απολογίαν Φιλανθίδου.

15 Αυγούστου 1916: Τιμωρείται (ο Φιλανθίδης) με πρόστιμο 5 δραχμών.

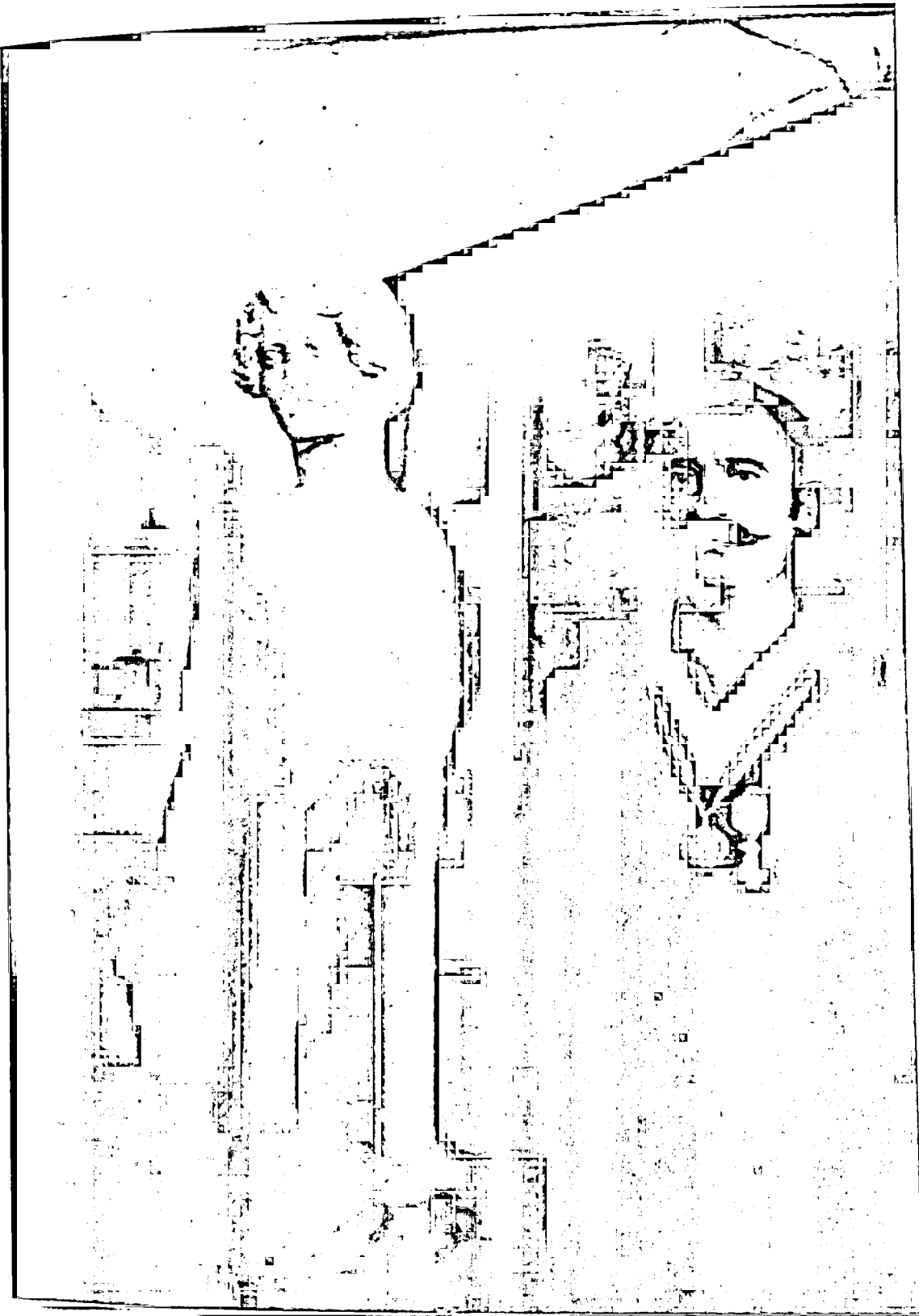
Μέσα σ' όλες του τις δραστηριότητες, ο Αντώνης Πελεκάνος διατηρούσε σχέσεις με πολλές προσωπικότητες. Ήταν στενός φίλος του Αγίου Νεκταρίου και η μητέρα μου μου είχε πει ότι οι δυο τους μαζί είχαν διαλέξει τη θέση όπου θα γινόταν το μοναστήρι.

Από τους τελευταίους διαπρεπείς Έλληνες που ήρθαν στο σπίτι μας και μας μίλησαν (ήμουν πολύ μικρή τότε) για τη δράση του παππού μου του Πελεκάνου ήταν ο στρατηγός Βασίλης Μελάς, αδελφός του ήρωα Παύλου Μελά, και ο γνωστός λογοτέχνης Φιλαδελφεύς, που ανήκε στο συμβούλιο του «Παρνασσού» της Αθήνας.

Κρατώ στα χέρια μου πάντα μια συλλογή από γράμματα, κάρτες και επισκεπτήρια από μεγάλες προσωπικότητες των γραμμάτων και των τεχνών των αρχών του 20ού αιώνα από Ευρώπη και Ελλάδα, σταλμένα όλα στον παππού μου τον Πελεκάνο. Και λυπάμαι που η τότε νεανική μου ανεμελιά δε συγκράτησε σημαντικότερες πληροφορίες της μητέρας μου για τη ζωή και τη δράση του Αντώνη Πελεκάνου.

Δεν είχα την τύχη να τον γνωρίσω. Πέθανε σε ηλικία πενήντα δύο ετών από εξανθηματικό τύφο, κολλώντας το μικρόβιο από τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας το 1922, τους οποίους συνέδραμε στον Πειραιά με ποικίλους τρόπους.

Απομένει η φωτογραφία του κοντά στην αιγινήτικη Σφίγγα, στο σπίτι μου και στο σπίτι του αδελφού μου, εκεί όπου εμείς κρατάμε πάντα τη θέση του και με συγκίνηση τη μνήμη του. Η φωτογραφία του στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αίγινας, που είχε ήδη αποκαθελωθεί! Κι αυτό δεν είναι, βεβαίως, προς τιμήν της Αίγινας!

Ο Αντώνιος Πελεκάνος στο Μουσείο της Αίγινας

ΣΟΦΙΑ ΧΟΥΡΜΟΥΖΗ-ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ*

Το Διαχρονικό Μουσείο της Αίγινας

Το Διαχρονικό Μουσείο στην Αίγινα θα στεγαστεί στο Καποδιστριακό Ορφανοτροφείο και μετέπειτα Φυλακές της Αίγινας.

Το Ορφανοτροφείο της Αίγινας ανεγέρθηκε κατά το διάστημα 1828-1829 για να στεγάσει τα ορφανά του πολέμου μέσα στα πλαίσια του ενδιαφέροντος του Καποδίστρια για την περίθαλψη και την εκπαίδευση της ελληνικής νεολαίας.

Το κτίριο λειτουργεί ως Ορφανοτροφείο από το 1829 μέχρι το 1834. Σε αυτό το μικρό χρονικό διάστημα στεγάζει όλα όσα εδραιώνουν τις αρχές του Καποδίστρια για την εξάπλωση της παιδείας του ελληνικού έθνους, αποτελώντας το πρώτο πνευματικό κέντρο της Ελλάδας. Εδώ λειτούργησε αλληλοδιδασκτικό σχολείο, το πρώτο αρχαιολογικό μουσείο, το πρώτο ορυκτολογικό μουσείο, η πρώτη εθνική βιβλιοθήκη, εθνικό τυπογραφείο και εργαστήρια τεχνών για τα ορφανά.

Μετά το 1834 το κτίριο στεγάζει διαδοχικά διάφορες χρήσεις για να καλύψει περιστασιακές ανάγκες, όπως: Σχολή Ευελπίδων, λοιμοκαθατήριο, φρενοκομείο και ακόμη στέγασε πρόσφυγες από την Κρήτη κατά το διάστημα 1866-1869. Το 1880 μετατρέπεται σε φυλακή και παραμένει φυλακή για 105 χρόνια: έτσι, το κτίριο που χτίστηκε για να στεγάσει το σπόρο της παιδείας του ελληνικού έθνους γίνεται φορέας πειθαρχικής καταστολής και συνδέεται με τον εγκλεισμό και τα βασανιστήρια αγωνιστών της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης από την αρχή της ίδρυσης των φυλακών μέχρι τους πρόσφατους χρόνους της χούντας. Το αρχείο των φυλακών θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μακρόχρονου ερευνητικού έργου. Οι επώνυμοι και ανώνυμοι αγωνιστές που φυλακίστηκαν σε αυτές τις φυλακές είναι εκατοντάδες. Από το 1974 μέ-

* Η Σοφία Χουρμούζη-Ξενοπούλου είναι αρχιτέκτων Ε.Μ.Π., Μουσειολόγος Msc. U.C.L.

χρι το 1984 η φυλακή χρησιμοποιείται μόνο για ποινικούς κρατούμενους. Το 1985 το ΥΠΠΟ κηρύσσει το κτίριο διατηρητέο μνημείο κατά το τμήμα του μεγάλου ορθογωνικού κτιρίου και του ναού του Ορφανοτροφείου, ενώ το 1995 εγκρίνεται από το ΚΑΣ το κτιριολογικό πρόγραμμα για τη δημιουργία στο κτίριο διαχρονικού μουσείου με τη συμπερίληψη στα διατηρούμενα τμήματα εγκάρσιου μεταγενέστερου προσκτίσματος των φυλακών. Στο κτίριο μέχρι σήμερα είναι εγκατεστημένο το Ελληνικό Κέντρο Περιθαλψής Άγριων Ζώων και Πουλιών, που πρόκειται να μεταστεγαστεί σύντομα.

Η Διεύθυνση Μελετών Μουσείων ανέθεσε την αρχιτεκτονική μελέτη στα γραφεία Γραφείο Δοξιάδη Α.Ε. και ΚΑΠΑ ΕΠΕ, Χαρίδημος και Χρίστος Καπαρελιώτης, τη στατική μελέτη στο γραφείο ΒΑΣΙΣ ΣΥΣΜ και την ηλεκτρομηχανολογική μελέτη στο γραφείο ΗΜ ΕΠΕ.

Μετά τις δραστηκές επεμβάσεις που απαιτήθηκαν για τις λειτουργίες των φυλακών είναι ευνόητο ότι οι υπεύθυνοι μελετητές επιφορτίστηκαν με ένα πολύ δύσκολο έργο-πρόκληση. Η αποκατάσταση του Καποδιστριακού Ορφανοτροφείου στην αρχική του μορφή αποτελούσε μεγάλο πρόβλημα, καθώς έχουν διασωθεί κάποιες γραπτές μαρτυρίες και ελάχιστα σκαριφήματα. Η συμβολή της αναπληρώτριας καθηγήτριας του τμήματος Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου κυρίας Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη ήταν πολύ σημαντική. Η κυρία Αδάμη εκπονεί έρευνα στα πλαίσια της διδακτορικής της διατριβής που αφορά το Καποδιστριακό Ορφανοτροφείο της Λίγινας· έτσι, διέθεσε στους μελετητές γραπτές μαρτυρίες περιγραφής του κτιρίου που είχαν καταγραφεί στο στάδιο κατασκευής του Ορφανοτροφείου και κύρια τη μελέτη για τη μετατροπή του σε στρατιωτική σχολή το 1854, που περιλάμβανε και μερικά σκαριφήματα με διαστάσεις. Επίσης έγινε σύγκριση του Ορφανοτροφείου με υπάρχοντα Καποδιστριακά κτίρια της περιοχής. Ο σεβασμός της διατήρησης της μνήμης των φυλακών θεωρήθηκε από τους μελετητές πολύ σπουδαίο ζήτημα, όμως δεν ήταν δυνατόν να αναδειχτεί το Καποδιστριακό κτίριο διατηρώντας το σύνολο των διαχρονικών επεμβάσεων. Η μελέτη αποφάσισε να διατηρήσει τα ίχνη από τις βάσεις των τοίχων όλων των κτισμάτων που θα κατεδαφιστούν και συγχρόνως να ερευνήσει την επιλογή της διατήρησης κτισμάτων των φυλακών που δε θα βασιζόταν σε αισθητικά κριτήρια

αλλά στην ανάδειξη κάποιων χώρων ή κατασκευών ιδιαίτερα φορτισμένων με «συγκλονιστικά» γεγονότα που θα συνέβαλλαν στην ενεργοποίηση της ιστορικής μνήμης των φυλακών. Οι χώροι αυτοί επιλέχθηκαν με τη συμβολή των μαρτυριών ανθρώπων που έμειναν έγκλειστοι στις φυλακές και κύρια με τη συμβολή του αγωνιστή-συγγραφέα Τάκη Μπενά· οι άνθρωποι αυτοί ήταν οι πλέον αρμόδιοι να προσδιορίζουν εκείνα τα «σημεία» που έμειναν ανεξίτηλα χαραγμένα στη μνήμη τους. Έτσι διατηρείται η πορεία προς το πειθαρχείο και το χώρο του ονομαζόμενου «Γολγοθά», δηλαδή του χώρου που συγκεντρώνονταν οι φυλακισμένοι πριν την εκτέλεση, που ποτέ δε γινόταν στο χώρο των φυλακών. Η πορεία αυτή διατηρείται με τον άξονα από τις ακτίνες των κελιών μέσω των μεταλλικών κλωδών με τις βαριές πόρτες και τη διέλευση μέσα από το αναρρωτήριο στο πειθαρχείο και στο «Γολγοθά». Επίσης διατηρείται το επισκεπτήριο, ενώ οι υπάρχουσες σιδεριές των εξωτερικών παραθύρων, που πιθανώς είχαν τοποθετηθεί όταν το κτίριο χρησιμοποιόταν ως φρενοκομείο, θα συμβάλουν στην ασφάλεια του μουσείου.

Είναι φανερό ότι η ιστορική διαδρομή του κτιρίου έχει εναποθέσει τα ίχνη της ώστε το ίδιο το κτίριο με τους χώρους και τα δομικά στοιχεία του να αποτελεί ένα μουσείο της νεότερης ιστορίας της Ελλάδας. Η αρμονική ένταξη της νέας χρήσης, δηλαδή αυτής πλέον του θεσμοποιημένου Διαχρονικού Μουσείου, αποτελούσε ένα ιδιαίτερο σχεδιαστικό πρόβλημα, αφού το αποτέλεσμα θα έπρεπε να συμπυκνώνει και να συνθέτει ένα νέο περιεχόμενο (το νέο μουσείο) με την ήδη διαμορφωμένη κατάσταση (το σημερινό κτίριο-μουσείο). Το ιδιαίτερα λεπτό σχεδιαστικό πρόβλημα λύθηκε με τις αποφασιστικές επιλογές των επεμβάσεων που τεκμηριώθηκαν από την εκτενή έρευνα της μελέτης. Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι οι βασικές αρχές σχεδιασμού της μελέτης από την αρχή βασίστηκαν στις πρωτογενείς ιδέες για μια «Αρχιτεκτονική των Ιχνών» του αξέχαστου φίλου αρχιτέκτονα Τάκη Φραγκούλη, που έφυγε πρόωρα στις 8 Σεπτεμβρίου του 1994 αφήνοντας μια σημαντική παρακαταθήκη ιδεών.

Οι χώροι του Διαχρονικού Μουσείου χωρίζονται στις ακόλουθες ενότητες.

Μόνιμοι εκθεσιακοί χώροι

Αρχαιολογικό Μουσείο, με επτά αίθουσες, που θα περιλαμβάνουν διάφορα εκθέματα, όπως αγγεία, πίθους, γλυπτά, αρχιτεκτονικά μέλη, επιγραφές και άλλα εκθέματα από τους προϊστορικούς μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους και ακόμη εκθέματα από το πρώτο Αρχαιολογικό Μουσείο που έχουν παραμείνει στην Αίγινα. Στο χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου θα εκτεθούν και τα εκμαγεία των γλυπτών των αετωμάτων του ναού της Αφαίας, που βρίσκονται στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου.

Βυζαντινό Μουσείο, με τοιχογραφίες, γλυπτά, ψηφιδωτά, καθώς και ευρήματα από ανασκαφές.

Μουσείο Νεότερου Πολιτισμού, που θα περιλαμβάνει εκθέματα σχετικά με το Ορφανοτροφείο, τους οικισμούς, την πολεοδομική και αρχιτεκτονική εξέλιξη, τα εκπαιδευτήρια και την εκπαίδευση, τον τύπο, την οικονομική οργάνωση, την κοινωνική ζωή, τα γράμματα και τις τέχνες.

Αρχείο Ιωάννη Καποδίστρια.

Μουσείο Φυλακών θα αποτελέσουν τα διατηρούμενα στοιχεία και κτίσματα των φυλακών και ειδικά το κτίριο του αναρρωτηρίου θα στεγάσει αντικείμενα και αρχεία της περιόδου λειτουργίας των φυλακών.

Στο μουσείο θα περιλαμβάνονται χώρος εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εργαστήρια συντήρησης, αποθήκες, χώρος για την ασφάλεια του μουσείου, καθώς και γραφεία προσωπικού, αρχαιολόγων και υπευθύνων των επιμέρους μουσείων.

Χώροι εξυπηρέτησης επισκεπτών

Σε αυτούς τους χώρους περιλαμβάνονται οι πληροφορίες, το εκδοτήριο εισιτηρίων, κατάστημα στο οποίο ο επισκέπτης θα μπορεί να βρει αντίγραφα των εκθεμάτων, φωτογραφίες, κάρτες και άλλα, το αναψυκτήριο, χώροι υγιεινής, χώρος πρώτων βοηθειών, αίθουσα πολιτιστικών εκδηλώσεων και περιοδικών εκθέσεων.

Ο εσωτερικός υπαίθριος χώρος, που αποτελούσε κυρίαρχο στοιχείο του κτιρίου και υπήρξε μέσο ελέγχου και ανάπτυξης κοινωνικής ζωής, έκφρασης εσωστρέφειας και εγγλεισμού, είτε ως ενιαία αυλή ορφανοτροφείου είτε ως χώροι αυλισμού κρατουμένων, λειτούργησε ως χώρος κοινωνι-

κού αποκλεισμού. Φυσικά στην περίπτωση λειτουργίας του κτιρίου ως ορφανοτροφείου η φυσική επέκταση των δραστηριοτήτων των παιδιών και έξω από το κτίριο στη μεγάλη έκταση που υπήρχε μπροστά του μέχρι τη θάλασσα, « τον κήπο του ορφανοτροφείου », καθώς και η μαθητεία τους σε εργαστήρια στην πόλη αναιρούσε τον αποκλεισμό αυτό. Στη μελέτη οι υπαίθριοι χώροι θα λειτουργήσουν ως χώροι ανάπτυξης του νέου κοινωνικού ρόλου του κτιρίου με την ανάπτυξη υπαίθριων εκδηλώσεων, αλλά και ως φορείς της ιστορικής μνήμης του, με τη διατήρηση των ιχνών των βάσεων των κτιρίων που θα κατεδαφιστούν, τοίχων, γουρνών, κλωβών

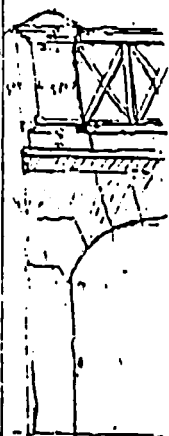
κλπ. Όσο αφορά τη δενδροφύτευση, διατηρούνται όλα τα υπάρχοντα δέντρα και προστίθενται μια σειρά δέντρων από την τοπική χλωρίδα, φιστικιές, λεμονιές κλπ., καθώς και δύο δάφνες του Απόλλωνα, που σηματοδοτούν την είσοδο στο Αρχαιολογικό Μουσείο, ενώ την είσοδο στην εκκλησία θα σηματοδοτήσουν δύο κυπαρίσσια.

Η Διεύθυνση Εκτέλεσης Έργων Μουσείων ανέθεσε την κατασκευή του έργου στην εργοληπτική εταιρεία Σ. Σιγάλας ΑΤΕ.

Τάφος — Γέφυρες

Όμοιο ξύλινο ελαιοχρωματισμένο κιγκλίδωμα με αυτό των στοών έτρεχε κατά μήκος της τάφρου, που διακοπτόταν κατά διαστήματα από μικρούς πέτρινους γυλίσκους 50x50 μ. και ύψους 1 μ., στη θέση όπου υπήρχαν οι θύρες των αιθουσών του ισογείου υπήρχαν πέτρινα γεφυράκια πλάτους 2 μ., που έφεραν το ίδιο ξύλινο κιγκλίδωμα που τελείωνε στους γυλίσκους.

	Α	Β	Γ	Δ
σά.	3182	88	11808	80
κί - 150				
τελ. 2.20				
2.014	2.0			
2.16	68			
5.190	76			
816				

Οι γέφυρες αυτές (συνολικά υπήρχαν δεκατρείς) ήταν στρωμένες με σκληρές πέτρες, διαγώνια επίσης τοποθετημένες. Σε κάθε γεφυράκι οδηγούσε μία πέτρινη επίσης βαθμίδα μήκους 2 μ., πλάτους 0,20 μ. και ύψους 0,20 μ.

ΒΔ Πτέρυγα

Οι χώροι της ΒΔ πτέρυγας πρέπει να χρησίμευαν για κοιτώνες. Σύμφωνα με τον κανονισμό του Ορφανοτροφείου, οι κλίνες των υποτρόφων ήταν τοποθετημένες «προς εκατέραν την κατά μήκος πλευράν του κοιτώνος, του δε λοχαγού θέλει είναι τεθιμένη επί κεφαλής των άλλων ως από εποπτεΐαν». Σήμερα δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια οι χώροι αυτοί.

Η περιγραφή του Βλασσόπουλου που αναφέρεται στους μικρούς χώρους του λοιμοκαθαρητηρίου δε διευκολύνει. Αντίθετα αναφέρει με σαφήνεια τον αριθμό των παραθύρων και των θυριών της ΝΔ πτέρυγας (31 παράθυρα στην εξωτερική, 7 θύρες και 6 παράθυρα στην προς την εσωτερική αυλή πλευρά).

ΝΑ Πτέρυγα

Αλληλοδιδασκτικό

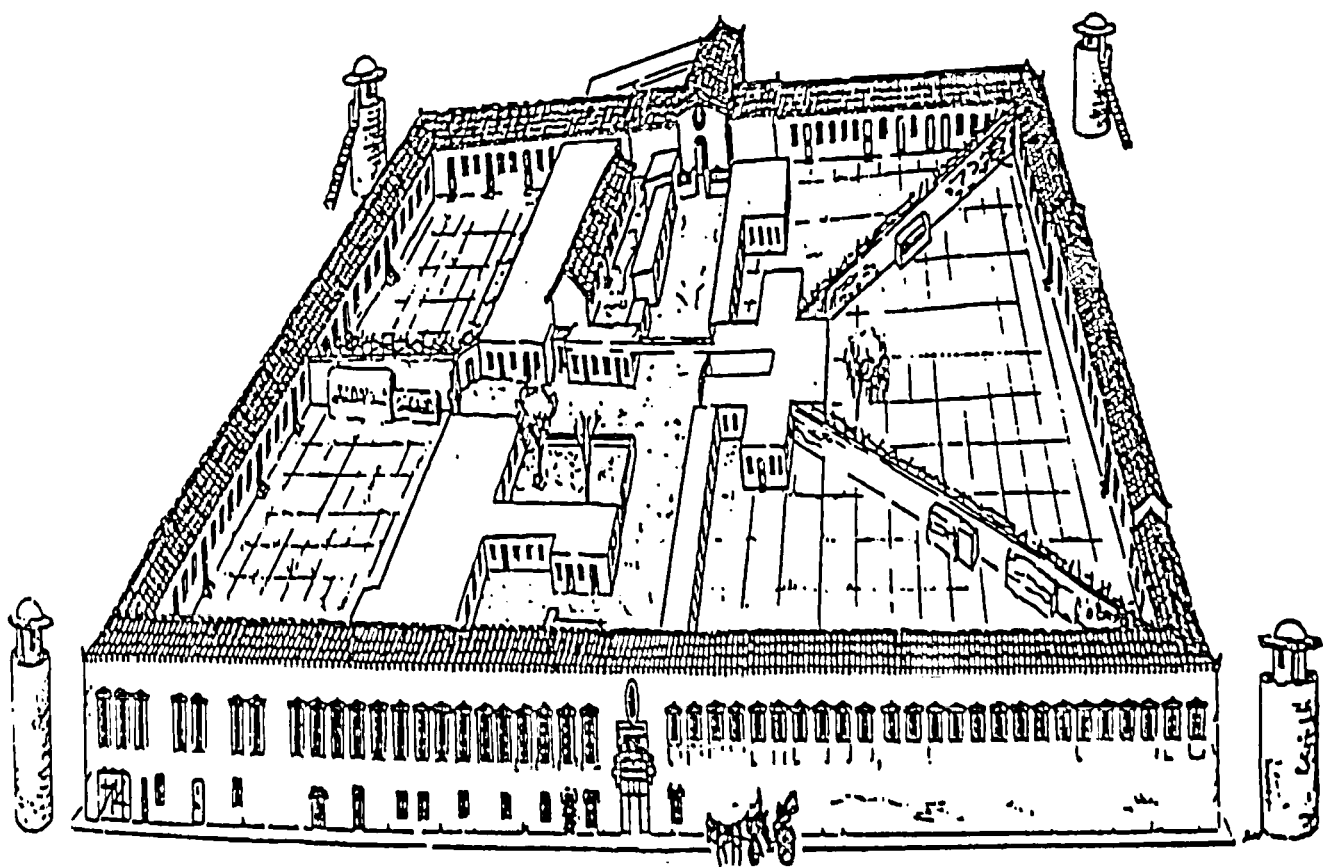
Στη ΝΑ πτέρυγα η εξακρίβωση των χώρων είναι ευκολότερη. Στο κέντρο βρισκόταν η παστάδα της αλληλοδιδασκτικής με διαστάσεις 8,5x36 μ. και ύψος 5 μ. Το ύψος της, μεγαλύτερο του υπόλοιπου κτιρίου, ακολουθεί τις αντίστοιχες κτιριολογικές οδηγίες για τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία και δικαιολογείται πλήρως από την κλίση του δαπέδου της αίθουσας σύμφωνα πάντα με τη μέθοδο.

Το αλληλοδιδασκτικό είχε 2 θύρες προς την πλευρά της αυλής και 5 παράθυρα και 7 παράθυρα προς την εξωτερική πλευρά, αντικριστά τοποθετημένα. Το δάπεδό του ήταν στρωμένο με χονδροσανίδες.

Μουσεία Φυσικής — Βιβλιοθήκη

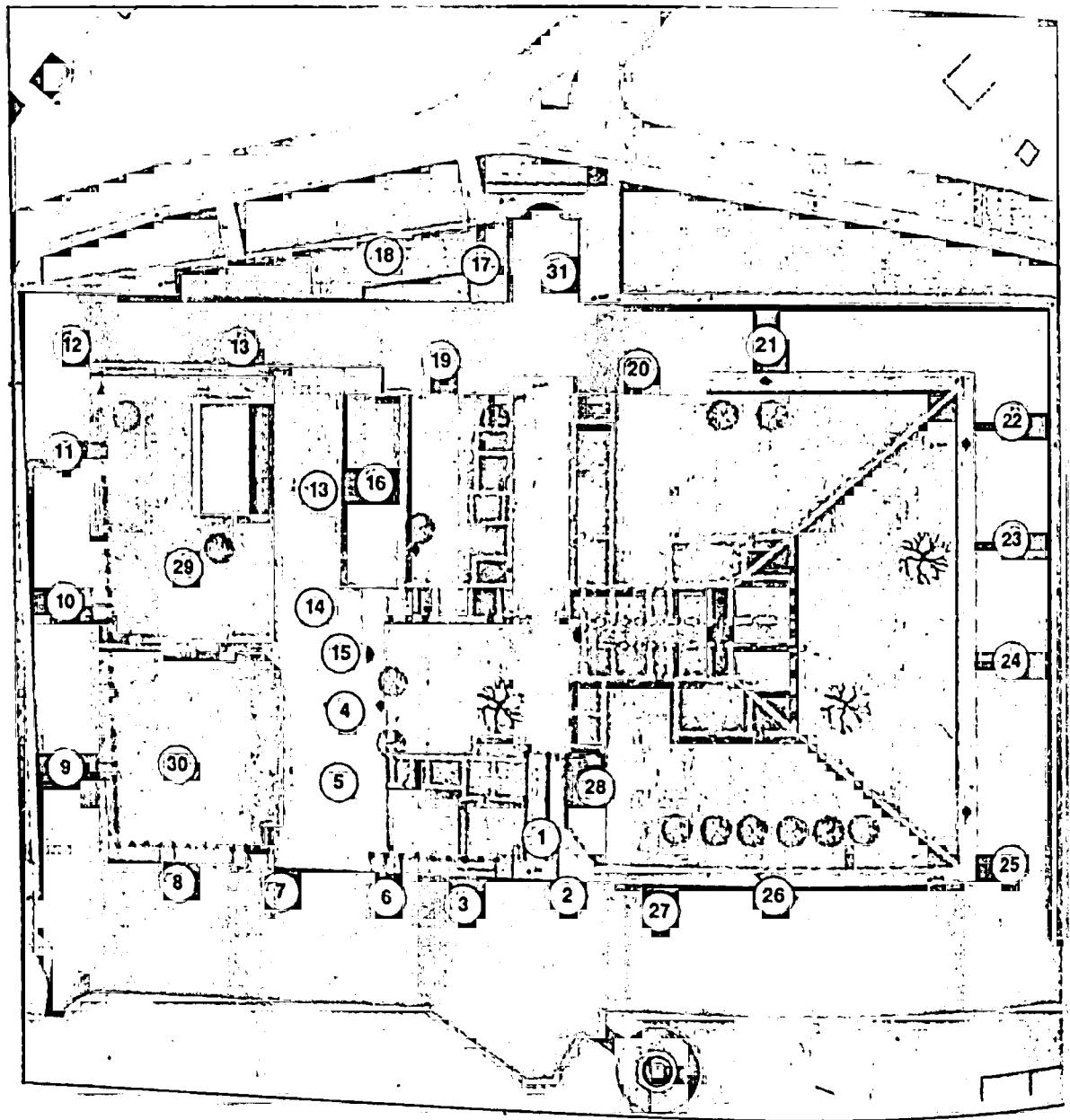
Δεξιά και αριστερά από το Αλληλοδιδασκτικό διατάσσεται το Μουσείο Φυσικής και η Βιβλιοθήκη. Δύο αίθουσες 70 μ. περίπου, συμμετρικά τοποθετημένες ως προς το Αλληλοδιδασκτικό, με απευθείας επικοινωνία προς

την αυλή. Το δάπεδο του Μουσείου Φυσικής ήταν στρωμένο με μαδέρια Θάσου και πατόξυλα Κεφαλονιάς και της Βιβλιοθήκης με πατόξυλα από καστανιά.

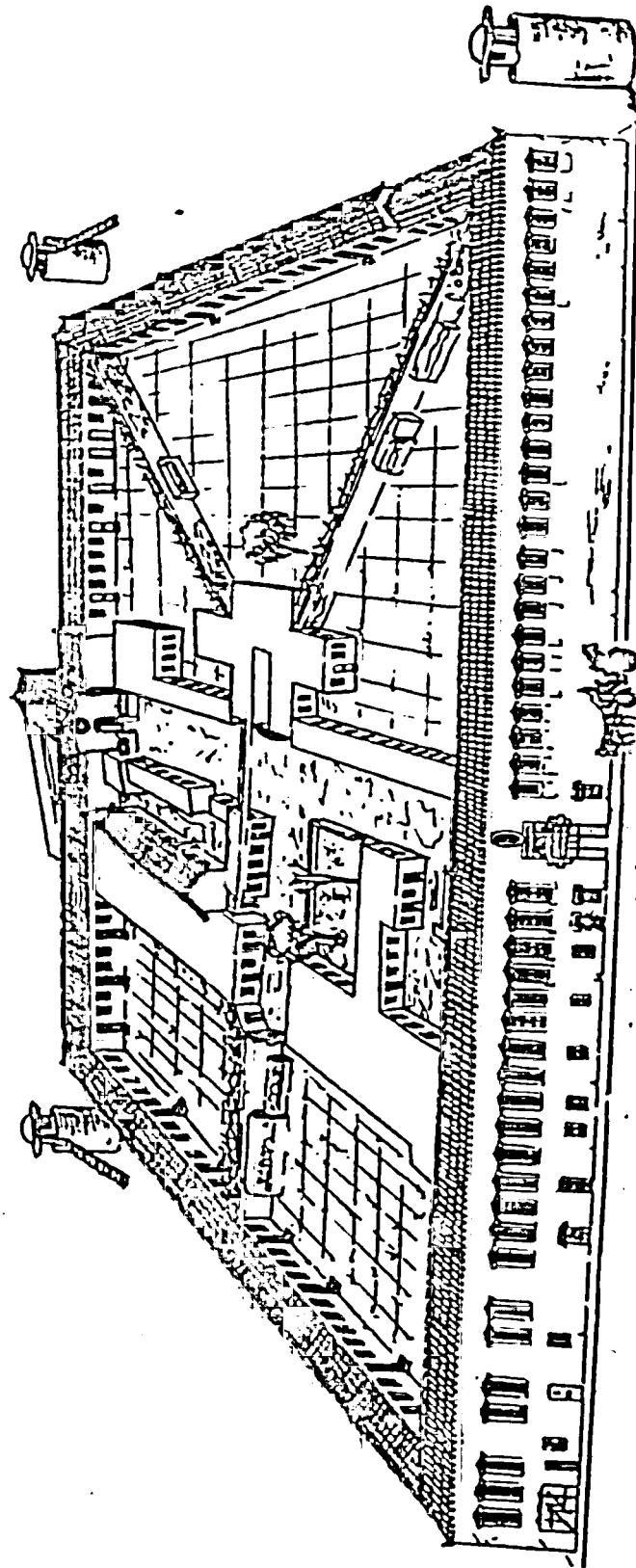
Σχέδιο του Καποδιστριακού Ορφανοτροφείου (1828)

Με κεραμιδί εικονίζεται το διατηρούμενο αρχικά Καποδιστριακό κτίσμα. Το γκριζο, στα εσωτερικά του κτιρίου, είναι το διατηρούμενο κτίσμα των φυλακών. Με κίτρινο απεικονίζονται τα διατηρούμενα ίχνη των κτισμάτων των φυλακών.

Υπόμνημα :

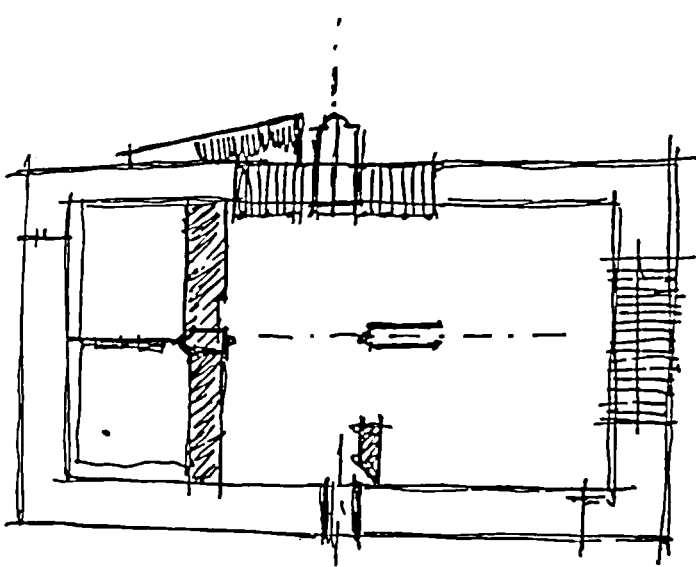
1. Κυρία Είσοδος
2. Χώρος Έκδοσης Εισιτηρίων και Πληροφορίες
3. Χώρος Γραφείων Αρχαιολόγων
4. Είσοδος Αρχαιολογικού και Βυζαντινού Μουσείου (Ενημερωτικά — σχέδια — φωτογραφίες) και Βεστιάριο
5. Α'. Αίθουσα (Κεραμική: Νεολιθική, ΠΕ, ΜΕ, Μεγάλοι Πίθοι)
6. Β'. Αίθουσα (Πρώτο Μουσείο της Ελλάδας)
7. Γ'. Αίθουσα (Κεραμική: Μυκηναϊκή)
8. Δ'. Αίθουσα (Κεραμική: Γεωμετρική, Κορινθιακά, Πρωτοαττικά)
9. Ε'. Αίθουσα (Αρχιτεκτονικά Μέλη, Γλυπτά, Μακέτες κλπ., Ναού Απόλλωνα)
10. Ζ'. Αίθουσα (Εκμαγεία Ναού Αφαίας)
11. Η'. Αίθουσα (Κεραμική: Ελληνική, Ρωμαϊκή)
12. Θ'. Αίθουσα (Μαρμάρινα, Επιτύμβια)
13. Γ'. Αίθουσα (Βυζαντινά)
14. Χώρος Γραφείων Βυζαντινών
15. Προθάλαμος Εξόδου
16. Μουσείο Φυλακών
17. Γολγοθάς
18. Χώρος Διατήρησης της Ιστορικής Μνήμης του Κτιρίου (κελιά)
19. Επιγραφικό Μουσείο
20. Αίθουσα Επαγγελματιών και Οικονομίας
21. Είσοδος Μουσείου Νεότερου Πολιτισμού — Βεστιάριο
22. Αίθουσα Νεότερου Πολιτισμού
23. Είσοδος Αίθουσας Πολιτιστικών Εκδηλώσεων — Έκθεση Καποδίστρια
24. Αίθουσα Πολιτιστικών Εκδηλώσεων
25. Αίθουσα Περιοδικών Εκθέσεων
26. Αναψυκτήριο
27. Κατάστημα — Πληροφοριακό Υλικό
28. Επισκεπτήριο Φυλακών
29. Εκθεσιακή Αυλή
30. Υπηρεσιακή Αυλή

Παλιό σκαρίφημα που απεικονίζει το κτίριο κατά την περίοδο της χρήσης του ως φυλακής

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

Η έκθεση αυτή αναφέρεται στην Αρχιτεκτονική Προμελέτη II για την Αξιοποίηση του Καποδιστριακού Ορφανοτροφείου της Αίγινας (Αποκατάσταση Καποδιστριακού Ορφανοτροφείου [φυλακές] Αίγινας) και τη μετατροπή του σε Διαχρονικό Μουσείο.

Η έκθεση περιέχει τα εξής κεφάλαια :

1. Εισαγωγή
2. Ιστορική Τεκμηρίωση του Κτιρίου
3. Το Διαχρονικό Μουσείο — Κτιριο-λογικό Πρόγραμμα
4. Αρχές Σχεδιασμού
5. Η Πρόταση
 - A. Η Αποκατάσταση του Καποδιστριακού Κελύφους
 - B. Μνήμη των Φυλακών
 - Γ. Το Μουσείο
 - Δ. Υλικά
 - Ε. Υπαίθριοι Χώροι

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Δ/ΣΗ ΜΕΛΕΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

ΕΡΓΟ:
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΣΤΑΤΙΚΗ,
ΗΛΕΚΤΡΟΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΚΑΙ ΤΕΥΧΗ ΔΗΜΟΠΡΑΤΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ
(ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΥ (ΦΥΛΑΚΕΣ) ΑΙΓΙΝΑΣ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΣΕ
ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ)

ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ:

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ:

ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΟΞΙΑΔΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΓΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ Α.Ε.
ΚΑΠΑ Ε.Π.Ε. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ + ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ - ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ
ΧΑΡΙΔΗΜΟΣ & ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΠΑΡΕΛΙΩΤΗΣ

ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ:

ΣΟΦΙΑ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ - ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΟΣ
ΕΛΕΝΗ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ

ΠΟΛΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ:

ΒΑΣΙΣ - ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΑΤΙΚΕΣ - ΥΔΡΑΥΛΙΚΕΣ -
ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ Α.Ε.

ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΟΙ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΟΙ:

ΗΜ Ε.Π.Ε.

ΠΡΟΣΤΑΜΕΝΗ ΑΡΧΗ:

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΕΛΕΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

ΠΡΟΣΤΑΜΕΝΗ ΔΙΑΔ:

ΕΡΣΗ ΦΑΛΓΓΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ

ΕΠΕΛΕΓΜΕΝΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ:

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΟΥΡΕΠΙΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ

ΝΙΚΟΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ

ΑΝΝΑ ΜΑΡΤΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΥ ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΕΣ

ΑΘΗΝΑ ΑΒΑΝΑΣΙΑΔΟΥ ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΕΣ

ΠΟΡΓΟΣ ΔΟΥΛΑΒΕΛΗΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΟΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΟΣ

ΣΦΡΑΓΙΔΑ - ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΦΑΣΗ: ΠΡΟΜΕΛΕΤΗ II

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: ΜΑΡ. 1997

ΚΩΔ. ΜΕΛΕΤΗΣ: 01-9601

Αιγινήτικα κανάτια — Καμβάς από πασπάρα

Τον Αύγουστο του 1999 εγκαινιάστηκε στο χώρο του Ιστορικού και Λαογραφικού Μουσείου του Δήμου Αίγινας η ομαδική έκθεση ζωγραφικής και γλυπτικής «Αιγινήτικα Κανάτια — Καμβάς από Πασπάρα», με τη φροντίδα του Συλλόγου Φίλων του Μουσείου και επιμέλεια της γράφουσας. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η προσέλευση των επισκεπτών και η κάλυψη της έκθεσης από τον ημερήσιο και τον περιοδικό τύπο ξεπέρασαν τις προσδοκίες των διοργανωτών σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θεωρηθεί αναγκαία η παράταση της λειτουργίας της έως και τον περασμένο Οκτώβριο. Ήδη προγραμματίζεται η έκδοση ενός τετράχρωμου καταλόγου που θα περιλαμβάνει τα κανάτια που φιλοτεχνήθηκαν με αφορμή την έκθεση, αλλά και πολλά σπάνια, παλαιότερα δείγματα, από τις συλλογές του Μουσείου και επιλεγμένες ιδιωτικές συλλογές. Η έκδοση αυτή θα συμπέσει ιδανικά με τη διοργάνωση μιας δεύτερης αντίστοιχης έκθεσης, στα πλαίσια της καθιέρωσής της ως διετούς θεσμού (Biennale). Το σημείωμα που ακολουθεί παρουσιάζει το σκεπτικό με το οποίο διοργανώθηκε η έκθεση και τον τρόπο με τον οποίο προσέγγισαν οι καλλιτέχνες το αιγινήτικο κανάτι, ως τρισδιάστατο κυρτό σώμα και ιδιάζουσα ζωγραφική επιφάνεια, ικανή να συνυπάρξει αρμονικά, να εμπνεύσει και να υπαγορεύσει την εικαστική γραφή.

Το αιγινήτικο κανάτι, με το φαιό χαρακτηριστικό χρώμα και το παραδοσιακό στενόμακρο σχήμα (μία ή δύο λαβές, στέρεη βάση, φαρδύ στόμιο και πλατύτερη κοιλιά) και ως επί το πλείστον κοσμημένο με μία από τις αναγνωρίσιμες σφραγίδες του εργαστηρίου προέλευσής του¹, απο-

* Η Ίρις Κρητικού είναι ιστορικός της τέχνης.

1. Οι σφραγίδες των διαφόρων εργαστηρίων κοσμούνται άλλοτε με τα αρχικά του τεχνίτη κι άλλοτε με χαρακτηριστικά και απολύτως αναγνωρίσιμα διακοσμητικά σύμβολα, όπως

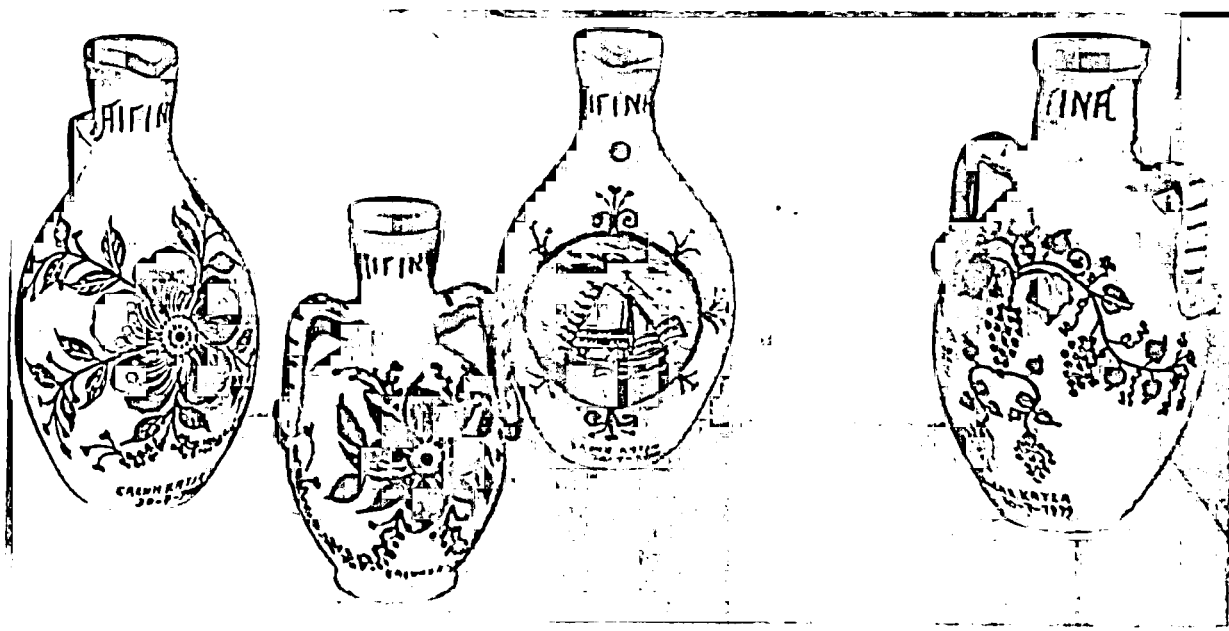
τέλεσε σε περασμένες δεκαετίες το κατεξοχήν υδροφόρο σκεύος για χιλιάδες νοικοκυριά στην Αθήνα και τον Πειραιά, καθώς με την αναγκαστική εφίδρωση, αναπόφευκτη λόγω της πορώδους επιφάνειας του αιγινήτικου πηλού (πασπάρα), διατηρούσε το νερό δροσερό, πριν την καθιέρωση των ηλεκτρικών ψυγείων. Με την εξάπλωση των τελευταίων, τα αιγινήτικα κανάτια μετατρέπονται σταδιακά σε αντικείμενα μη χρηστικά, τυπικά αναμνηστικά της επίσκεψης στο δημοφιλές νησί, ζωγραφισμένα στο εξής με λαδομπογιά ή βερνικόχρωμα, συχνά με πρόσθετα επικολλημένα διακοσμητικά στοιχεία, όπως αυτά που συναντούμε σε τυπικά δείγματα που προέχονται από το εργαστήριο του Παντελή Λυκούρη². Από τους πολλούς και σημαντικούς παραδοσιακούς αγγειοπλάστες του νησιού, που παρείχαν την πρώτη ύλη, το ψημένο κανάτι που προοριζόταν να κοσμηθεί, αναφέρουμε ενδεικτικά τον παλαιότερο Γιάννη Σημαντώνη, το εργαστήριο του Παντελή Κουλικούρη, που πρόσφατα δυστυχώς σταμάτησε κι αυτό να λειτουργεί, κι ακόμη το φημισμένο εργαστήριο των Γκαρήδων στο Μεσαγρό, το μόνο που εξακολουθεί να παραμένει ενεργό, τηρώντας με σεβασμό και προσήλωση την παραδοσιακή διαδικασία κατασκευής. Επίσης, τους Σιφνιούς στην καταγωγή Σκλάβαινες, σημαντικούς επίσης αγγειοπλάστες, που εγκαταστάθηκαν στην Αίγινα και συντέλεσαν

αμπελόφυλλα, κύκνους, φτερωτές νίκες κτλ. Η σφραγίδα τοποθετείται συνήθως στην πρόσθια όψη του αγγείου, κάποιες δε φορές πολλές διαφορετικές σφραγίδες κοσμούν το ίδιο αγγείο, που τότε λέγεται πλουμιστό.

2. Στοιχεία για την αιγινήτικη παραδοσιακή αγγειοπλαστική και τους εκπροσώπους της αντλούμε μεταξύ άλλων από την ενδιαφέρουσα αλλά περιορισμένη βιβλιογραφία. Ενδεικτικά σημειώνουμε τη μελέτη του Βασιλή Κυριαζόπουλου (ιδρυτή του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Κεραμικής Αθηνών, όπου δώρησε και τις συλλογές του), *Ελληνικά Παραδοσιακά Κεραμικά*, έκδοση ΕΟΜΜΕΧ, 1984, και το λεύκωμα της Κατερίνας Κορρέ-Ζωγράφου, *Τα Κεραμικά του Ελληνικού Χώρου*, εκδόσεις Μέλισσα, 1995, με αρκετές αναφορές στην τοπική αιγινήτικη αγγειοπλαστική. Επίσης, το πρόσφατο αφιέρωμα της *Κυριακάτικης Καθημερινής*, στα πλαίσια του ένθετου «Επτά Ημέρες»: «Παραδοσιακή Κεραμική, 22/8/99», με πληροφορίες για την τοπική παραγωγή και τυπολογία σε πολλές ακόμη περιοχές της Ελλάδας. Πολύτιμα είναι, τέλος, τα δημοσιεύματα του Κέντρου Μελέτης Νεότερης Κεραμικής, που διαθέτει μία από τις αρτιότερες συλλογές κεραμικής με δείγματα από όλη την Ελλάδα. Η συντελούμενη καταγραφή με αντικείμενο την παραδοσιακή αιγινήτικη κεραμική και επίκεντρο το εργαστήριο το εργαστήριο του Γ. Γκαρή στο Μεσαγρό θα οδηγήσει, ελπίζουμε, σε μια εκτενή δημοσίευση που αυτή τη στιγμή απουσιάζει από τη βιβλιογραφία.

με τη σειρά τους στην εξάπλωση της παραγωγής, ενώ ο νεότερος όλων, ο Παναγιώτης Σκλάβαινας, συνεχίζει ακούραστα να δουλεύει τον τροχό στο εργαστήριό του στο Μεσαγρό, ξεχωρίζοντας όμως κυρίως για τα ευφάνταστα ζωόμερφα και ανθρωπόμορφα πήλινα όντα που πλάθει στο χέρι, άλλοτε σαν αυθύπαρκτα είδωλα κι άλλοτε προκειμένου να διακοσμήσει τα αγγεία του.

Ένας από τους γνωστότερους λαϊκούς Αιγινήτες ζωγράφους υπήρξε ο Πέτρος Κάτσα³, που, εκτός από τα συλλεκτικά σήμερα θαλασσινά τοπία με παραδοσιακά ελληνικά ιστιοφόρα για τα οποία είναι κυρίως γνωστός, δημιούργησε παράλληλα μια πολυετή, γνήσια τοπική εικαστική παράδοση, κοσμώντας επίσης με τρόπο ευρηματικό στρατιές ολόκληρες από αιγινήτικα κανάτια, κάποια από τα οποία φρόντισε ευτυχώς να διαφυλάξει η κόρη του Ελένη Κάτσα, ενεργή αγγειογράφος η ίδια, στα χνάρια των παλαιότερων αυτοδίδακτων Αιγινήτων καλλιτεχνών. Κι αν τα περισσότερα από τα ταπεινά αυτά δημιουργήματα διοχετεύθηκαν σε λιμάνια,

Ελένη Κάτσα, «Αιγινήτικα Λαϊκά Μοτίβα»

3. Σε παλαιότερο τεύχος του περιοδικού Ζυγός, σε άρθρο του ο γνωστός ζωγράφος Αλέκος Φασιανός παρουσιάζει την ξεχωριστή περίπτωση του Πέτρου Κάτσα, γνήσιου εκπροσώπου της αυθεντικής λαϊκής έκφρασης.

παζάρια και εκατοντάδες νοικοκυριά, κάποια από αυτά, τυπικά δείγματα των ευτελών αιγινήτικων αναμνηστικών, βρίσκουν θέση στα εργαστήρια επιφανών καλλιτεχνών και αναπαρίστανται με ακρίβεια στα έργα τους. Αναφέρω χαρακτηριστικά το θαυμάσιο έργο του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα «Λαϊκά παιχνίδια», με χρονολογία 1937, που βρίσκεται σήμερα στην Εθνική Πινακοθήκη. Εδώ ένα αιγινήτικο κανάτι, κοσμημένο με πολύχρωμα λουλούδια και επικολλητά στολίδια, τοποθετείται και σχεδιάζεται ανάμεσα σε μάσκες, φιδάκια, σφυρίχτρες και άλλα λαϊκά παιχνίδια, που συνθέτουν όλα μαζί μια καθημερινή και οικεία νεκρή φύση σε τόνους ελάσσονες.

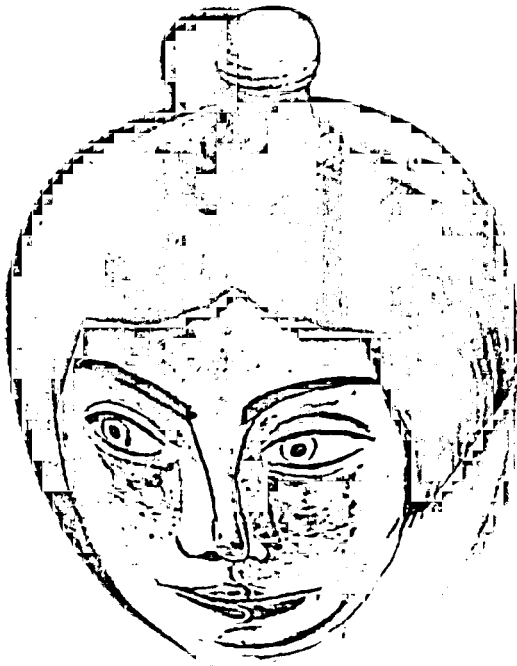
Σε τυπικά δείγματα διακόσμου, σημαίες και λουλούδια πλαισιώνουν συνήθως το κεντρικό ζωγραφικό θέμα, που τοποθετείται σε «παράθυρα» στην καλή όψη του αγγείου. Εκεί απεικονίζονται με τρόπο ρεαλιστικό κάραβια, εξοχικά τοπία και σπίτια, ενώ κάποτε τις καθημερινές σκηνές του ήμερου αιγινήτικου τοπίου αντικαθιστούν παραστάσεις που διαδραματίζονται πίσω από εύκολα αναγνωρίσιμα κάγκελα⁴: είναι οι φυλακές της Αίγινας, που σταμάτησαν να λειτουργούν μόλις την τελευταία δεκαπενταετία, αφήνοντας πίσω τους νωπές τις μνήμες στους κατοίκους. Από τις πιο φευγαλέες ανάμεσα σε αυτές μια σειρά από ταπεινά αναμνηστικά φτιαγμένα με ευτελή υλικά από κρατούμενους, ψηφιδωτά τοπία από κοχύλια και κανατάκια αιγινήτικα...⁵

Συχνά ωστόσο το σχήμα και η άγραφη επιφάνεια των ίδιων αυτών κανατιών στάθηκαν με τη σειρά τους πηγή έμπνευσης για πολλούς ακόμη διαπρεπείς Έλληνες καλλιτέχνες. Ο Γιάννης Τσαρούχης, ο Νίκος Νικολάου και ο Αλέκος Φασιανός είναι κάποιοι από αυτούς. Με λιτά χρώματα και σοφή οικονομία του χώρου, υπαγορευμένη από το ίδιο το σχήμα του, το αιγινήτικο κανάτι στα χέρια τους έγινε διάστιχτος κάμπος, ζώο ή ανθρώπινη κεφαλή, με ψυχή και ανάσα.

Οι σκόρπιες μνήμες και εικόνες από όλα όσα προαναφέρθηκαν, με την

4. Ένα τέτοιο κανάτι, φιλοτεχνημένο από τον πολιτικό κρατούμενο και γνωστό διανοούμενο Παύλο Ζάννα, ανήκει στη συλλογή της γκαλερί ΖΜ, στη Θεσσαλονίκη.

5. Θα άξιζε, πιστεύω, κάποτε να μελετηθούν σαν ενότητα αυτοτελής, μέσα από μια προσέγγιση όχι εικαστική αλλά περισσότερο κοινωνιολογική και λαογραφική.

Νεκτάριος Κοντοβράκης, «Κεφάλι»

παράλληλη επίγνωση μιας κρίσης που πλησιάζει, καθώς η μακρόχρονη αιγινήτικη αγχειοπλαστική παράδοση δε φαίνεται να βρίσκει συνεχιστές, στάθηκαν η αφορμή για το σχεδιασμό και την οργάνωση της έκθεσης στο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο του νησιού. Μια πρώτη μικρή εισαγωγική ενότητα επιδίωξε να συμπεριλάβει σημαντικά ιστορικά δείγματα, παλαιά και ιδιαίτερα σπάνια ζωγραφισμένα αιγινήτικα κανάτια από τις συλλογές του Μουσείου, που πλουτίστηκαν σημαντικά μετά τη δωρεά του Νίκου

Ρωχ-Μελά και επιλεγμένες ιδιωτικές συλλογές, όπως εκείνη της Κατερίνας Θανοπούλου. Ταυτόχρονα, παρουσιάστηκαν και κάποια μη κοσμημένα κανάτια, ενδεικτικά της τυπολογίας της τοπικής παραγωγής και της σχετικής ποικιλίας, που κυρίως συνδέεται με τις παραλλαγές που επιλέγονται και τις διαφορές που παρατηρούνται από εργαστήριο σε εργαστήριο. Ο κύριος όγκος των εκθεμάτων ωστόσο προήλθε από τα εμπνευσμένα εικαστικά σχόλια των τριάντα περίπου καλλιτεχνών που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση του Λαογραφικού Μουσείου, φιλοτεχνώντας ειδικά για τις ανάγκες της έκθεσης ένα ή και περισσότερα κανάτια που παραγγέλθηκαν στο εργαστήριο Γκαρή και που οι διοργανωτές τους διένειμαν με την προτροπή να εργαστούν με οδηγό τόσο τις υπάρχουσες μνήμες τους από την τυπική χρήση, την αναφορά στο χαρακτηριστικό διάκοσμο του αιγινήτικου κανατιού, που καταργεί τα δισδιάστατα δεδομένα του καμβά.

Στην έκθεση συμμετείχαν γνωστοί Αθηναίοι και Αιγινήτες καλλιτέχνες. Ανάμεσά τους οι: Αγγελή Ιώ, Αγγελίδης Νίκος, Αλεξίου Δέσποινα, Αλκαλάη Άρτεμις, Ανδρέου Κώστας, Βερούκας Αλέξης, Γιαννακάκη Μαρία,

Γκούμας Άκης, Γκρεμούτη Γεωργία, Γρηγορίου Μαρία, Δασκαλάκης Στέφανος, Ζαμούρα Μαριλένα, Ηλιοπούλου Ειρήνη, Θανοπούλου Τόνια, Κάτσα Ελένη, Κοπανίτσα Μαρία, Κοντοβράκης Νεκτάριος, Κοττάκη Τριανταφυλλιώ, Κουκούλη Ήβη, Κώστογλου Νίκος, Λίτση Αφροδίτη, Παπαδόπουλος Γιάννης, Παπαχατζή Βάσω, Πριοβόλου Βούλα, Πωπ Μαρία, Ρόρρης Γιώργος, Σάμιος Παύλος, Στεφάνου Νίκος, Στρατάκης Νίκος, Τάσσης Διαμαντής, Φιλοπούλου Μαρία, Φρατζολά Εβίτα, Χαραλαμπίκη Δώρα, Χάρος Μανώλης και Χατζίνας Δημήτρης.

Νίκος Στεφάνου. «Άρα για το χάνι»

Η διαφορετική προσέγγιση κάθε καλλιτέχνη, τόσο στη διαπραγμάτευση της λιγιστής κυρτής επιφάνειας, όσο και στην επιλογή του θέματος, της ζωγραφικής σύνθεσης και των υλικών, οδήγησε σε ένα σύνολο πρωτότυπων μικρών έργων με γοητευτική μοναδικότητα. Τρυφερά καλοκαρινά κλήματα, λουλούδια και αυγουστιάτικα φρούτα, σπαρμένα στον κάμπο των αγγείων, ζωηρόχρωμα έντομα, ψάρια και καβούρια, διαλεγμένα, ίσως, από την κοντινή σκεπαστή παραγορά του παλιού Δημαρχείου, εραλδικές γαλανόλευκες σημαίες και ευκίνητα τρεχαντήρια συνυπήρξαν με λαϊκά διακοσμητικά μοτίβα και θαλάσσια τέρατα, ρεαλιστικά πορτρέτα σε εγκόλπια και ολόσωμες ανθρώπινες μορφές σε ανάπτυξη που θύμιζε αμυδρά μυκηναϊκή αγγειο-

ογραφία. Κι άλλοτε, μέσα από τα χλωρά, καλοσχεδιασμένα φύλλα της φιστικιάς, αναδύθηκαν αυτόχθονες μύθοι και γήινα σύμβολα, συνειδητές αναφορές στα αρχαία ελληνικά μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία: από τις άλικες τοιχογραφίες της Κνωσού, ξεπρόβαλε η νύμφη Βριτόμαρτις, η κατοπινή Αφαία, η ίδια αυτή που κάποτε αποβιβάστηκε στο βορινό πευκόδασος του νησιού, εγκαινιάζοντας μια νέα λατρεία. Κι αλλού, εμφανίστηκαν η Δήμητρα και η Περσεφόνη, ανταμείβοντας γενναιόδωρα τον Τρι-

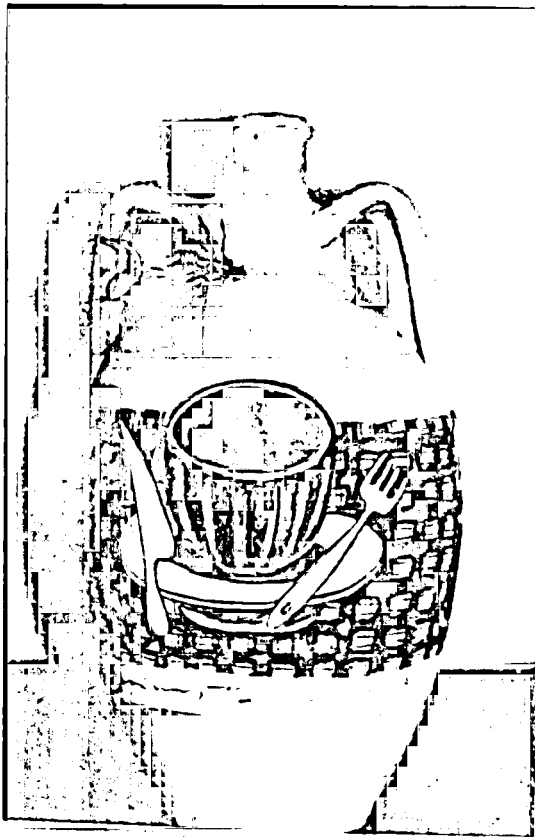

Στέφανος Δασκαλάκης, «Καπούρι»

πτόλεμο με τη γνώση των Ελευσινίων Μυστηρίων. Αφαιρετικά ερωτικά συμπλέγματα, που εκμεταλλεύτηκαν σοφά το σφαιρικό όγκο του αγγείου, συνυπήρξαν με βυζαντινές μικρογραφίες τοπίων και μουσικών, που αντιμετώπισαν τη ζωγραφική επιφάνεια σαν να ήταν πολύτιμο περγαμηνό χειρόγραφο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα αγγεία μεταμορφώθηκαν σε ανθρώπινες κεφαλές ή, ακόμη, σε αμμουδερές ακτές και συμβολικά παραθαλάσσια τοπία, καθώς η προσφερόμενη ζωγραφική επιφάνεια καλύφθηκε ολόκληρη από χρώμα και φως. Άλλοι καλλιτέχνες, τέλος, προτίμησαν να εργαστούν με πρόσθετα υλικά, ντύνοντας τα κανάτια με ύφασμα ή μεταλλικό πλέγμα, τοποθετώντας τους μικρά αντικείμενα ή γλυπτά στοιχεία.

Αν οι πρωτότυπες και ευρηματικές προσεγγίσεις των καλλιτεχνών που συμμετείχαν στην έκθεση και τα ευμενή σχόλια του κοινού αποτελούν ήδη ένα θετικό συμπέρασμα για την επιτυχή έκβασή της, αυτό που περισσότερο ενθαρρύνει τους διοργανωτές είναι το άμεσο ενδιαφέρον των δημιουργών για την ίδια τη διαδικασία της αιγινήτικης παραγωγής, για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της και η επιθυμία των περισσότερων να συντελέσουν στην αναζωογόνηση μιας μακρόχρονης διακοσμητικής παράδοσης, προτείνοντας ενέργειες που θα συνδράμουν στην εξέλιξή της. Ως επόμενο βήμα προτείνεται η καθιέρωση ενός διετούς εικαστικού θεσμού με αντικείμενο το αιγινήτικο κανάτι, που θα μπορέσει να λειτουργήσει σαν πόλος έλξης για καταξιωμένους Έλληνες καλλιτέχνες αλλά και γνήσιους λαϊκούς δημιουργούς, ενώ παράλληλα θα πυροδοτήσει, πιστεύουμε, μια σειρά πολιτιστικών δραστηριοτήτων με επίκεντρο το νησί. Ελκυστική είναι, για παράδειγμα, η ιδέα να δουλέψουν επιτόπου και να ανταλλάξουν απόψεις και γνώσεις. Ταυτόχρονα, κύριο μέλημα όλων μας παραμένει ο ε-

μπλουτισμός των συλλογών του Ιστορικού και Λαογραφικού Μουσείου με νέα κεραμικά αποκτήματα, εκτιμώντας ότι το παραδοσιακό αιγινήτικο κανάτι και η ιστορία του δεν μπορεί παρά να κατέχουν μια εξέχουσα θέση σε ένα χώρο που αναφέρεται στις καθημερινές δραστηριότητες και τη ζωή των κατοίκων του νησιού. Για το σκοπό αυτό και προκειμένου να εξελιχθεί το Μουσείο σε ένα χώρο ζωντανό και διαρκώς ανανεούμενο, επικαλούμαστε τη μέριμνα όλων. Η καλή αρχή έγινε, καθώς οι περισσότεροι από τους καλλιτέχνες που συμμετείχαν στην έκθεση συμφώνησαν πρόθυμα να φιλοτεγήσουν από ένα ακόμη κανάτι για το Μουσείο, θεμελιώνοντας έτσι μια σπάνια εικαστική συλλογή.

Γιάννης Παπαδόπουλος, «Καρπούζι»

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ

Σχολή ψαλτικῆς στὴν Αἴγινα καὶ ἱερατικὴ σχολὴ
στὸν Πόρο ἐπὶ Καποδίστρια

Πρωτογενεῖς παρατηρήσεις μὲ ἀφορμὴ ἓνα «πανηγυρικό»*

α'. Ἀντὶ προοιμίου

«Εἰς οἰωνὸς ἄριστος. Ἀλλὰ τίς ἔβαλεν εἰς πράξιν τὴν συμβουλήν τοῦ
θειοτάτου ἀρχαίου ποιητοῦ; Ἐκ τῆς παρούσης ἡμῶν γενεᾶς τίς
ἠμύνθη περὶ πάτρης;

» Ἠμύνθησαν περὶ πάτρης οἱ ἄστοργοι πολιτικοί, οἱ ἐκ περιτροπῆς μη-
τροῦ τοῦ ταλαιπώρου ὠρφανισμένου Γένους, τοῦ στειρεύοντος πρὶν καὶ
ἠτεχνωμένου δεινῶς σήμερον;

» Ἀμυνα περὶ πάτρης δὲν εἶναι αἱ σπασμωδικαὶ κακομελέτητοι καὶ κα-
κοσύντακτοι ἐπιστρατεῖαι, οὐδὲ τὰ σκωριασμένης ἐπιδεικτικότητος θωρη-
κτά. Ἀμυνα περὶ πάτρης θὰ ἦτο ἡ εὐσυνειδήτος λειτουργία τῶν θεσμῶν,
ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἡ χρηστὴ διοίκησις, ἡ καταπολέμησις τοῦ ξένου ὕλισμοῦ
καὶ τοῦ πιθηκισμοῦ, τοῦ διαφθείραντος τὸ φρόνημα καὶ ἐκφυλίσαντος σή-
μερον τὸ ἔθνος, καὶ ἡ πρόληψις τῆς χρεοκοπίας.

» Τίς ἠμύνθη περὶ πάτρης;

» Καὶ τί πταίει ἡ γλαυῆ, ἡ θρηνοῦσα ἐπὶ ἐρείπιων; Πταίουں οἱ πλάσαν-
τες τὰ ἐρείπια. Καὶ τὰ ἐρείπια τὰ ἔπλασαν οἱ ἀνίκανοι κυβερνήται τῆς
Ἑλλάδος»¹.

* Τὸ παρὸν κείμενο ἐξεφωνήθη στὸν ἱερό μητροπολιτικὸ ναὸ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου
Αἰγίνης, ὡς «Λόγος Πανηγυρικός ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἐπετείῳ τῆς 25ης Μαρτίου», κατὰ τὸ ἔτος
1997. Ἐδῶ δημοσιεύεται, ἀρμοδίως ὑπομνηματισμένο, ὡς καλὴ —εὐελπιστοῦμε— ἀπαρχὴ
τῶν σχετικῶν μελετημάτων τοῦ ἀρτιπαγοῦς περιοδικοῦ μας Ἡ Αἴγιναία.

1. Βλ. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, «Οἰωνός», εἰς Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Ἄπαντα,
τόμος πέμπτος (κριτικὴ ἔκδοσις Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος), [Ἀθήνα 1988], σσ. 253-254.

Οἱ ἀνωτέρω —δηκτικοὶ ἐν πολλοῖς— λόγοι Ἀλεξάνδρου τοῦ Παπαδιαμάντη, γνησίου τέκνου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ποῦ «κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ἡμέρας» —ὡς ἡ σημερινή— ἐσυνήθιζε «νά ὑμνῆ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν, νά περιγράφη μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νά ζωγραφῆ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἦθη»², ὁμοιάζουν —ἀλλοίμονον— ἄκρως ἐπίκαιροι.

Σήμερα —παρὰ τὸ «πανευφρόσυνον» τῆς ἡμέρας, ὅπου ὁ νοῦς δικαίως στρέφεται στὴν ἀγομένη διπλῆ ἑορτή, τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας»³ καὶ τῶν εὐκλεῶν ἀγώνων τῆς ἐθνικῆς παλιγεννεσίας—, ἡ σφριγῶσα τὰ στήθη καὶ ἀναπτεροῦσα τὸ ἠθικὸν τῶν πανελλήνων ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν θαυμαστὴ ἀποτίναξη τοῦ δουλικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν παλινόρθωση τοῦ Γένους, δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νά σκιάσῃ τὸ ἐπιτακτικὸν αἶτημα τῶν καιρῶν· αἶτημα «ἐπανευαγγελισμοῦ», οὐσιαστικῶς, στὰ νάματα τῆς ἑλληνορθόξου παραδόσεως, στὶς διαχρονικὲς ἀξίες καὶ τὰ παιδευτικὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐνώπιον παρομοίου αἰτήματος, ἀβιάστως καὶ συνειρμικῶς ὁ λογισμὸς ὁδηγεῖται σήμερον σ' ἓνα κατ' ἐξοχὴν φορέα τοιοῦτου ἐπανευαγγελισμοῦ, στὸν πρῶτο Κυβερνήτη τῆς Χώρας Ἰωάννη Καποδίστρια, παραλλήλως δὲ καὶ στὶς εὐλογημένες μας νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ, τὴν Αἴγινα, τὸν Πόρο, τὴν Ὑδρα, τὶς Σπέτσες, οἱ ὁποῖες —μετὰ μάλιστα τὴν ἀποφασιστικῆς σημασίας συνδρομὴ τους στὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους— ἀπετέλεσαν, δίχως ὑπερβολή, τὸ βασικὸν θέατρον τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ Γένους κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη συστάσεως τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους⁴.

2. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, «Λαμπριάτικος ψάλτης», εἰς Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Ἄπαντα, τόμος πέμπτος (κριτικὴ ἔκδοσις Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος), [Ἀθήνα 1982], σ. 517.

3. Ἡ διατύπωση εἰλημμένη αὐτολεξεῖ ἐκ τοῦ «Συναξαρίου» τῆς εἰκοστῆς πέμπτης τοῦ μηνὸς Μαρτίου.

4. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Χρήστου Γ. Κωνσταντινοπούλου, Ἡ Αἴγινα στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια, Ἀθήνα 1968. Ἐλένης Ε. Κούκου, Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία (1827-1832). Β' Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς Αἰγίνης, τέταρτη ἐπανέκδοσις, Ἀθήνα 1992. Αἰκατερίνης Κορδούλη, «Τὸ ἀρχεῖο τοῦ ὄρφανοτροφείου Αἰγίνης τῆς ΕΒΕ. Πρόδρομη ἀνακοίνωσις», Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Πάτραι, 25-31 Μαΐου 1980), τόμος τρίτος, Νέος Ἑλληνισμός, ἐν Ἀθήναις 1981-1982, σσ. 401-432. Γιάννη Κοκκῶνα,

Ἐπιτραπῆ ἐδῶ ἢ εἰδικώτερη ἀναφορὰ σὲ δύο κυρίως τομεῖς τοῦ ἐν λόγῳ ἐπανευαγγελισμοῦ, πού ἀναντιρρήτως συνιστοῦν ἐν ταυτῶ τοῦς «ἐστῶτες φθόγγους» τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐξονομασθέντος Κυβερνήτου⁵. Ὁ λόγος θὰ περιστραφῆ δι' ὀλίγων στήν πρώτη σχολή ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καί τὴν πρώτη ἐκκλησιαστικὴ (ἱερατικὴ δηλαδή) σχολή τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, πού ὑπὸ τὴν αἰγίδα καί τὴν ἀνύστακτη μέριμνα τοῦ Κυβερνήτου ἐλειτούργησαν εὐδοκίμως στήν Αἴγινα καί τὸν Πόρο ἀντιστοίχως, κατὰ τὰ ἔτη 1827 ἕως 1831.

6'. Περὶ τῆς πρώτης σχολῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος⁶

Ἡ ἀγάπη πού παλαιόθεν ἔτρεφαν οἱ Αἰγινῆτες γιὰ τὴν μουσικὴ εἶναι ἀναμ-

Οἱ μαθητὲς τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου (1830-1834), Ἀθήνα 1997, ὅπου καί πλούσια περαιτέρω βιβλιογραφία.

5. Γενικώτερα γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Καποδίστρια ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης παραπέμπεται ἐνδεικτικῶς στὶς ἀκόλουθες μελέτες (ὅπου καί πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία): Ἐμμανουὴλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, Ἰωάννης Καποδίστριας καί ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ. Ἐπὶ τῇ 200ετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του (1776-1976), φωτοτυπικὴ ἐπανεκδόσις, Ἀθήναι 1990. Τοῦ ἰδίου, Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως, Ἀθήναι 1976. Ἰωάννη Β. Τσάγκα, Ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, Ἀθήναι 1992.

6. Σημειωτέον ὅτι ὁ γράφων, μὲ ἀφορμὴ μιὰν ἐτοιμαζομένη εἰδικὴ μουσικολογικὴ μονογραφία γιὰ τὴν προσωπικότητα Γεωργίου τοῦ Λεσβίου, ἀσχολεῖται ἀπὸ καιροῦ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν λόγῳ σχολῆς [πρβλ. καί Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Ἡ ψαλτικὴ τέχνη στήν Αἴγινα. 1. Εὐάγγελος Χ. Μαρίνης (1890-1977), Ἀθήναι 1995, σσ. 11-14]· ὡς ἐκ τούτου, συντόμως θὰ κοινοποιηθῆ καί ὁ προσήκων, πλέον ἐξειδικευμένος, λόγος. Πρὸς τὸ παρόν, πάντως, μνημονεύομε τίς ἀκόλουθες περὶ τῆς συγκεκριμένης σχολῆς βιβλιογραφικὲς ἀναφορές: Στυλ. Ἐμμ. Λυκούδη, «Ἡ Καποδιστριακὴ Αἴγινα. Τὸ Αἰγιναιῖον Ὡδεῖον», *Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης*, ἔτος Α', ἀριθ. φύλλου 11-12, Δεκέμβριος 1947, σσ. 4-5. Ἰωσήφ Γκρέκα, «Ἐντεχνα τραγούδια στήν πρώτη μουσικὴ σχολὴ τῆς Αἰγίνας», *Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης*, ἔτος Γ', ἀριθ. φύλλου 39, Ἰούνιος 1949, σσ. 93-94. Χρήστου Γ. Κωνσταντινοπούλου, ὅ.π., σσ. 54-59 καί 136-137 [ἢ ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὸ σχολεῖο μουσικῆς» σχετικὴ περικοπὴ τῶν σσ. 54-59 τοῦ ἐπιστημανθέντος βιβλίου Χρ. Γ. Κωνσταντινοπούλου, δημοσιεύεται αὐτολεξεί καί στὸ βιβλίον Μερκουρίου Ἀ. Καρύδη, Ἡ ἱστορία τῆς Αἰγίνας, Ἀθήνα 1979, σσ. 81-86]. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ σχολὴ καί τὸ πρῶτο ἐκκλησιαστικὸν σχολεῖον στήν Ἑλλάδα ἐπὶ Καποδίστρια», *Τμητικὸ Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Ἰωάννη Ὁρ. Καλογήρου (Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς*

φιλόλως ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτη. Τοῦτο πιστοποιεῖται —ἐκτὸς τῶν ἄλλων— καὶ ἀπὸ τὴν λειτουργία στὴν νῆσο σχολῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥδη ἀπὸ διετίας περίπου πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδίστρια. Ἡ σημασία τοῦ γεγονότος γιὰ τὸ ἀρτισύστατο τότε Κράτος ἐπισημαίνεται ἀρμοδίως καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς μελετητὲς τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων: «Ξενίζει τὸ γεγονός —σημειώνει χαρακτηριστικῶς ἡ καθηγήτρια Ἑλένη Κούκου— ὅτι ἐνῶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν Αἴγινα ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν στοιχειωδῶν γραμμάτων εἰς τοὺς πολυπληθεῖς παῖδας, ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις προσεπάθει νὰ συστήσῃ μουσικὴν σχολὴν»⁷.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἰδρυση τῆς Σχολῆς συνεδέετο στενῶς μὲ τὴν παρεπιδημία στὴν Αἴγινα τοῦ περιωνύμου μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Ντουμανέλλη, τοῦ ἐπιλεγομένου Λεσβίου⁸. ὁ Λέσβιος εἶχε ἐφεύρει ἰδιότυπον μουσικὸ σύστημα —τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἀπεκλήθη προσφυῶς «Αἰγινῆτις μουσική»⁹— καὶ παρέδιδε, σὲ συνεργασία μὲ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησις, σχετικὰ μαθήματα. Μάλιστα, στὸ φύλλο τῆς 28ης Ἀπριλίου 1828 τῆς Γενικῆς Ἐφημερίδος τῆς Ἑλλάδος —πὺ ἐξεδίδετο τότε στὴν Αἴγινα—, διεκηρύσσετο πανηγυρικῶς: «...ἡ Σ. Κυβέρνησις διώρισε τὸν κύριον Γεώργιον Λέσβιον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διδάσκαλον τῆς Μουσικῆς ἐνταῦθα εἰς Αἴγινα, ὅπου συνέρρυσσε πλῆθος μαθητῶν, καὶ ἐφάνησαν καρποὶ ἐξαιρέτοι, ἐπειδὴ ἡ πρώτη τάξις τῶν μαθητῶν εἶναι ἥδη περὶ

Σχολῆς, Τμῆμα Ποιμαντικῆς), Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 170-184. Κώστα Μιχ. Σταμάτη, Αἴγινα: Ἱστορία-Πολιτισμὸς, τόμος δεύτερος, ἀπὸ τῆς 12 Ἰανουαρίου 1828 μέχρι σήμερα, Ἀθήνα 1998, σσ. 134-138.

7. Βλ. Ἑλένης Κούκου, ὁ.π., σ. 60.

8. Τὴν πλέον βασικὴν περὶ Γεωργίου τοῦ Λεσβίου βιβλιογραφία εἶχε ὁ γράφων τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισημάνῃ παλαιότερα στὸ βιβλίδιο Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Ἡ ψαλτικὴ τέχνη στὴν Αἴγινα. 1. Εὐάγγελος Χ. Μαρίνης (1890-1977), ὁ.π., σσ. 11-14, κυρίως ὑποσημειώσεις 4, 6 καὶ 7 [ἄς προστεθοῦν τώρα ἐδῶ καὶ οἱ ἀκόλουθες βιβλιογραφικὲς ἀναφορές: Θέμελη Χρυσοστόμου, μητροπολίτου Μεσσηνίας, «Ὁ Εὐβοῖας Νεόφυτος καὶ τὸ “Λέσβιον” μουσικὸν σύστημα», Ἐκκλησία ἘΒ' (1985), σσ. 70-73, 115-119. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, Ἀθήνα 1995, σσ. 143-147], ὅπου —πέρα, βεβαίως, τῆς καὶ ἀνωτέρω (ὑποσημ. 6) μνημονευθείσης εἰδικῆς μονογραφίας πὺ ἐτοιμάζομε— παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης γιὰ περισσότερα.

9. Βλ. σχετικῶς Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, ὁ.π., σσ. 11-12, ὑποσημ. 5.

τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας, καὶ οἱ μεταγενέστεροι αὐτῶν προβαίνουν σιν εὐκολώτατα καὶ ταχύτατα.

»Οἱ ὑποσημειούμενοι, διωρισμένοι παρὰ τῆς Σ. Κυβερνήσεως ἔφοροι τῆς ἐπωφελεστάτης ταύτης σχολῆς, καὶ βλέποντες τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν, κρίνομεν χρέος μας ἀπαραίτητον νὰ δημοσιεύσωμεν τὸ παρὸν προσκαλοῦντες ἅπασαν τὴν νεολαίαν εἰς τὴν ἀπόκτησιν ταύτης τῆς ἐπωφελεστάτης ἐπιστήμης, προτρέποντες ἐν ταύτῳ καὶ ὅλους τοὺς κατὰ τόπον ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους, ὥστε νὰ παρακινήσωσι τοὺς φιλομαθεῖς νέους νὰ ἔλθωσι νὰ διδαχθῶσιν ἀμισθί, καὶ τοὺς δυναμένους νὰ βοηθήσωσι παντοίτροπως πρὸς εὐτυχίαν τοῦ θεαρέστου τούτου ἐπιχειρήματος»¹⁰.

Συντόμως, ἡ σχολὴ τῆς μουσικῆς ἐνεσωματώθη στὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο ποὺ ἐν τῷ μεταξύ ἰδρύθηκε στὴν Αἴγινα, μὲ πρῶτους μάλιστα ἐπιστάτες τρεῖς ἐπιφανεῖς Αἰγινῆτες: τὸν ἀρχιμανδρίτη Γρηγόριο Μοῖρα, τὸν Σπυρίδωνα Μαρκέλλον καὶ τὸν Νικόλαον Χατζῆ Ἀλεξάνδρου¹¹. Σύμφωνα μὲ σχετικὸν ἔγγραφον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, στὸ σχολεῖο οἱ μαθητὲς ἐδιδάσκοντο δωρεὰν «ἐκπαιδευόμενοι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, εἰς τὴν σπουδὴν τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης καὶ μελέτην τῶν ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, καὶ εἰς τὴν μουσικὴν τέχνην, πρὸς βελτίωσιν καὶ κόσμον τῶν ἡθῶν αὐτῶν»¹².

Ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας ἀπέδιδε ἰδιαίτερη σημασία στὴν διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς Μουσικῆς. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ πεποίθησή του ἐπὶ τοῦ ζητήματος: «Ἡ ἐπιστημονικὴ μουσικὴ εἶναι μέρος οὐσιῶδες τῆς ἐλευθέρως ἀγωγῆς, ρυθμίζουσα καὶ ἠθοποιούσα τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τῶν παιδῶν»¹³.

Μία σημαντικὴ παράμετρος τοῦ θέματος συνίσταται στὴν παρατήρησι

10. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἔτους Γ', ἀριθ. 30, ἐν Αἴγινη, Σαββάτῳ 28 Ἀπριλίου 1828, σ. 126. Πρβλ. καὶ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα – Πηγαὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Σειρὰ τρίτη, Τὰ περὶ Παιδείας, Ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια τῶν ἐπαναστατικῶν κυβερνήσεων καὶ ἐπὶ Καποδίστρια – Κανονισμοὶ καὶ προγράμματα – Σχολεῖα καὶ διδάσκαλοι, Μέρος πρῶτον, Ἀθῆναι 1968, σ. 163.

11. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σσ. 152-164. Πρβλ. καὶ Ἑλένης Κούκου, ὁ.π., σ. 61.

12. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σσ. 142-143. Πρβλ. καὶ Ἑλένης Κούκου, ὁ.π.

13. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἔτους Ε', ἀριθ. 9, ἐν Αἴγινη, Τετάρτη 29 Ἰανουαρίου 1830, σ. 33. Πρβλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σ. 702. Ἑλένης Κούκου, ὁ.π., σ. 88.

ὅτι τὴν Σχολή, κατὰ τὰ πρῶτα τοῦλάχιστον ἔτη λειτουργίας της, συντηροῦσε ἡ Μονὴ τῆς Χρυσολεοντίσσης, ἡ ὁποία —κατὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς— ἐπλήρωνεν (ἐξ ἡμισείας, μετὰ τῆς Ἱ. Μονῆς Φανερωμένης Σαλαμῖνος) «γρόσια δύο χιλιάδας πεντακόσια, ἀριθμ. 2500, διὰ μισθὸν τοῦ διδασκάλου καὶ ἔξοδα τοῦ σχολείου»¹⁴.

γ'. Περὶ τοῦ πρώτου ἐκκλησιαστικοῦ σχολείου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος¹⁵

Ἐνα ἄλλο, αὐτὴν τὴν φορὰ, «προπύργιο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», κατὰ τὸν λόγον τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη¹⁶, τὸ μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὸν Πόρο, συντηροῦσε ἐπίσης τὸ ἐκεῖ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο: «Αἱ πρόσοδοι τῶν κτημάτων, τῆς εἰρημένης Μονῆς —ἀνεγράφετο στὸ ἰδρυτικὸ τοῦ σχολείου ψήφισμα τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830— νὰ ἐνοι-

14. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σ. 117 (βλ. καὶ αὐτόθι, σσ. 118-120, 137-138, 144-145). Πρβλ. Ἑλένης Κούκου, ὁ.π., σ. 59. Ἀποστόλου Βακαλοπούλου, ὁ.π., σσ. 170-171. Γεωργίας Κουλικούρδη, «Τοπογραφικὰ τῆς νέας Αἴγινας», εἰς Ἑβδομάδα μελέτης ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ. Κείμενα ἀπὸ τὴν ἐκδήλωση τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ καὶ μορφωτικοῦ συλλόγου τῆς Αἴγινας, Αἴγινα, Αὐγούστος 1977, σ. 23.

15. Γιὰ τὸ ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα βλ. κυρίως τὶς ἀκόλουθες μελέτες (ὅπου καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία): Κωνσταντίνου Ἱ. Δυοβουνιώτου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ Ἑλευθέρᾳ Ἑλλάδι», Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτος ΙΒ', περίοδος Β, ἀριθ. 88, ἐν Ἀθήναις 1 Ἰανουαρίου 1909, σσ. 1-4 καὶ ἀριθ. 89, ἐν Ἀθήναις 15 Ἰανουαρίου 1909, σσ. 11-13. Τοῦ ἰδίου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Ἑλλάδι», ἔφημερίδα Ἡ Βραδυνή, ἔτος 10ον, ἀριθ. φύλλου 3273, Δευτέρα 12 Μαρτίου 1934, σ. 1, 3. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ σχολὴ καὶ τὸ πρῶτο ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο στὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Καποδίστρια», ὁ.π., σσ. 184-189. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο τοῦ Πόρου (1830-1832)», Πρακτικὰ τοῦ Ε' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Ἄργος-Ναύπλιον, 6-10 Σεπτεμβρίου 1995), τόμος τρίτος, Νεώτερος Ἑλληνισμός, Ἀθήναι 1996-1997, σσ. 273-306. Πρβλ. καὶ Ἐμμανουήλ Ἱ. Κωνσταντινίδου, Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὁ.π., σσ. 11-16. Τοῦ ἰδίου, Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ [...], ὁ.π., σσ. 58-72. Ἰωάννη Β. Τσάγκα, Ἡ ὀρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, ὁ.π., σσ. 164-180. Ἰωάννας Στ. Ρουμάνη, Τὸ Μοναστήρι τοῦ Πόρου, Πόρος 1992, σσ. 65-69.

16. Βλ. Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, Κείμενον, Εἰσαγωγή, Σημειώσεις Γιάννη Βλαχογιάννη, τόμος δεύτερος, Ἀθήναι (1947²), σ. 75 [Βιβλίον Γ' (1833-1843), κεφάλαιον δεύτερον]. Πρβλ. καὶ Ἰωάννη Β. Τσάγκα, Ἡ ὀρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, Ἀθήναι 1992, σ. 178, ὑπόσημ. 3.

κιασθῶσιν ἐπὶ δημοπρασίας διὰ πέντε χρόνους καὶ τὰ ἐκ τούτων χρήματα ν' ἀφιερωθῶσιν ἐξηρημένως εἰς συντήρησιν καὶ βελτίωσιν τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Ἐκκλησιαστικοῦ Σχολείου»¹⁷.

Τὰ τῆς λειτουργίας τῆς πρώτης αὐτῆς ἱερατικῆς σχολῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐπελήφθη προσωπικῶς καὶ μὲ ἰδιαίτερο ζῆλο ὁ Κυβερνήτης, βάσει εἰδικοῦ σχεδίου ποῦ εἶχε προγενεστέρως ἐκπονήσει ὁ σοφολογιώτατος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων¹⁸. Διδάσκαλοι τῆς σχολῆς ἐδιωρίσθησαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση οἱ Ἁγιορεῖτες Βενέδικτος Ῥῶσος — «ἀνὴρ τὴν τε θύραθεν καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν πεπαιδευμένος καὶ τοὺς τρόπους χρηστὸς καὶ τὸν βίον ὀσιώτατος»¹⁹ — καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Προκόπιος Δενδρινός, ἐνῶ τὰ μαθήματα παρηκολούθησαν 15 μαθητὲς ὑπότροφοι τῆς Κυβερνήσεως. Στὰ ἀρχεῖα τῆς Ἱερᾶς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Πόρου, ἀπόκεινται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ὑπηρεσιακὰ ἔγγραφα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Διοικητὴς Πόρου ἐνημέρωνε τὸν διαχειριστὴ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Σχολῆς καὶ ἡγούμενο τῆς Μονῆς Νι-

17. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σ. 734. Πρβλ. Ἀποστόλου Βακαλοπούλου, ὁ.π., σ. 184. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, ὁ.π., σ. 301.

18. Βλ. σχετικῶς Ἐμμανουήλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, «Τὸ σχέδιον ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας διὰ τοὺς Ἕλληνας τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν», *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Πρακτικὰ Συνεδρίου* (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Ἀθῆναι 1998, σσ. 79-90. [Πρβλ. *Τὰ σφζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων [...]*, τόμος Α', Ἀθήνησι [...] αὐξβ', σσ. 133-224. Κωνσταντίνου Ἰ. Δουσουνιώτου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι», ὁ.π., σσ. 11-13 (= τοῦ ἰδίου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ ἀπελευθερωθεισῇ Ἑλλάδι», ὁ.π.). Ἐμμανουήλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως*, ὁ.π., σσ. 7-8. Τοῦ ἰδίου, *Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ [...]*, ὁ.π., σσ. 70-72. Ἰωάννη Β. Τσάγκα, *Ἡ ὀρθοσκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια*, ὁ.π., σ. 175, ὑπόσημ. 1. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο τοῦ Πόρου (1830-1832)», ὁ.π., σσ. 277 καὶ 289].

19. Βλ. *Τὰ σφζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων [...]*, τόμος Β', Ἀθήνησι [...] αὐξδ', σ. 69. Πρβλ. καὶ Ἐμμανουήλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως*, ὁ.π., σ. 13. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο τοῦ Πόρου (1830-1832)», ὁ.π., σ. 285.

κηφόρον γιὰ τὴν ὑποδοχὴν ἐκάστου τῶν ὑποτρόφων²⁰. ἀποσποῦμε τυχαίως ἓνα, χάριν τῆς ἱστορίας :

Ἄρ. 2050

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ²

Ὁ Διοικητὴς Πόρου³

Πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Οἰκονομ(ικου) τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολ(ῆς)
Κύριον Νικηφόρον⁴

Ὁ Κύριος Ἰωάννης Δημητρίου Καλλιμάνης κατὰ διαταγὴν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς⁵ Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματείας ὑπ' ἄρ. 1437 εἶναι εἷς τῶν ἐκλελεγμένων ὑποτρόφων τῆς Κυβερ⁶νήσεως εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν. Διατάσσεσαι νὰ τὸν δεχθῆς, καὶ νὰ τὸν παρουσιάσῃς¹ εἰς τοὺς διδασκάλους ὡς τοιοῦτον.-⁸

Ἐν Πόρῳ τὴν 22 Ὀκτωβρίου 1830

Ὁ Διοικητὴς Πόρου⁹

(Τ.Σ.)

Γ. Γλαράκης²¹

20. Πρόκειται γιὰ εἴκοσι δύο ἀνέκδοτα —ἐξ ὧσων, τοῦλάχιστον, γνωρίζομε— ἔγγραφα τοῦ ἔτους 1830, τὰ ὁποῖα ἐντοπίσαμε καὶ ἀντιγράψαμε στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς Πόρου κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1990, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ καθηγουμένου τῆς Μονῆς, ἀρχιμανδρίτου Ἐφραὶμ Στενάκη, τὸ ὁποῖον καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς εὐχαριστοῦμε θερμῶς. Σὲ προσεγὲς τεῦχος τοῦ παρόντος περιοδικοῦ θὰ δημοσιεύσωμε καὶ σχολιάσωμε ἀρμοδίως τὸ σύνολο τῶν ἐν λόγῳ ἐγγράφων.

21. Τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐγγράφου ἀπόκειται στὴν Ἱ. Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς Πόρου (ἄνευ ἰδιαίτερου ταξινομικοῦ ἢ ἄλλου γνωριστικοῦ ἀριθμοῦ). Πρόκειται γιὰ δίφυλλο (φφ. 1-2) ἔντυπο ἐπιστολόχαρτο (ἔντυπες εἶναι οἱ δύο πρῶτες ἀράδες τοῦ κειμένου), πού φέρει, καθέτως καὶ ὀριζοντίως ἀντιστοίχως, δύο πτυχώσεις. Χάρτης μετρίου πάχους, χρώματος ὑποκιτρίνου, διαστάσεων 32,3×22,5 ἑκατοστῶν. Μελάνη καφετιάς ἀποχρώσεως. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάστασι. Τὸ κείμενον ἔχει γραφῆ στὸ φ. 1γ (οἱ ὑπόλοιπες σελίδες εἶναι ἄγραφες), μὲ εὐανάγνωστη γραφῆ. Ἡ ὑπογραφή στὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτόγραφή τοῦ Διοικητοῦ Πόρου καὶ πρὸ αὐτῆς ἡ λειψοειδὴς σφραγίδα του, φέρουσα στὸ κέντρο τὴν (ἐν μέσῳ δαφνῶν) μορφήν τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς καὶ γύρωθεν αὐτῆς ἀναγεγραμμένα τὰ ἐξῆς: «ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΠΟΡΟΥ». Τὸ δίφυλλο ἔχει διπλωθῆ σὲ γράμμα, μὲ προμετωπίδα τὸ μέσον τοῦ φ. 2ν, ὅπου (ἀπὸ τὸν ἴδιον γραφέα καὶ μὲ τὴν ἴδιαν μελάνην) ἡ ἀναγραφή: «Ἄρ. 3050² Πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Οἴκου. τῆς Ἐκκλ. Σχολῆς Κύριον Νικηφόρον³ Ἐνταῦθα». Στὴν κάτω ἀριστερὰ γωνία τῆς προμετωπίδος ἀναγράφεται ἐπίσης: «Διοικητ. Πόρ.», ἐνῶ στὸ μέσον τῆς ἄλλης ὀψεως αὐτῆς ἐτέθη ἡ περιγραφεῖσα ἀνωτέρω σφραγίδα τοῦ Διοικητοῦ Πόρου.

Ὁ Καποδίστριας —περὶ τοῦ ὁποίου ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κυρὸς Χρυσόστομος Παπαδόπουλος παρετήρησε πὼς «ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν ἐχαρακτήριζε [αὐτόν] ἦτο ἡ πεφωτισμένη πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἡ ἀκλόνητος αὐτοῦ εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀφοσίωσις»²² — φρονοῦσε ὅτι «ἡ ἴδρυσις ἐκκλησιαστικοῦ σχολείου διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ κλήρου εἶναι τὰ πρῶτα θεμέλια διὰ τὴν ἠθικὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ ἔθνους»²³. «Ἀρχὴν τοῦ θείου ἔργου ποιούμενοι —ἔγραφε ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς σχολῆς κατὰ τὴν 9ην Νοεμβρίου 1830—, ὡς εἰκός, τοῦ Θεοῦ εὐχόμεθα μεθ' ὑμῶν νὰ ἴδωμεν ἀξίους καρποὺς τῶν πνευματικῶν σας κόπων, τῶν προσπαθειῶν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ τῶν προσδοκιῶν τοῦ ἔθνους»²⁴.

Οἱ ὄραματισμοὶ του, δυστυχῶς, διεκόπησαν ἀδοκῆτως, κατόπιν τῆς ἐπισυμβάσης δολοφονίας του, καὶ τὸ Ἔθνος προσδοκᾷ ἀκόμη τοὺς καρποὺς τῶν ὀτρηνῶν του πόνων...

δ'. Ἀντὶ ἐπιλόγου

Πρὸ εἰκοσαετίας περίπου, Ἕλλην καθηγητὴς ἀμερικανικοῦ πανεπιστημίου καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διετύπωνε σὲ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα τὸ ἐπόμενο —παρεμφερὲς πρὸς τὶς ἐν προοιμίῳ ἐπισημάνσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη— ἀγωνιῶδες ἐρώτημα: «Ποιά σχέση ἔχει ἡ διαγραφὴ καὶ ἡ προοπτικὴ τῆς ἐποχῆς μας μετὰ τὸ χρέος καὶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ σήμερα; Ποιά σχέση μπορεῖ νά'χουν οἱ ἐξοπλισμοί, οἱ πολεμικὲς δαπάνες, ἡ πείνα καὶ ὁ θάνατος τῶν φτωχῶν καὶ τῶν ἀπόκληρων τῆς Γῆς, ἡ χρεωκοπία τῆς “σημαντικῆς” τῶν γλωσσ-

22. Βλ. Χρυσοστόμου Ἀ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος πρῶτος, Ἱδρυσις καὶ ὀργάνωσις τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθῆναις 1920, σ. 33. Πρβλ. καὶ Ἰ. Κωνσταντινίδου, ὁ.π., σ. 5.

23. Πρβλ. Ἐμμανουὴλ Κωνσταντινίδου, Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ, ὁ.π., σ. 66.

24. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἔτους Ε', ἀριθ. 90, ἐν Ναυπλίῳ, Σαββάτῳ 15 Νοεμβρίου, σ. 423. Πρβλ. Κωνσταντίνου Ἰ. Δυοβουνιώτου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι», ὁ.π., σ. 4 (= τοῦ ἰδίου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Ἑλλάδι», ὁ.π.). Ἐμμ. Κωνσταντινίδου, ὁ.π., σσ. 64-65.

σικῶν συμβόλων, οἱ κρίσεις ὄλων τῶν εἰδῶν πού μᾶς ἀπειλοῦν; Ἡ ἀπάντηση —συνεπλήρωνε ὁ ἴδιος— εἶναι εὐθεῖα καὶ κατηγορηματική: Ἡ ἀποστολή τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦταν καὶ παραμένει πάντα ἀποστολή πνεύματος. Πνεύματος γαλουχημένου μὲ ἀκέραιο ἀνθρωπισμό, πνεύματος οἰκουμενικοῦ. Ὁ Ἑλληνικός Λόγος, ὁ Ἑλληνικός Μῦθος, ὁ στοχασμός, ἡ Ποίηση, ἡ Τέχνη, ἡ Ἑλληνική Πράξις ὅλες της τίς μορφές ἦταν καὶ παραμένει ἐνσάρκωση μιᾶς μυστικῆς ἐντολῆς χρέους πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν τραγική του μοῖρα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τὸ ἀληθινὸ μήνυμα τῆς Ἀγάπης, τὸ βαθύτερο βίωμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι ἡ “Ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον”, ὁ “Σταυρός”, ὁ Γολγοθᾶς τῆς θυσίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»²⁵.

Πρέπει νὰ καταστῆ σαφές ὅτι ὁ Ἕλληνας λόγος, ὅπως διαχρονικῶς διακονήθηκε ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία καὶ ἀρμοδίως πάλι ἐπενδύθηκε ἀπὸ τὴν τέλεια ἔκφραση τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, τὴν ψαλτική τέχνη, ὥστε νὰ περάσει σταδιακῶς ἀπὸ τὰ χεῖλη στὶς καρδιές ὄλων τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν, ἀποτελεῖ τὸ κύριο ἐφόδιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν μέσῳ ποικιλίων «λαῶν, φυλῶν καὶ γλωσσῶν»²⁶ σύγχρονη πορεία του, ὅχι μόνον πρὸς τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Οἰκουμένη συλλήβδην.

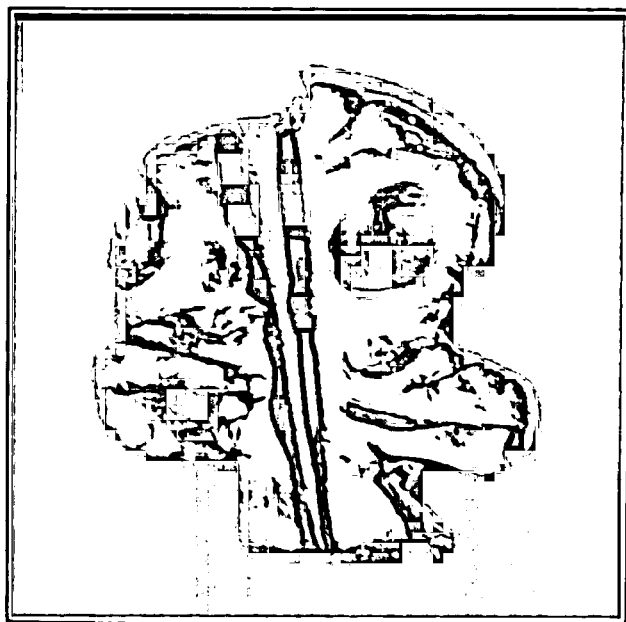
Ἐνδεχομένως ἐπέτειοι ὡς ἡ σημερινὴ ἀποτρέπουν —ἂν δὲν ἀποδιώχνουν παντελῶς— παρομοίους συλλογισμούς. Ἐνδεχομένως ἡ ἀπλὴ καὶ ἀβασάνιστη ἀνάμνηση κλεῶν προγονικῶν θωπεύει γλυκύτερα τίς ἀκοές μας καὶ ἀποτάσσει εὐκολώτερα τὸ παράλληλο χρέος μας γιὰ περαιτέρω συνέχιση καὶ ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου πού ἐκεῖνοι πρῶτοι ἐθεμελίωσαν. Πάντως, Δαβὶδ ὁ ψαλτωδός —τὸν ὁποῖον ὁ ἱερός Χρυσόστομος προσομοιάζει μὲ «μεγάλην κιθάραν, τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῆς οἰκουμένης,

25. Πρβλ. Κώστα Σαρδελῆ, Ἡ Ῥωμιόσύνη καὶ ὁ Φῶτης Κόντογλου, Ἀθήναι (1982), σσ. 84-85 [τὸ παράθεμα ἀπὸ τὴν ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ ἀποστολή καὶ τὸ χρέος τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ἐπιφυλλίδα τοῦ Εὐσταθίου Λ. Μπουροδήμου στὴν ἐφημερίδα Ἡ Καθημερινή (στὸ ἐπισημανθὲν βιβλίο του ὁ Κ. Σαρδελῆς παραπέμπει ἐσφαλμένως στὸ φύλλο τῆς 27ης Ἰανουαρίου 1979· ἀναζητήσαμε τὴν ἐπιφυλλίδα στὰ φύλλα τῶν μηνῶν Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου, τῶν ἐτῶν 1979 καὶ 1980, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία)].

26. Πρβλ. τὸ δεύτερο τροπάριο (Νόμου τῶν φύσεων δίχα ξένων ἠκούετο...) τῆς θ' ὠδῆς τοῦ πρώτου κανόνος τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

ὡσπερ νευράς τινας, εἰς μίαν ἐξομολογίαν ἀνακρουομένην»²⁷ — κανοναρχοῦσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν εὐθύνη μας καὶ θὰ ἦτο ὄντως λυσιτελές νὰ τείνωμε «εὐήκοον οὖς» στὸ κανονάρχημά του :

«Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖή ἡ δεξιὰ μου·
κολληθεῖή ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μή σου μνησθῶ»²⁸.

27. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς μετανοίας, καὶ εἰς τὸ ἀνάγνωσμα περὶ τῆς τοῦ Οὐρίου», P.G. 64, 13 [νόθο ἔργο].

28. Ψάλμ. ρλς', 5-6.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ Ν. ΧΑΤΖΗΠΕΡΗ*

Η ναυτιλία της αρχαίας Αίγινας

Η Αίγινα, όπως και τα περισσότερα νησιά της Ελλάδας, στράφηκε από νωρίς στις θαλάσσιες μεταφορές και το ναυτεμπόριο, συναισθηματικά μεν λόγω της άμεσης επαφής της με τη θάλασσα, κατ' ανάγκη δε λόγω του ορεινού εδάφους της και της φτωχής φυτικής και ζωικής παραγωγής. Ότι οι Αιγινήτες ασχολούνταν με τις θαλάσσιες μεταφορές από το 10ο και 9ο π.Χ. αιώνα αποδεικνύεται από το γεγονός ότι βρέθηκαν, κατά τις ανασκαφές, πολλά και ποικίλα είδη κεραμικής, που είχαν εισαχθεί από την Αττική, το Άργος και τις Κυκλάδες. Ένα άλλο σημαντικό γεγονός που αποδεικνύει την αγάπη των Αιγινήτων προς τη θάλασσα και τα ταξίδια είναι η ανάπτυξη της ναυπηγικής τέχνης. Στους Αιγινήτες αποδίδεται η ανακάλυψη των κωπήλατων και ιστιοφόρων πλοίων. Η ξυλοναυπηγική διατηρήθηκε μάλιστα μέχρι τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, αλλά και μέχρι των ημερών μας υπάρχουν ακόμη τεχνίτες που « χτίζουν » με μεράκι « γαΐτες » και « τρεχαντήρια ».

Η οργανωμένη ναυτιλιακή δραστηριότητα των Αιγινήτων αρχίζει αμέσως μετά την ανεξαρτησία τους από την Επίδαυρο. Από το 750 π.Χ. έκαναν ταξίδια προς την Αίγυπτο και τη Λιβύη, όπου όμως συνάντησαν τους Φοίνικες, οι οποίοι ήταν οι θαλασσοκράτορες της Μεσογείου την εποχή εκείνη. Οι Φοίνικες ήταν αξιόλογοι και ικανοί ναυτικοί, με επιτυχίες στη δημιουργία εμπορικών οδών και αποικιών. Ξεκινούσαν, συνήθως, από τα λιμάνια της Φοινίκης (το σημερινό Λίβανο, Συρία και μέρος του Ισραήλ), τη Σιδώνα, την Τύρο και έφταναν μέχρι την Καρχηδόνα (τη σημερινή Τύνιδα) και τις Ηράκλειες Στήλες (Γιβραλτάρ), παραπλέοντας τις ακτές της Βόρειας Αφρικής (Αίγυπτο, Λιβύη). Πολλές φορές έβγαιναν

* Ο Φίλιππος Χατζηπέρης είναι πλοίαρχος Ε.Ν.

έξω από τη Μεσόγειο και έφταναν μέχρι την Ταρτησσό, τη σημερινή Σεβίλλη, πιθανότατα, μέσα στο ποτάμι του Γκουανταλκιβίρ.

Η Ταρτησσός είχε πλούσια κοιτάσματα αργύρου, ο οποίος ήταν ανεκμετάλλευτος και πολύ φτηνός στην Ισπανία. Οι Φοίνικες συγκέντρωναν μεγάλες ποσότητες του πολύτιμου αυτού μετάλλου, τις οποίες πουλούσαν στα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου ή και τις αντάλλαζαν με άλλα εμπορεύματα. Με το εμπόριο αυτό είχαν συγκεντρώσει πολλά πλούτη και, όπως ήταν φυσικό, ήθελαν να κρατήσουν το μονοπώλιο για τον εαυτό τους. Για το λόγο αυτό απέφευγαν κάθε άλλο πλοίο που προσπαθούσε να τους ακολουθήσει. Στην περίπτωση που δεν κατόρθωναν να το αποφύγουν, προτιμούσαν ακόμη και να βυθίσουν το δικό τους πλοίο, για να μη μαθευτεί το μυστικό τους. Παρ' όλα αυτά, οι Αιγινήτες και οι Σαμιώτες κατόρθωσαν να τους ακολουθήσουν μέχρι την Ταρτησσό και να μπουν και αυτοί στο εμπόριο του αργύρου, δημιουργώντας ένα σκληρό ανταγωνισμό, στον οποίο τελικά επικράτησαν οι Αιγινήτες.

Τα ταξίδια προς και από την Ισπανία, καθώς και ο ανταγωνισμός των εμπλεκομένων, περιγράφονται από τον Ηρόδοτο, ο οποίος αναφέρει ότι απέκτησαν πολλά πλούτη τόσο οι Φοίνικες όσο και οι Σαμιώτες. Αλλά περισσότερο από όλους απέκτησαν οι Αιγινήτες, και μάλιστα ο Σώστρατος, ο γιος του Λαοδάμαντος, γιατί ήταν ο ικανότερος από όλους.

Ο Σώστρατος λοιπόν και οι άλλοι Αιγινήτες ναυτέμποροι αποδείχθηκαν ικανότεροι και μεθοδικότεροι των Φοινίκων και Σαμιωτών, διότι κατόρθωσαν να φτάνουν στα λιμάνια της Μεσογείου πρώτοι και να πουλούν τον άργυρο σε καλές τιμές. Εκτός αυτού δημιούργησαν και τις κατάλληλες υποδομές στην Ταρτησσό, με αποθήκες, πράκτορες, αντιπροσώπους και ό,τι άλλο ήταν απαραίτητο για τη ναυτιλιακή επιχείρηση της εποχής εκείνης.

Η μορφή της ναυτιλιακής επιχείρησης ήταν απόλυτα προσωποκεντρική και οικογενειακή, όπως διατηρήθηκε μεταγενέστερα στα περισσότερα μέρη της Ελλάδας. Συνήθως ο έμπορος ήταν πλοίαρχος, πλοιοκτήτης, εφοπλιστής, πράκτορας και μεσίτης. Διέθετε τα απαραίτητα κεφάλαια, τη «σερμαγιά», με τα οποία αγόραζε τα εμπορεύματα από τα διάφορα λιμάνια της Δυτικής Μεσογείου και το μοσχοπουλούσε στην Αίγινα και τα άλλα λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου. Στην περίπτωση του αργύρου

που μετέφεραν από την Ταρτησσό, οι Αιγινήτες εκμεταλλεύτηκαν απόλυτα την ευκαιρία και με τα πλούτη που συγκέντρωσαν έβαλαν τις βάσεις για όλες τις δραστηριότητες της ναυτιλιακής επιχείρησης, αναδεικνύοντας την Αίγινα ως το μεγαλύτερο ναυτιλιακό κέντρο της Μεσογείου.

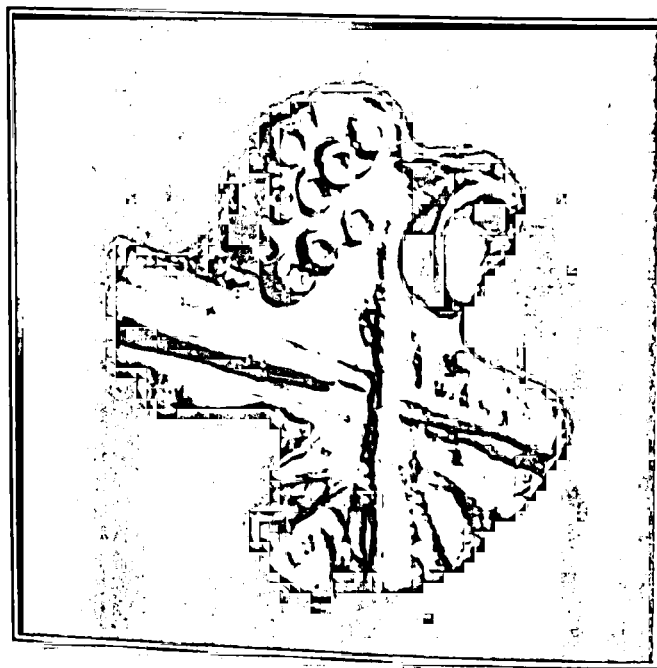
Με τον άργυρο δημιούργησαν καινούριο νόμισμα, τη «χελώνα», που ήταν πολυτιμότερο και ελαφρύτερο από τα άλλα νομίσματα της εποχής, όπως ήταν ο οβολός από σίδηρο. Η «χελώνα» πήρε το όνομά της από τη φυσική μορφή που αποκτά μια χυτή σταγόνα αργύρου. Επιπλέον, στις σταγόνες αυτές, που γίνονταν ημισφαιρικές όταν κρύωναν, χάρασαν την εικόνα μιας φυσικής χελώνας. Εκτός από τη χελώνα, που έγινε το ισχυρότερο νόμισμα της εποχής εκείνης, για να συμπληρωθεί η ναυτιλιακή υποδομή ιδρύθηκαν στην Αίγινα τράπεζες, ναυλαγορά, πρακτορεία, μεσιτικά γραφεία κλπ.

Ωστόσο η μεγάλη ναυτιλία που δημιούργησαν οι Αιγινήτες είχε ανάγκη και από έμπυχο δυναμικό, πλοιάρχους, ικανούς ναυτικούς και κωπηλάτες. Και σ' αυτό δεν υστέρησαν! Οι σημερινοί εφοπλιστές, θα έλεγε κανείς, μιμούνται τους αρχαίους Αιγινήτες στη ναυτολόγηση φτηνών και αλλοδαπών πληρωμάτων. Με τη διαφορά ότι εκείνοι ενεργούσαν με το εμπορικό πνεύμα της εποχής: δηλαδή ο Φείδων, ο βασιλιάς του Άργους, αγόραζε μεγάλες ποσότητες χελωνών από τους Αιγινήτες. Επειδή όμως τα προϊόντα που παρήγαγε, κρασί και λάδι κυρίως, δεν ήταν τόσο πολύτιμα, ώστε να μπορούν να ανταλλαγούν με τις χελώνες, τους πλήρωνε με άλογα και σκλάβους. Έτσι εξηγείται γιατί ο Αριστοτέλης αναφέρει έναν τόσο μεγάλο αριθμό σκλάβων (470.000) που ζούσαν στην Αίγινα την περίοδο 750-458 π.Χ. Οι σκλάβοι αυτοί εκπαιδεύτηκαν κατάλληλα και επάνδρωσαν τα αιγινήτικα καράβια.

Αφού λοιπόν οι Αιγινήτες απέκτησαν τεράστιες περιουσίες με το ναυτεμπόριο και δημιούργησαν μια τέλεια ναυτιλιακή υποδομή στην Αίγινα, δεν ήταν ανάγκη να ταξιδεύουν οι ίδιοι και τα μέλη των οικογενειών τους. Γιατί οι έμποροι από όλη την Ελλάδα μπορούσαν να βρουν στην Αίγινα ό,τι ήθελαν σχετικό με τη ναυτιλιακή επιχείρηση. Δηλαδή αγόραζαν εμπορεύματα, ναύλωναν πλοία για τη μεταφορά τους, δανείζονταν χρήματα από τις τράπεζες, πουλούσαν τα δικά τους εμπορεύματα και γενικά εκτελούσαν στην Αίγινα όλες εκείνες τις εμπορικές πράξεις που θα ζήλευ-

αν σήμερα τα μεγαλύτερα ναυτιλιακά κέντρα του κόσμου, όπως είναι η αγορά του Λονδίνου, της Νέας Υόρκης, της Άπω Ανατολής κλπ.

Σήμερα η Αίγινα μπορεί να μην έχει αναπτύξει εμπορική ναυτιλία όπως άλλα νησιά της Ελλάδας, αλλά είναι και αυτή από τις καλύτερες ναυτομάνες, που έδωσε πολλά παιδιά της να συμβάλουν στη δημιουργία του θαύματος της μεγάλης ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΑΡΑΝΤΑΚΟΥ

Τα δημιουργικά καλοκαίρια του Κώστα Βάρναλη στην Αίγινα¹

Στα «Αιγινήτεια '98» τιμήθηκαν, και πολύ σωστά, τέσσερις δημιουργοί Σπου, μολονότι δε γεννήθηκαν στην Αίγινα, τίμησαν με το έργο και την παρουσία τους εδώ το νησί: ο Βάρναλης ο Καζαντζάκης, ο Νικολάου και ο Καπράλος.

Ειδικότερα ο Βάρναλης τιμήθηκε με την ανεπανάληπτη παρουσίαση της Αληθινής Απολογίας του Σωκράτη από τον εξαιρετο ηθοποιό Χρήστο Καλαβρούζο στο απέριττο φυσικό σκηνικό του χώρου της Αφαιάς και με μία διάλεξη του κυρίου Κώστα Σταμάτη. Νομίζω όμως πως η Αίγινα χρωστά και άλλα στο μεγάλο ποιητή. Γιατί ο Βάρναλης είναι ο πρώτος, χρονολογικά, από την τετράδα των τιμηθέντων που ήρθε στην Αίγινα, αγάπησε το τοπίο και τους ανθρώπους της και εν συνεχεία έφερε πολλούς διανοούμενους, οι οποίοι έγιναν κι αυτοί με τη σειρά τους θαυμαστές του νησιού: το ζεύγος της Γαλάτειας και του Νίκου Καζαντζάκη, το Θράσο Καστανάκη, τον Πέτρο Πικρό, την Έλλη Αλεξίου, το Μάρκο Αυγέρη και άλλους.

Στο άρθρο αυτό δε θα δώσω πληροφορίες και στοιχεία για τη ζωή, τη δράση και το έργο του Κώστα Βάρναλη, αλλά θα εξετάσω τη σχέση του με την Αίγινα (σχέση που θα τολμούσα να χαρακτηρίσω ερωτική) και τις συνέπειες που είχε η γνωριμία του ποιητή μαζί της στη δημιουργική πορεία του. Ουσιαστικά παραπέμπω στον ίδιο τον ποιητή, στα ποιήματα, τα απομνημονεύματα και τα λοιπά πεζογραφήματά του. Οι πηγές που χρησιμοποίησα αναφέρονται στο τέλος του άρθρου.

Ο ποιητής ήρθε στην Αίγινα τυχαία. Αναζητούσε μια ήσυχη γωνιά για να αφοσιωθεί στο γράψιμο ενός μεγάλου ποιητικού έργου, που θα γινόταν

1. Περίληψη διάλεξης που δόθηκε στο Μορφωτικό Σύλλογο Αίγινας «Ο Καποδίστριας» σε βραδιά αφιερωμένη στον Κώστα Βάρναλη.

το Φως που Καίει. Ερωτεύτηκε την Αίγινα, για το θαυμάσιο τοπίο της, τους απλούς της ανθρώπους, τα όμορφα κορίτσια της και το εξαιρετικό της κρασί, γιατί να μην ξεχνάμε πως σε όλη του τη ζωή δύο μεγάλες αδυναμίες είχε ο ποιητής: τις γυναίκες και το κρασί. Για το αιγινήτικο κρασί είχε επαναλάβει τα λόγια του άλλου μεγάλου λογοτέχνη και λάτρη του Βάχχου, του Παπαδιαμάντη:

«Ήταν ωραίο ρετσινάτο, όλο άρωμα και πτησισ και άφρός».

Έτσι, όχι μόνο ξεκαλοκαίριασε στην Αίγινα το 1921, αλλά ήρθε να παραθερίσει και τα επόμενα δύο στη σειρά καλοκαίρια. Εκτός από το Φως που Καίει έγραψε εδώ το Λαό των Μουνούχων και το Σολωμό Χωρίς Μεταφυσική. Να πώς περιγράφει τη γνωριμία του με το νησί στα Φιλολογικά Απομνημονεύματά του, που τα έγραψε δώδεκα χρόνια αργότερα:

«Ένα απόγεμα πήρα τό βαποράκι στόν Πειραιά, τήν περίφημη “Χρυσώ” και πήγα πρώτα στήν Αίγινα. Είχα σκοπό, αρχίζοντας από τήν Αίγινα, νά ψάξω γύρω γύρω τό Σαρωνικό, όσο νά εϋρω τό κατάλληλο μέρος για νά κουρνιασώ όριστικά. Ήθελα νά είμαι πάντα κοντά στήν Άθήνα. Γιατί δέν είχα πολλή έμπιστοσύνη στόν έαυτό μου. Ήξερα πώς εύκολα μέ πιάνει ό κόρος και ή πλήξη. Έπρεπε λοιπόν νά μπορώ νά παίρνω εύκολα τό βαπόρι και νά έρχομαι στήν πόλη τών Θεών, για νά μετανιώνω και νά φεύγω από τήν κάμινο του πυρός και τής καβαλλίνας πίσου στή δροσιά και τήν ήσυχία του πελάου.

»Στήν Αίγινα πού πρωτοπήγα, εκεί και έριξα άγκυρα για πάντα. Ο βραδυνός περίπατος, πού έκανα γιαλό-γιαλό άπ’ τήν “Κολόνα” ίσαμε τόν Άγιο Βασίλη, μου άρεσε πολύ. Νοίκιασα τό άπάνου πάτωμα (δύο καμαρούλες σ’ ένα ήσυχο σπιτάκι) και ξαναγύρισα στήν Άθήνα νά φέρω τά πράματά μου.

»Σ’ ένα τραπεζάκι τοποθέτησα μερικά αγαπημένα βιβλία. Κάρφωσα στους τοίχους γύρω-γύρω ένα σωρό φωτογραφίες από έργα του Γκρέκο, του Πιντουρίτσιο, του Μποτιτσέλι, του Νταβίντσι, του Μιχαήλ Άγγελου κλπ., αγορασμένες από τό Μουσείο του Λούβρου και τήν Πινακοθήκη του Βατικανού. Χαράματα σηκωνόμουνα,

ἔσκυβα ἀπό τό παράθυρο στήν αὐλή καί κοίταγα πέρα τόν οὐρανό καί κάτωθέ μου κληματαριές, ἀμυγδαλιές, φυστικιές, ἕνα πηγάδι, μιὰ γίδα μέ τό κουδούνι της, ἕνα κοπάδι ὄρνιθες... Κι ὕστερα ἡ νοικοκυρά μου ἔφερνε γάλα καί καφέ κι ἐγώ καθόμουνα στό γράψιμο εὐτυχισμένος κι αἰσιόδοξος ἢ ἔφερνα βόλτες μέσα στό δωμάτιο χειρονομώντας ζωηρά, καθώς ἀπάγγελνα τούς στίχους πού εἶχα γράψει, δοκιμάζοντας τόν ἦχο τους μέ τ' αὐτί».

Ἦταν ἤδη καθηγητής της μέσης εκπαίδευσης και δυο χρόνια πιο πριν, το 1919, η κυβέρνηση Βενιζέλου τον είχε στείλει υπότροφο στο Παρίσι. Δεν ἔμεινε εκεί για πολύ. Οι γλωσσαμύνητορες του Υπουργείου Παιδείας τον είχαν γράψει στη μαύρη λίστα ως μαλλιαρό (ἔτσι λέγανε τότε τους δημοτικιστές) και οι συντηρητικοί τον ἔβαλαν στο στόχαστρό τους ως ανατρεπτικό στοιχείο, ἀπό τότε που εἶχε αναμειχθεί στα λεγόμενα «Αθεϊκά»², ὅταν υπηρετοῦσε στο Σχολαρχεῖο της Αργαλαστής του Πηλίου. Ἐτσι, μόλις ἔπεσε ο Βενιζέλος, το Νοέμβριο του 1920, ἀνακάλεσαν ἀμέσως την υποτροφία και τον τοποθέτησαν στο 3ο Γυμνάσιο του Πειραιά.

Στην Αίγινα λοιπόν, το καλοκαίρι του 1922, ο Βάρναλης ἔγραψε το *Φως που Καίει* στην πρώτη του μορφή, με την οποία εκδόθηκε τον ἐπόμενο χρόνο ἀπό τον εκδοτικό οἶκο της Αλεξάνδρειας «Γράμματα» με το ψευδώνυμο Δήμος Τανάλιας. Χρησιμοποίησε ψευδώνυμο γιατί ἦταν δημόσιος υπάλληλος και εἶχε ἐπίγνωση τι φωτιά θα ἀνάβε το ἔργο του. Οι καιροί ἦταν πονηροί. Οι συντηρητικές δυνάμεις, ἀφού ἀνέτρεψαν στις ἐκλογές το Βενιζέλο με το σύνθημα *Οἶκαδε* και με την υπόσχεση ἀμεσης εἰρήνης με τους Τούρκους, ὄχι μόνο συνέχισαν τον πόλεμο ἀλλά ἔβαλαν στόχο τους την κατάληψη της Ἀγκυρας! Φυσικά η κατάληξη ἦταν η καταστροφή.

Ο Βάρναλης με το ἔργο του αὐτό κατηγορεῖ ὅλους τους πολέμους και ὅλη την ἀδικία και ἐκμετάλλευση που γινόταν ἐν ὀνόματι της πατρίδας

2. Τα Αθεϊκά του Βόλου ἦταν μια σκευωρία των πιο ἀντιδραστικῶν κύκλων της ἐλληνικῆς κοινωνίας, που, για να σταματήσουν το ἔργο του Εκπαιδευτικῶ Ομίλου, με ἐπικεφαλῆς το Δελμούζο και το Γληνό, διέδωσαν ὅτι στο ἐκπαιδευτήριό τους στο Βόλο γινόταν ἀθεϊστική προπαγάνδα, παρασύραν τα πιο καθυστερημένα στρώματα του πληθυσμοῦ του Βόλου, προκάλεσαν βίαια ἐπεισόδια, με ἀποτέλεσμα ἀνακρίσεις, δίκες και (μολονότι τίποτα δεν ἀποδείχτηκε) το κλείσιμο του ἐκπαιδευτηρίου.

και της θρησκείας. Από το 1912 ήταν ήδη στρατευμένος στο νεαρό κομμουνιστικό κίνημα, μολονότι δεν εντάχθηκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα παρά μόνο στην Κατοχή και ως το 1946, αν δεν κάνω λάθος. Δεν έμπαινε εύκολα σε καλούπια και πειθαρχία. Ο Ασημάκης Πανσέληνος στο βιβλίο του *Τότε που Ζούσαμε* μας δίνει μια χαρακτηριστική μαρτυρία. Γύρω στο 1935 το κόμμα κυκλοφόρησε μιαν έντυπη διαμαρτυρία για κάποιο ζήτημα και ζητούσε να την υπογράψουν γνωστοί διανοούμενοι και κοινωνικοί παράγοντες. Ο Βάρναλης καθόταν με το Γληνό σε ένα γνωστό στέκι συγγραφέων όταν τους πλησίασε ο Σιδερίδης (ο άντρας της Ηλέκτρας Αποστόλου, της μετέπειτα ηρωίδας της Αντίστασης) και τους έδωσε το έντυπο για να το υπογράψουν. Ο Γληνός το διάβασε και χωρίς άλλα σχόλια το υπέγραψε. Ο Βάρναλης αντίθετα, όταν το διάβασε, το έδωσε πίσω στο Σιδερίδη και του 'πε :

«Συμφωνῶ μέ τό νόημα, ἀλλά πάρ' το πίσω, γράψ' το σέ σωστά ἑλληνικά καί φέρε μού το ξανά νά τό ὑπογράψω. Δέν εἶναι γλώσσα αὐτή».

Ανεξάρτητα βέβαια από αυτά, παρέμεινε σε όλη τη ζωή του πιστός και ένθερμος οπαδός του κόμματος.

Ότι έγραψε το *Φως που Καίει* στην Αίγινα το μαρτυρεί ο ίδιος στα *Φιλολογικά Απομνημονεύματά* του. Είμαι σίγουρος δε πως τον «Πρόλογο» τον εμπνεύστηκε κατηγορίζοντας από το Σφεντούρι (ήταν δεινός πεζοπόρος), καθώς αγνάντευε τη θάλασσα από ψηλά. Όλα όσα αναφέρει στο ποίημα βρίσκονται εκεί: οι γκρεμοί, τα άσπρα σπιτάκια, οι κάβοι και τα νησάκια ως μεταξένοι αχνοί, ακόμα και το κυπαρίσσι.

Ἄχ! Νά κυττάω τή θάλασσα ψηλά ἀπό τό βουνό
μόνος, χινοπωριάτικο μετά βροχήν ἀπομεσήμερο,
τή θάλασσαν ὀλόστρωτην, ὀλόσπιθη καί μπλάβη!
Νά ταξιδεύουν στόν ἀγέρα ὡς μεταξένοι ἀχνοί, κάβοι, νησιά,
μέσ' στόν ἀστραφτερόν ἀγέρα μέ τούς γλάρους!
Καταμεσίς στόν οὐρανό, κατάμονο, νά σειέται
τό κυπαρίσσι, φεγγερόν ἀπό σμαράγδι,
νά κατεβαίνουν τόν γκρεμό, σταχτήν ἐδῶ, ἐκεῖ κόκκινον
ἄσπρα σπιτάκια, τραγουδώντας σά μέσα σέ ὄνειρο...

Μ' ὄλα τὰ ξεροχόρταρα βρεμένη νά εὐωδάει ἡ γῆς
καί κάπου κάποιο συγνεφάκι, ὡσάν φτερούγα
τόν "Ἡλιο ἀπ' τὰ θολά νά παίρνει μάτια...

Ἔτσι νά μένω μοναχός κι ἐρημικός, σάν πάντα,
νά σέ κυττάω, ὦ Θάλασσα, ἐσύ μακρυνή λαχτάρα μου,
ὡς νά μέ πάρεις κάποτε στά κύματά σου τὰ ψηλά,
γιά νά μέ πᾶς πολύ μακρῶ ἀπ' αὐτή τή μαύρη Κόλαση,
μακρῶ πολύ κι ἀπό τούς μαύρους κολασμένους!

Το Φως που Καίει χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο είναι διάλογος ανάμεσα στον Προμηθέα, καθηλωμένο στο βράχο του Καυκάσου, στον Ἰησοῦ, ἐπί ξύλου κρεμάμενον στο Γολγοθά, και το Μῶμο, το πνεῦμα της σκωπτικής αντίρρησης. Παραθέτω το τέλος του διαλόγου:

Προμηθέας:..... ὁ θάνατος εἶναι τρομερός μέσον τῆς σκέψης πῶς ἡ ζωή εἶναι ἡ ὑπέρτατη ἀξία γιά τόν καθένα!

Ἰησοῦς: Ἡ ζωή εἶναι μέσο γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ ἠθικοῦ νόμου.

Μῶμος: Ὁ ἠθικός νόμος εἶναι μέσο γιά τή διατήρηση τῆς ζωῆς. Κι ἀλλάζει μαζί της.

Μέ τή διδασκαλία σου ἔκανες δειλότερους τούς ἀνθρώπους. Σκότωσες τή χαρά γιατί ἀρνήθηκες τό δικαίωμα τῆς ζωῆς.

Θέλησες νά κάνεις τούς ἀνθρώπους θεούς πρὶν τούς κάνεις ἀνθρώπους.

Καί τώρα δέν ἔχεις πιά καιρό νά διορθώσεις τίποτε!

Δέν ὑποφέρουν οἱ ψυχές τῶν ἀνθρώπων ἀλλά ἡ ζωή τους. Ἐμεῖς ξέρομε τήν ἀξία της καί θέλομε νά τή ζήσουμε! Ὅσο δέ ζήτησες τήν ἰσότητα τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, τὰ ἠθικά καί πνευματικά εἶναι χίμαιρες. Δέ θά τ' ἀποχτήσουν ποτέ οἱ πολλοί — ὄλοι! Χώρισες τόν ἀνθρωπο σέ σωματικό καί ψυχικό. Αὐτό εἶναι τό λάθος σου.

Ἰπῆρξες καί σύ κήρυκας τοῦ δικαίου τῶν ὀλίγων ἀπό τήν ἀνάποδη: «τά τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καί τά τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

Ἐμεῖς δέ θέλομε τούς Καίσαρες! Ἐξόν αὐτό, πάντα ὁ Θεός ἦταν μέ τούς Καίσαρες! Κι ὁ δικός σου θά κάνει τό ἴδιο.

Δέ θέλουμε λοιπόν καί τούς Θεούς!

(σιγή)

Ἰησοῦς : Τετέλεσται!

Το δεύτερο μέρος είναι το καθαρά ποιητικό. Σ' αυτό υπάρχουν τα θαυμάσια ποιήματα «Μαγδαληνή», «Ωκεανίδες» και το ωραιότερο απ' όλα, «Η Μάνα του Χριστού»:

Πῶς οἱ δρόμοι εὐωδάνε μέ βάρια στρωμένοι,
ἡλιοπάτῃτοι δρόμοι καί γύρω μπαξέδες!
Πῶς μακρυάθε βογγάει καί μακρυάθε ἀνεβαίνει.
Ἡ χαρά τῆς γιορτῆς πού ὄλο πιότερο ἀξαίνει.

Τῆς ὀργῆς καί τοῦ μίσους τῆ θρέψαν οἱ ἀγέρες
τά χαρά τῆς λαοθάλασσας τούτης πού βόγγει.
Πόσες νύχτες λευκές, πόσες μαῦρες ἡμέρες
οἱ κρυφές, οἱ μουγγές τήνε θρέψαν φοβέρες.

Ἄ! πῶς εἶχα σά μάνα κι ἐγώ λαχταρίσει
(ἦταν ὄνειρο κι ἔμεινε, ἄχνα καί πάει)
σάν καί τ' ἄλλα σου ἀδέρφια νά σ' εἶχα γεννήσει
ἀπό δόξες ἀλάργα κι ἀλάργ' ἀπό μίση.

Ἐνα κόκκινο σπίτι, σ' αὐλή μέ πηγάδι...
καί μιὰ δράνα γεμάτη τσαμπιά κεχριμπάρι...
νοικοκύρης καλός νά γυρνᾶς κάθε βράδυ,
τό χρυσό, σιγαλό κι ἀπαλό σάν τό λάδι.

Κι ἄμ' ἀνοίγεις τήν πόρτα μέ πριόνια στό χέρι,
μέ τά ροῦχα γεμάτα ψιλὸ ροκανίδι,
(ἄσπρα γένια, ἄσπρα χέρια) ἢ συμβία περιστέρι
ν' ἀνασαιίνει βαθιά τά ὄλο κέδρον ἀγέρι.

Κι αφού λίγο σταθείς και τό σπίτι γεμίσει
τόν καλό σου τόν ἴσκιο, Πατέρα κι Ἀφέντη,
ἢ ἀκριβή σου νά βγάνει νερό νά σου χάσει,
ὁ ἀνυπόμονος δεῖπνος μέ γέλια ν' ἀρχίσει.

Κι ὁ κατόχρονος θάνατος θά ἔφτανε μέλι
καί πολλή φύτρα θ' ἄφηνες, τέκνα κι ἀγγόνια
καθενοῦ και κοπάδι, χωράφι κι ἀμπέλι,
τ' ἀργαστήρι ἐκείνου, πού τήν τέχνη σου θέλει.

Κατεβάζω στά μάτια τή μαύρην ὀμπόλια,
γιά νά πάψει κι ὁ νοῦς μέ τά μάτια νά βλέπει...
Ξεφαντώνουν τ' ἀηδόνια στά γύρω περβόλια,
λειμονιάς σε κυκλώνει λεπτή μοσκοβόλια.

Φεύγεις πάνω στήν ἀνοιξη, γιέ μου καλέ μου,
Ἄνοιξή μου γλυκιά, γυρισμό πού δέν ἔχεις.
Ἡ ὀμορφιά σου βασιλεψε κίτρινη, γιέ μου,
δέ μιλάς, δέν κοιτάς, πῶς μαδιέμαι, γλυκέ μου!

Καθώς κλαίει σάν τῆς παίρνουν τό τέκνο ἢ δαμάλα,
ξεφωνίζω και νόημα δέν ἔχουν τά λόγια.
Στύλωσέ μου τά δύο σου τά μάτια μεγάλα:
τρέχουν αἷμα τά στήθια, πού βύζαξες γάλα.

Πῶς ἀδύναμη στάθηκε τόσο ἡ καρδιά σου
στά λαμπρά Γεροσόλυμα Καίσαρας νά μπεῖς!
Ἄν τι πλήθη ἀλαλάζανε ξώφρενα (ἀλιά σου!)
δέν ἤξεραν ἀκόμα οὔτε ποιό τ' ὄνομά σου!

Κεῖ στό πλάγι δαγκάναν οἱ ὀχτροί σου τά χεῖλη...
Δολερά ξεσηκώνανε τ' ἄγνωμα πλήθη
κι ὅσο ὁ γήλιος νά πέσει και νά ῥθει τό δεῖλι,
τό σταυρό σου καρφώσαν κι ὀχτροί σου και φίλοι.

Μά γιατί νά σταθεῖς νά σέ πιάσουν! Κι ἀκόμα,
σά ρωτήσανε: «Ποιός ὁ Χριστός;» τί πές «Νά με»!
Ἄχ δέν ξέρει τί λέει τό πικρό μου τό στόμα!
Τριάντα χρόνια, παιδί μου, δέ σ' ἔμαθ' ἀκόμα!

Στο τρίτο μέρος, τέλος, ἔχουμε την καυστικότετη τρισυπόστατη « Πόρνη », δηλαδή την αμαρτωλή Πολιτεία, την υποκριτική Θρησκεία και την πουλημένη Τέχνη, την τριάδα των εξουσιών που στηρίζει το καθεστώς της αδικίας και της εκμετάλλευσης, καθώς και τον πασίγνωστο «Οδηγητή». Η « Πόρνη » είναι (στη μορφή που πρωτοδημοσιεύτηκε) ένα εξαιρετικά δυνατό κείμενο, αντάξιο με τα ποιήματα του Μαγιακόφσκι και του Χικμέτ, που, ας σημειωθεί, τότε ήταν τελείως άγνωστοι στην Ελλάδα.

Ἐγώ ἔμαι ἡ Πολιτεία τῶν Δυνατῶν
ἡ Πολιτεία τῶν λίγων, τῶν Κηφήνων,
τῆς Ἀδικιαῖς, τῆς Βίας ἡ Πολιτεία
καί τῆς Ψευτιάς!
Ἐγώ ἔμαι ἡ ἱερή Πατρίδα,
πῶχω τόν πόλεμο θεμέλιο,
τῆς εὐτυχίας τῶν δυνατῶν θεμέλιο,
γιά νά μποροῦν νά χαίρονται, γινόμενοι πιό δυνατοί
καί πιό σκληροί,
πιό ἀχρεῖοι,
τίς ἀδερφές, τίς μάνες τῶν «ἡρώων
μαζί μέ τό αἷμα τῶν ἡρώων»!
Ἐγώ ἔμαι ἡ ἱερή Πατρίδα,
ὀπού μέ τήν εἰρήνη θανατῶνω
τήν ψυχή καί τό πνέμα τῶν ἀνθρώπων,
σκεπάζοντάς τους μέ σκοτάδια καί κουρέλια
καί δίνοντάς τους λίγες λέξεις,
νά ζοῦν ὄνειρευόμενοι τίς λέξεις
καί νά πεθαίνουνε γιά λέξεις!
Εἶμαι ἡ ἱερή Πατρίδα, πού διδάχνω

τό μῖσος, τήν κλοπή, τό φόνο,
σειώντας ἕνα πανί χρωματιστό,
μπροστά στά μάτια, πού τυφλώνω τά μέ χίλιους τρόπους!

Εἶμαι ἡ Θρησκεία, πού φανερώνω
τή Θέληση τῶν οὐρανῶν,
στά πλήθη πού δέν ἔχουν θέληση,
γιατί δέν ἔχουν γνώση.

Εἶμαι ἡ Θρησκεία, πού εὐλογάει
τούς χρυσούς, τούς ἐπίσημους φονιάδες
πού λάμπουν ἀπό λίπος κι ἀπό ἀκαματιά
κι ἔχουν τό μάτι τοῦ πετρίτη,
πού ἀπό τό πιό μεγάλο ψῆλος
βρίσκουν τό πιό βαθιά κρυμμένο κέρδος.

Εἶμαι ἡ Θρησκεία πού καταριέται
τά θύματα, τά θύματά της
καί πού, ὅσο ἀρνιόνται, τόσο τά βυθίζει
μέσ' στήν τρομάρα τῆς αἰώνιας ποινῆς
πάνω στή Γῆ καί κάτω ἀπό τό Χῶμα!

Ἐγώ 'μαι ἡ Τέχνη τοῦ Ἀπολύτου,
τοῦ ἔξω καιροῦ καί τόπου ἡ Τέχνη,
χωρίς σκοπό καί δίχως ὄφελο.

Ἐγώ 'μαι ἡ Τέχνη τῆς Μορφῆς,
τῶν λέξεων, τῶν ρυθμῶν, τοῦ αἰσθήματος
τοῦ ὑποκειμενισμοῦ, τῶν ἀντιφάσεων,
τῆς Ἡδονῆς!

Ἐγώ 'μαι ὁ ἀριστοκράτης Στίχος,
ἡ Κεντρική ὄψη τῆς Ζωῆς
τῶν ὑπερκόσμιων ψίθυρων ἀκοή
πού 'χασα τήν ἀφή τῆς Ζωῆς,
πού ἀλλάζει κύκλους, νόημα καί σκοπό
μέ τούς καιρούς.

Ἐγώ 'μαι ἡ Τέχνη πού χωρίζω

ἀντί νά ἐνώνω τούς ἀνθρώπους,
καί πού ἀνασταίνω μέσα ἀπό τούς τάφους
παλιές ἰδέες πού ἔχουνε πεθάνει,
χτυπώντας τά φτερά τοῦ πνεύματος
ὀπίσω, ὀπίσω, ὀπίσω,
σκοτώνοντας τή Ζωή καί τή λαχτάρα της
γιά Φῶς, γιά Λευτεριά, γι' Ἀνέβασμα!
Ἐγώ ἔμαι ἡ Τέχνη τῶν μωρῶν, τῶν τσαρλατάνων,
ἡ Τέχνη τῶν μοιχῶν καί τῶν εὐνούχων,
ἡ πουλημένη, ἡ ἀτιμασμένη,
τοῦ Μπαρές, τοῦ Κλωντέλ καί τοῦ Ντ' Ἀνούντσιο.
Εἶμαι ἡ «Φλογέρα» ἐγώ «τοῦ Βασιλιᾶ»
καί τό «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων»!

Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι «καρφώνουν» δυο μεγάλα ποιητικά ἔργα, τοῦ Κωστή Παλαμά καί τοῦ Ἀγγελου Σικελιανοῦ ἀντίστοιχα. Ο Βάρναλης, που σεβόταν καί θαύμαζε τόν Παλαμά (τόν ἔλεγε πατέρα τῆς νεοελληνικῆς ποίησης) καί θεωροῦσε πως ὁ ἴδιος ἦταν ἀνάθρεμμα τοῦ παλαμικοῦ ἔργου καί εἶχε πει γιά τὸ Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου ὅτι ἦταν ἀπό τὰ σπουδαιότερα ἔργα που γράφτηκαν στη γλώσσα μας, πίστευε πως ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ (ὅπως καί τὸ Πάσχα τῶν Ἑλλήνων τοῦ Σικελιανοῦ) ἦταν πατριδοκαπηλικό καί με τὴν παρρησία που τὸν διέκρινε τὸ εἶπε στα ἴσια.

Ἄλλωστε τὸν ἐπόμενο χρόνο ξανάρθε σε ἀντιπαράθεση με τὸν Παλαμά. Αἰτία τὸ ποίημα «Λύκοι-Μπολσεβίκοι», που ἔγραψε ὁ τελευταῖος τὸ φθινόπωρο τοῦ 1922. Ἡ κυβερνητικὴ προπαγάνδα ἀπέδιδε τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ ὄχι στὴν ἀλλοπρόσαλλη τακτικὴ τῆς, τὴν ἀδαημοσύνη τῶν στρατηγῶν τῆς καί τὴν ἀλλαγὴ τῆς στάσης τῶν μεγάλων μας συμμάχων (που τὰ βρήκαν με τὸν Κεμάλ με ἀντάλλαγμα τὰ πετρέλαια τῆς Μοσοῦλης), ἀλλὰ «στὴν κομμουνιστικὴ προπαγάνδα» καί στὴ βοήθεια που ἔδωσαν οἱ μπολσεβίκοι στους Τούρκους.

Ὁ Παλαμάς παρασύρθηκε ἀπὸ αὐτὴ τὴν προπαγάνδα καί τὸ ποίημά του ἀρχίζει με τούς στίχους :

*Βοσκοί στή μάντρα τῆς Πολιτείας οἱ λῦχοι! Οἱ λῦχοι!
Στά ὄπλα Ἀκρίτες! Μακρὰ κι οἱ φαῦλοι καί οἱ περιττοί
καλαμαράδες καί δημοκόποι καί μπολσεβίκοι
γιά λόγους ἄδειους ἢ γιά τοῦ ὀλέθρου τά ἔργα βαλτοί.*

Ο Βάρναλης δεν το άφησε να περάσει έτσι. Το Δεκέμβριο του '22 στο περιοδικό Μούσα δημοσίευσε το ποίημα «Λευτεριά», που τελειώνει με τους στίχους :

*μέσα από φλόγες καί καπνούς
ανάμαλλη εἶδα νά ξετρέχει
τούς Ἄνομους γιγάντια ἡ Δίκη.
Ξάφνου, τοῦ σάλαγου κοπή.
Γέλια μέ πιάσανε στριγγά.
Σπαράζαν τούς μωρούς ποιητές οἱ λῦχοι.*

Ο Παλαμάς δε θύμωσε. Όπως γράφει ο Γιώργος Βαλέτας, όταν το διάβασε, είπε σκεπτικός : «Και όμως είναι ποιητής».

Τέτοιοι φιλολογικοί καβγάδες ήταν τότε πολύ συνηθισμένοι και, παρά την οξύτητα που τους χαρακτήριζε, οι αντιμαχόμενοι παραμέναν φίλοι.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στο Φως που Καίει. Όταν εκδόθηκε, έκανε πάταγο. Και όχι άδικα. Πρώτη φορά ακούστηκε τόσο ανατρεπτικός και ποιητικός συνάμα λόγος. Οι περισσότεροι λογοτέχνες το υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό. Ήταν άλλωστε το κλίμα πρόσφορο. Είχαν αρχίσει να εκδίδονται τα πρώτα αντιπολεμικά έργα, το *Τίποτε Νεότερο Από το Δυτικό Μέτωπο* του Έριχ Μαρία Ρέμαρκ, το *Άνθρωποι εν Πολέμω* του Αντρέας Λάσκο και η *Ζωή εν Τάφω* του δικού μας Στράτη Μυριβήλη. Οι αντιδραστικές όμως εφημερίδες και ιδίως η *Εστία* του Άδωνη Κύρου και η *Καθημερινή* του Γεωργίου Βλάχου³ φρύαξαν. Τι δεν του σύρανε. Προ-

3. Για τον εκδότη της *Καθημερινής* (που δεν είχε τη φήμη πολύ φανατικού άντρα) ο φίλος του ποιητή, ο πνευματωδέστατος δημοσιογράφος Πωπ, που επίσης από εκείνη τη χρονιά παραθέριζε τακτικά στην Αίγινα, είχε γράψει στην *Πρωία* το περίφημο :

«Τήν *Καθημερινή* δέν τήν γράφει οὔτε χεῖρ τις, οὔτε νοῦς τις ἀλλά πούς τις».

δότη, άθεο, ανατροπέα και ό,τι μπορεί να φανταστεί κανείς, ιδίως όταν έγινε γνωστό πως κάτω από το ψευδώνυμο «Δήμος Τανάλιας» κρυβόταν ο δημόσιος υπάλληλος, και μάλιστα εκπαιδευτικός, Κώστας Βάρναλης. Όπως γράφει ο ίδιος στα Φιλολογικά Απομνημονεύματα:

... "Όλ' αυτά πού άφηγήθηκα, είναι τό... τέλος τής υπόθεσης τών «Όργίων»! Η άρχή ήμουνα έγώ! Η «Έστία» όταν έγραφε πώς στην Παιδαγωγική Άκαδημία και τό Μαράσλειο ύπονομεύεται ή Πατρίδα, βρίζεται ή σημαία και ή Παναγία, έφερε για άπόδειξη (τίμια πράματα!) ένα άπόσπασμα από τό έργο μου «Τό Φώς πού Καίει». Και τό δημοσίεψε τό άπόσπασμα αυτό μέσα στό κύριο άρθρο της!

Αυτή ή Πολιτεία τών Δυνατών, αυτή ή ιερή Πατρίδα δέν είναι ή έλληνική πολιτεία και πατρίδα. Είναι όλες εκείνες οί πολιτείες κι οί πατρίδες (και μαζί μ' αυτές κι ή έλληνική) πού σύρανε τούς λαούς στόν παγκόσμιο πόλεμο και σκοτώσανε έντεκα μιλιούνια ανθρώπους σά νά 'τανε μύγες, ένω κανένας άπ' αυτούς δέν είχε ούτε τήν όρεξη ούτε τό συμφέρο νά πεθάνει για τούς Κηφήνες...

... Η δεύτερη κατηγορία ενάντιά μου ήτανε πώς «έβρισα» τήν Παναγία! "Όποιος διάβασε τό ποίημα τής «Μάνας του Χριστού» (στό «Φώς πού Καίει») δέν πιστεύω νά συνάντησε πουθενά καμμιά βρισιά. Πρώτα πρώτα θά ήτανε πολύ γελοϊός άνθρωπάκος εκείνος πού θά μπορούσε νά έχει προηγούμενα μέ τά ύπερφυσικά όντα κάθε θρησκείας και κάθε μυθολογίας! "Όσο για μένα όλες οί ύπερφυσικότητες και μεταφυσικότητες είναι έξω από τήν πνευματική και από τή συναισθηματική ζωή μου... "Ένας άθρησκος άνθρωπος δέ βρίζει τά θεϊα (πώς νά τά βρίσει άφοϋ δέν τά πιστεύει!).

Το καλοκαίρι του 1922 ο ποιητής ξανάρθε στην Αίγινα. Μαζί του ήρθανε και άλλοι φίλοι του λογοτέχνες και καλλιτέχνες, ο Νίκος και η Γαλάτεια Καζαντζάκη, ο Πέτρος ο Πικρός και άλλοι.

Εκείνη τη χρονιά έγραψε το πεζογράφημα Ο Λαός των Μουνούχων, τρία αλληγορικά διηγήματα, σάτιρα σχετική με την προγονοπληξία και την πατριδοκαπηλία. Δούλευε όμως μέσα του το επόμενο μεγάλο του έρ-

γο, τους Σκλάβους Πολιορκημένους, που τελικά εκδόθηκε τρία χρόνια μετά, το 1927.

Το τρίτο καλοκαίρι τον ακολούθησαν και άλλοι λογοτέχνες, με πρώτο το Θράσο Καστανάκη. Η Αίγινα έχει καθιερωθεί πια σαν τόπος ιδανικός για περισυλλογή και καλλιτεχνική δημιουργία.

Το επόμενο καλοκαίρι ο Βάρναλης δεν ήρθε. Η κυβέρνηση της Δημοκρατίας τον έστειλε και πάλι για ένα χρόνο υπότροφο στο Παρίσι. Εκεί ο Βάρναλης έζησε μια από τις πιο γεμάτες σε εντυπώσεις και γνωριμίες περίοδο της ζωής του. Όπως προαναφέρω, ήταν λάτρης του κρασιού και της γυναίκας. Στην Αίγινα καλοκοίταζε τις κοπελίτσες και τις νεαρές γυναίκες που έκανε παρέα. Μερικές τις αναφέρει στα Απομνημονεύματά του κι άλλες στο ποίημά του «Η βάρκα του καμπούρη Αντρέα», που το έγραψε πολλά χρόνια αργότερα

...ή Κατερίνα, ή Ζωή, τό Άντιγονάκι, ή Ζηνοβία...

αλλά φυσικά το περιβάλλον της τότε Αίγινας δε σήκωνε τίποτα περισσότερο από πλατωνικές σχέσεις. Στο Παρίσι όμως του έδωσε και κατάλαβε. Ο ίδιος αφηγήθηκε το παρακάτω χαριτωμένο επεισόδιο.

Είχε βρει μια «πεταλούδα» της νύχτας και ύστερα από τις σχετικές διαπραγματεύσεις καταλήξαν στο δωμάτιο ενός ξενοδοχείου. Εκεί πέρασαν τη νύχτα σφιχταγκαλιασμένοι:

«έκείνη μέ κρατούσε σφιχτά μὴν τύχει κι ἔφευγα χωρίς νά πληρώσω κι ἐγώ μὴπως φεύγοντας μου βουτήξει τό πορτοφόλι».

Όταν γύρισε, η δικτατορία του Θεόδωρου Πάγκαλου τον απέλυσε από τη θέση του κατηγορώντας τον ως κομμουνιστή (1925). Για το φαιδρό δικτάτορα που τιμωρούσε τις γυναίκες με πρόστιμο όταν η φούστα τους απείχε του εδάφους πλέον των τριάκοντα εκατοστών ο ποιητής είχε συγκεκριμένη γνώμη. Αρκεί να διαβάσουμε την Αληθινή Απολογία:

Νά κι ὁ πολιτικός ἀριβάρει. Μπροστά πάνε τά ἀστραφτερά του μάτια καί πίσου αὐτός. Πριχοῦ πατήσει τό ποδάρι δοκιμάζει τά γεφυροσάνιδα μέ τά μάτια σάν τό μουλάρι. Ξεροβήχει γιά νά γυρίσουμε νά τόν κοιτάξουμε. Μαζί μας εἶναι καί κάμποσοι φίλοι του. Τόν

καλημερίζουμε κι αυτός ζυγώνει. Σφίγγει τὰ χέρια μας πολύ γκαρδιακά και μέ δύναμη. Μέ τέτοιο δυνατό χέρι βαστάει τό τιμόνι του Καραβιού. Μᾶς ἀγαπάει και γίνεται θυσία για μᾶς! Για χαιτίρι μας βουτάει στό δημόσιο ταμεῖο, για νά δίνει σ' ἐμᾶς. Για χαιτίρι μας τσαλαπατάει τούς νόμους για νά μᾶς σώζει. Αὐτός μᾶς ἔμαθε νά παίρνουμε ψεύτικον ὄρκο στά δικαστήρια και νά μήν κρατᾶμε τό λόγο μας στά ἀλισβερίσια μας. Ἐφου ἔναι μεγάλος τσορμπατζής εἶναι και μεγάλος στρατηγός. Ἐν νικουσαν οἱ στρατιῶτες, αὐτός δοξαζότανε. Μά κι ἄν πάλι τήν παθαίνανε, πάλι αὐτός δέν πάθαινε τίποτα. Δέν ἔφταιγε. Φταιγανε... Θά σᾶς πῶ παρακάτου ποιοί φταιγανε. Κι ἄν παράδινε τό στρατό στους ὀχτρούς, κι ἄν πουλοῦσε τά κάστρα κι ἄν ἔφευγε πρῶτος πρῶτος, ποῖός θά μπορούσε νά τόν κατηγορήσει; Αὐτός ἦτανε ὁ Δημόσιος Κατήγορος!

Ἐμα λοιπόν ξέκοβα ἀπό τήν παρέα και παρουσιαζόμουνα μπροστά του και του ἔλεγα «Κύρ Θόδωρε γιατί εἶσαι λέρα;» τά ματάκια του χωνόντανε βαθιά μέσα στις τρυπες σάν τά ποντίκια πού τά τρώμαξε ἡ γάτα. Κόκκαλο ὁ κύρ Θόδωρος. Ποῖός κύρ Θόδωρος; Ὁ Λύκων και ὁ Ἄνυτος καλέ!

Ἀπό τότε ο ποιητής αφοσιώθηκε αποκλειστικά στο γράψιμο, στις μεταφράσεις αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και στη δημοσιογραφία. Δεν ξαναπαραθέρισε στην Αἴγινα, μολονότι επισκέφθηκε μερικές ακόμα φορές το νησί, είτε για να δει τους Καζαντζάκηδες είτε με δικές του παρῆες.

Το 1927 εκδίδονται οἱ Σκλάβοι Πολιορκημένοι, το δεύτερο μεγάλο ποιητικό του ἔργο. Ο πρόλογός του και μερικά ἀπό τα μέρη του, ὅπως «Οἱ Πόνοι της Παναγίας», «Ο Τρελός» και το «Τραγούδι της Καμπάνας», κατατάσσονται στα καλύτερα και πασίγνωστα ποιήματα του Βάρναλη.

Και αὐτό το ἔργο ξεσήκωσε την κατακραυγή των συντηρητικών. Τον κατηγορήσαν πως βρίζει την Επανάσταση του '21. Ο ἴδιος φυσικά στα Απομνημονεύματά του αντικρούει τις κατηγορίες αυτές.

Πάντως αὐτή τη φορά δεν τον κατηγορήσαν ὅτι βρίζει την Παναγία, ὅπως ἔκαναν με τη «Μάνα του Χριστού» ἀπό το Φως που Καίει. Φυ-

σικά ποτέ και κανείς δε σκέφτηκε να χαρακτηρίσει και τα δύο ποιήματα «χριστιανικά»⁴.

Έχουν περάσει πενήντα ως εβδομήντα χρόνια από τότε που γράφτηκαν τα ποιήματα που παρέθεσα και όμως πολλά από αυτά εξακολουθούν να έχουν τη φρεσκάδα και τη δύναμη που είχαν όταν πρωτοδημοσιεύτηκαν. Αντιπροσωπεύουν άλλωστε την κορυφαία περίοδο της δημιουργίας του Βάρναλη, την περίοδο που αρχίζει με το *Φως που Καίει* (1922) και κλείνει με την *Αληθινή Απολογία του Σωκράτη* (1931). Όσα έγραψε πιο μπροστά, η συλλογή ποιημάτων *Κηρήθρες* (1905) και το πολύστιχο ποίημα «Προσκυνητής» (1919), μπορεί τεχνικώς να είναι πιο άρτια και πιο δουλεμένα, δεν μπορούν με κανέναν τρόπο να καταταγούν στην κατηγορία των μεγαλόπνων έργων. Αλλά και όσα έγραψε μετά, το «*Ημερολόγιο της Πηνελόπης*» (1947), «*Ελεύθερος Κόσμος*» (1965), «*Άτταλος ο Γ΄*» (1972) και «*Οργή Λαού*» (τυπώθηκε μεταθανατίως το 1975), μαρτυρούν μια κάμψη του ταλέντου του.

Αλλά και μόνο για το *Φως που Καίει* και τους *Σκλάβους Πολιορκημένους* μπορεί να χαρακτηριστεί μεγάλος ποιητής. Κι όχι μόνο. Οι ποιητές, οι αληθινοί ποιητές, εννοείται, είναι κάτι σαν προφήτες. Με τις ευαίσθητες κεραίες τους πιάνουν μηνύματα και προβλέπουν εξελίξεις πολύ πριν τις αντιληφθούν οι κοινοί θνητοί, ακόμα και εκείνοι που δηλώνουν μελλοντολόγοι. Όταν ο Βάρναλης έγραφε τους στίχους:

Όλα τελειώνουνε κι όλα περνάνε
ιδέες βασιλίσσες κακογερνάνε

4. Η παγκόσμια πρωτοτυπία ανήκει σε έναν αξιωματικό που υπηρετούσε ως αναμορφωτής-βασανιστής στη Μακρόνησο. Εκεί, εκτός από το ξύλο, τα καψόνια και τη γενική κακομεταχείριση των κρατουμένων, γινόταν και «εθνικο-θρησκευτική» διαπαιδαγώγησή τους. Ο εν λόγω λοιπόν αξιωματικός, όταν του δόθηκε η εντολή να κάνει τη σχετική διάλεξη, όντας τελείως άσχετος από τέτοια πράγματα, απευθύνθηκε σε έναν κρατούμενο στρατιώτη, ο οποίος, διαθέτοντας όχι μόνο κουράγιο αλλά και χιούμορ, του υπέδειξε τους «Πόνους της Παναγιάς». Το άλλο βράδυ ο αξιωματικός, αφού είπε διάφορες τετριμμένες κοινοτοπίες περί πατρίδος, θρησκείας και οικογένειας, τέλειωσε με το ποίημα, αναγγέλλοντας:

«Και τώρα θα ακούσετε το χριστιανικόν ποίημα του εθνικού μας ποιητού Κωνσταντίνου Βαρνάλη (sic) "Οι Πόνοι της Παναγιάς"».

*Στίς νέες ανάγκες σου, κόπος βαρύς
σκοπούς αλάθευτους κοίτα νά βρείς*

λες κι είχε υπόψη του τις πρόσφατες εξελίξεις που ζήσαμε.

Ζούμε μια μεταβατική περίοδο, κατά την οποία όλα τα σημεία αναφοράς, που μέχρι χτες φαινόταν αναλλοίωτα και σταθερά, αλλάζουν, ανατρέπονται ή ακόμα και εξαφανίζονται: τα εθνικά κράτη, οι πολιτικοί θεσμοί, οι κοινωνικές δομές, οι ιδεολογίες. Όλα φαίνονται ρευστά και πρόσκαιρα. Τα κυρίαρχα συναισθήματα που διακατέχουν το μέσο άνθρωπο σήμερα είναι η ανασφάλεια και ο φόβος. Πολλοί καταφεύγουν στη θρησκεία, αλλά, καθώς και η πίστη σε κάθε θρησκεία έχει υπονομευτεί από τη λατρεία της επιστήμης, πολλοί αναζητούν νέες, αλλόκοτες «επιστημονικές» θρησκείες ή στρέφονται σε κάποιον αόριστο μυστικισμό. Υπάρχουν βέβαια και κάποιοι που επιμένουν να ζητάνε εξήγηση και παραμυθία όχι σεπίστεις και ιδέες που κακογέρασαν αλλά στη φιλοσοφική σκέψη.

Εδώ και πάλι ο Βάρναλης, ο ποιητής που, όπως έγραψε στους *Νέους Πρωτοπόρους* το 1935 ο Δημήτρης Γληνός, «έβλεπε την Αρχαία Ελλάδα σαν μια ενσάρκωση της ομορφιάς και της επικούρειας βιοθεωρίας», μπορεί να μας βοηθήσει. Οι αρχαίοι Έλληνες διανοητές πίστευαν στον άνθρωπο και θέλαν να τον λευτερώσουν από το Φόβο, κάνοντάς τον ικανό να σκέφτεται και να βρίσκει μέσα του τις δυνάμεις για την απελευθέρωσή του αυτή. Ο μέγας Δημόκριτος πρότεινε την *άλυπία*, δηλαδή την αναζήτηση της χαράς, την *εύεστώ*, δηλαδή την εσωτερική γαλήνη, και την *εύθυμία*, δηλαδή την καλή ψυχική διάθεση, ενώ ο εξίσου μέγας Επίκουρος, που ονομάστηκε ευεργέτης και ελευθερωτής, αναζητούσε την απελευθέρωση μέσα από τη γνώση και την *ήδονή*. Φυσικά η επικούρεια ήδονή δεν έχει καμιά σχέση με την κραιπάλη, την ακολασία και την ασέλγεια. Σημαίνει τις απλές ανθρώπινες χαρές που προσφέρει η φιλία και η ήρεμη ζωή. Τι κι αν πέρασαν από τότε δύομισι χιλιάδες χρόνια κι αν τα βιβλία τους καταστράφηκαν συστηματικά. Η σκέψη τους είναι πάντα ζωντανή, γιατί οι σκοποί τους ήταν αλάθευτοι: να σωθούν οι άνθρωποι από μόνοι τους.

Γι' αυτό και ποτέ άλλοτε δεν ήταν τόσο επίκαιρη και τόσο χρήσιμη η ανάγκη να γνωρίσουμε την αρχαία ελληνική σκέψη, με τη μοναδική της

Τα δημιουργικά καλοκαίρια του Κώστα Βάρναλη στην Αίγινα

διαύγεια, τόλμη, μετριοπάθεια και ευθύτητα, όσο σήμερα. Θα μας βοηθήσει να αποκτήσουμε αυτογνωσία και αυτοπεποίθηση. Όπως γράφει ο ποιητής, αντλώντας και πάλι από την αρχαία ελληνική παράδοση:

Ποιός θά μᾶς σώσει; Ἀνατολή γιά Δύση;
Ποιός Ἑλληνας ἢ βάρβαρος θεός;
Μπροστά ὁ καινούργιος κόσμος θά βαδίσει
ἢ πίσω θά γυρίσει ὁ παλιός;
Δέ θά μᾶς σώσει Ἀνατολή γιά Δύση
μήτ' Ἑλληνες ἢ βάρβαροι θεοί
Μπροστά καινούργιος κόσμος θά βαδίσει
ἄμα ξυπνήσουν κάποτε οἱ λαοί.

Βασική Βιβλιογραφία

1. Βάρναλης Κ., *Φιλολογικά Απομνημονεύματα*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1981.
2. Τανάλιας Δήμος, *Το Φως που Καίει*, εκδόσεις Γράμματα, 1922.
3. Βάρναλης Κ., *Σκλάβοι Πολιορκημένοι*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1981.
4. Βάρναλης Κ., *Η Αληθινή Απολογία του Σωκράτη*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1981.

Αφιέρωματα:

1. Περιοδικό *Νέα Εστία*, τόμος 98, τεύχος 1163, Χριστούγεννα 1975.
2. Περιοδικό *Νέοι Πρωτοπόροι*, χρόνος Δ', τεύχος 2, Φεβρουάριος 1935.

MICHELINE KOTTIS

EHESS Paris

Ο «Λειδινός» ή η άρνηση του αναπότρεπτου*

Το παρακάτω άρθρο αναφέρεται σε ένα τελετουργικό έθιμο που παρατηρείται σε κάποιο νησί του Σαρωνικού κόλπου, κατά τη διάρκεια του οποίου το ομοίωμα ενός νεαρού άντρα θάβεται στη γη από τις γυναίκες πριν από το χειμώνα και ξεθάβεται την άνοιξη. Αυτή η αναπαράσταση προκαλεί συναισθήματα και συγκινήσεις που συνδέονται με βιολογικές προϋποθέσεις, αντικείμενο ή φαντασίωση επιθυμιών και ορμών. Λέξεις-κλειδιά: τελετουργικό, γονιμότητα, στειρότητα, Ελλάδα.

Ο «Λειδινός» της Παλιαχώρας, στην Αίγινα

Ο «Λειδινός» στην Αίγινα, νησί του Σαρωνικού κόλπου, είναι το όνομα που έχει δοθεί σ' ένα αγροτικό «δρώμενο», σ' ένα λαϊκό δράμα δηλαδή, προορισμένο να προκαλέσει με μαζικούς τρόπους την αναγέννηση της φύσης και την αφθονία των καρπών. Το ομοίωμα (κούκλα) που θάβουν σ' αυτή την περίπτωση το φθινόπωρο ονομάζεται κι αυτό «Λειδινός».

Εικάζεται ότι το όνομα «Λειδινός» προέρχεται από τον αναγραμματισμό

της λέξης δειλινό, με την οποία χαρακτηρίζουμε την ώρα που δύει ο ήλιος.

Κατά τις μαρτυρίες, αυτή η συνήθεια-έθιμο μεταφερόταν από γυναίκα σε γυναίκα: «Κρατώ το έθιμο από την προγιαγιά μου, που κι εκείνη το κρατά από τη δική της προγιαγιά». (Κακούρη, 1956).

Η τελετή του Λειδινού προέρχεται από την εποχή που οι κάτοικοι της Αίγινας είχαν πρωτεύουσα την Παλιαχώρα, που βρισκόταν πάνω σ' ένα λόφο στο βόρειο κέντρο του νησιού, όπου ήδη από τον 9ο αιώνα είχαν βρει καταφύγιο από τις επιθέσεις των πειρατών.

Το «Λειδινό» τον τελούσαν στη νέα πρωτεύουσα της Αίγινας και στα χωριά μέχρι τις αρχές του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Το έθιμο επέζησε και εξακολουθεί να τελείται σήμερα στο χωριό Κυψέλη (παλιά Χαλασμένη).

Ο «Λειδινός» τελούνταν κάθε χρόνο στις 14 Σεπτεμβρίου, την ίδια μέρα της θρησκευτικής γιορτής της Υψώσεως του Σταυρού, και με τον ίδιο πάντα σκοπό, να εξασφαλίσουν την ευημερία του αγροτικού πληθυσμού. Ευλογούν τις νέες σπορές και οι νοικοκυρές προμηθεύονται ε-

* Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί περίληψη εκτενέστερου άρθρου της Micheline Kottis, «Le "Leidinos" ou le relus de l'inéluctable», *Ethnologie française*, XXVII, 1997, 2, Pratiques, rites, pp. 141-153, που από τα γαλλικά εξεπώνησε η κ. Μαίρη Γαλάνη-Κρητικού.

κείνη την ημέρα το καινούριο προζύμι και κάνουν το πρώτο ψωμί, που μοιράζονται με τη γειτονιά για να τους φέρει γούρι. (Λουκάτος, 1982).

Κατά τον ίδιο συγγραφέα-λαογράφο, «τηρούν επίσης μια πολύ αυστηρή νηστεία μέσα στα σπίτια. Λένε ότι η μέρα του Σταυρού είναι το ίδιο με τη Μεγάλη Παρασκευή».

Κι οι δυο αυτές γιορτές έχουν την ίδια σημασία όσον αφορά τους νεκρούς. Λέγεται ότι αυτό το «δρώμενο» είναι παλαιότερο από το χριστιανισμό, ότι αντιπροσωπεύει μια χθόνια λατρεία που συνδέεται με τη βλάστηση και ότι η πρωτόγονη μορφή της έχει την καταγωγή της στο θέατρο. (Κακούρη, 1956).

Είναι επίσης αυτό που συμπεραίνει και ο Πούχνερ (1979/81) στη μελέτη του την αφιερωμένη στις εκφράσεις του λαϊκού θεάτρου. Συγκεκριμένα, τα «δρώμενα» αποτελούν το εμβρυώδες δυναμικό στάδιο μιας εξέλιξης που οδηγεί σε σύνθετες φόρμες αναπαράστασης και, τελικά, στις φόρμες του θεάτρου. Ο ίδιος συγγραφέας διευκρινίζει ότι τα «δρώμενα» παρουσιάζονται σε όλη τη νοτιοανατολική Ευρώπη: την Αυστρία, τη Στυρία, την Κροατία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία, τη Βουλγαρία, την ευρωπαϊκή πλευρά της Τουρκίας και τη Μικρά Ασία, την Κύπρο και την Ελλάδα.

Στην Ελλάδα τα «δρώμενα» με είδωλα (ξόανα) που αναφέρονται μέσα στο ίδιο άρθρο είναι ο «Ζαφύρης» (Ηπειρος) και το «Φουσοδέντρι» (Καστανιά της Στυμφαλίας, Πελοπόννησος), που ξαναβρίσκουμε με το όνομα του *Grerlian* ή του «Σκαλογιάνι» στη Βουλγαρία, τον «Κρα-

ντονέλο» (Μύκονο), το «Λειδινό» (Αίγινα) τον «Καναβούρη» (Άνω Αμισός). Αυτές οι εκδηλώσεις είναι δεμένες με το φυσικό κύκλο της βλάστησης κι έχουν σκοπό τη γονιμότητα της γης με μαγικούς τρόπους. Ο Μέγας (1988/92) μέσα στο ημερολόγιό του «Ελληνική Λαϊκή Εορτή» αναφέρει τις ίδιες εκδηλώσεις και τις τοποθετεί στο μήνα Μάη: καταρχήν στην Πρωτομαγιά και μετά στη Μεσοπεντηκοστή, εποχή που αντιστοιχεί στην αρχή του καλοκαιριού ορισμένη από το παλιό ημερολόγιο, σύγχρονο του Θουκυδίδη, στις 13 Μαΐου (M. Detienne, 1972, σ. 188). Το ίδιο ημερολόγιο ορίζει σαν τέλος του καλοκαιριού τη 14η Σεπτεμβρίου, ημερομηνία τέλεσης του «Λειδινού», και διακρίνεται έτσι, την εποχή που τελείται, από άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις.

Αυτή η ημερομηνία κοντά στη φθινοπωρινή ισημερία σφραγίζει συγχρόνως το τέλος των αγροτικών εργασιών και το τέλος του καλοκαιριού. Έφταναν στην εποχή της σποράς και περίμεναν με όλο και μεγαλύτερο φόβο την αναγέννηση της φύσεως και την ευφορία της συγκομιδής.

Ο ανταγωνισμός της επίδρασης των δύο εορτών, της λαϊκής και της θρησκευτικής, μαρτυρείται από παλιά (Κ. Κακούρη, 1956), μάλιστα στην Κυψέλη μπορεί κανείς να διαπιστώσει το στοιχείο αυτό ακόμα και σήμερα.

Η αναπαράσταση του «Λειδινού» δε γίνεται στην πλατεία του χωριού, όπου βρίσκεται η εκκλησία, αλλά σ' ένα ιδιαίτερο μέρος σε μια γωνιά του δρόμου, κάτω από μια μουριά, κοντά σ' ένα περίπτερο, στοιχείο που μαρτυρεί το λαϊκό χαρακτήρα του εθίμου. Όσο για την ημε-

ρομηνία, ορίστηκε στις 9 Σεπτεμβρίου για να μη συμπίπτει με τη θρησκευτική εορτή. Ο χαρακτήρας της λαϊκής και όχι της θρησκευτικής γιορτής σημειώνεται από τους οργανωτές, που είναι και οι υπεύθυνοι του πολιτιστικού κέντρου, και τους κοινοτικούς άρχοντες, που με τους λόγους τους, που προηγούνται της γιορτής θυμίζουν ότι έχουν σκοπό μ' αυτό το έθιμο να διαφυλάξουν την πολιτισμική και πολιτιστική ταυτότητα του νησιού.

Η αναπαράσταση αποτελεί παρωδία νεκρικής τελετής που θυμίζει τον Επιτάφιο της Μεγάλης Παρασκευής (ταφή του Χριστού, κατά την παράδοση των ορθόδοξων).

Μοιρολογούν το ξόανο του νεαρού νεκρού, το «Λειδινό», που πρέπει ν' αναστηθεί την άνοιξη, του αφιερώνουν ένα πένθιμο τραγούδι, κάτι σαν μοιρολόι, τον περιφέρουν μέσα στο χωριό ή μέσα στη γειτονιά πριν τον θάψουν, τρώνε τα «κόλλυβα» (προσφορά στους νεκρούς) που ετοίμασαν γι' αυτό το λόγο και που φέρουν το ίδιο όνομα μ' αυτόν και η γιορτή τελειώνει με χορούς και παραδοσιακά τραγούδια. Το δρώμενο αναφέρεται από τον Π. Ηρειώτη (1921), τη Γεωργία Κουλικούρδη (1993), τον Ι. Λυκούρη (1949) και την Κ. Κακούρη (1956). Οι τρεις πρώτοι είναι Αιγινήτες και συμμετείχαν πολλές φορές στην τελετή.

Η Γεωργία Κουλικούρδη (1993), η οποία συμμετείχε σ' αυτό το δρώμενο, όταν αυτό γινόταν ακόμα μέσα στην πόλη της Αίγινας, δίνει την ακόλουθη περιγραφή:

«Στις 14 Σεπτεμβρίου, την ημέρα του Σταυρού, οι γυναίκες της Αίγινας κατασκευάζαν το ομοίωμα ενός πεθαμένου,

ντύνοντάς τον με ανδρικά ρούχα. Για κεφάλι τού έβαζαν ένα κανάτι, πάνω στο οποίο ζωγράφιζαν μάτια, μία μύτη, ένα στόμα. Του φορούσαν ένα καπέλο, τον ξάπλωναν πάνω σ' ένα τραπέζι, έβραζαν στάρι, ετοίμαζαν τα «κόλλυβα», με το στάρι, με ρόδια, με μαϊντανό, με μύγδαλα, και συγκεντρωνόντουσαν γύρω από το τραπέζι για να τον κλάψουν με το παρακάτω τραγούδι: «Λειδινέ μου, Λειδινέ μου...».

»Μετά το θρήνο έβαζαν τον νεκρό πάνω σε μια πόρτα, τον στόλιζαν με λουλούδια, ιδίως με «λειδινά», και πήγαιναν να τον θάψουν. Σχημάτιζαν μια λιτανεία όπου συμμετείχαν πολλά παιδιά που κουβαλούσαν καλάμια (κορμάδες) και σημαίες πάνω σε κοντάρια. Φορούσαν μαντίλια, γυναίκες έψαλλαν το ίδιο τραγούδι. Κουβαλούσαν επίσης πιατέλες γύρω από τον πεθαμένο, όπου είχαν φυτέψει στάρι, φακές κτλ. μέσα σε καθαρό νερό και τα οποία είχαν βλαστήσει. Οι γυναίκες έφερναν το «Λειδινό» και τον τοποθετούσαν μέσα σ' ένα λάκκο που είχαν ήδη σκάψει. Δυο τρεις μέρες αργότερα άνοιγαν το λάκκο και ξανάπαιρναν τα ρούχα. Έλεγαν: «Ο Λειδινός αναστήθηκε!».

»Το βράδυ μοιράζονταν το στάρι και τα άλλα φαγητά, κριθινές κουλούρες, κρασί ρετσίνα και άρχιζαν να χορεύουν και να τραγουδούν παλαιά τραγούδια της Αίγινας. Χόρευαν τον καλαματιανό, το συρτό και τον μπάλο».

Άλλοτε οι γυναίκες, αποκλειστικά, ετοίμαζαν και εκτελούσαν το έθιμο ακολουθώντας ένα γνώριμο τελετουργικό, που περιλαμβάνει στις σημειώσεις του

για την Αίγινα ο Παναγής Ηρειώτης (1925). Στη συνέχεια, ο ιερός χαρακτήρας του τελετουργικού χάθηκε, δίνοντας τη βαρύτητα στο παιχνίδι, και η εκτέλεσή του ανατέθηκε στα παιδιά.

Τώρα, όπως μπορεί κανείς να διαπιστώσει στην Κυψέλη, οι γυναίκες (υπεύθυνες του πολιτιστικού κέντρου) προετοιμάζουν την τελετή και το ομοίωμα του «Λειδινού» και κοπέλες τον «ξενυχτάνε» και τον μοιρολογούν. Οι ίδιες γυναίκες και οι κοπέλες θα παρουσιάσουν στη συνέχεια παραδοσιακούς χορούς στο κοινό, που είναι συγκεντρωμένο μέσα στην αυλή του σχολείου, και θα προσφέρουν κέρασματα (κόλλυβα, σουβλάκια, ποτά).

Αυτή η σύγχρονη αναπαράσταση, που την αισθανθήκαμε περισσότερο σαν αποτέλεσμα μιας εκδήλωσης αντιπροσωπευτικής ενός τόπου και μιας κοινότητας, μαρτυρεί ακόμα και με την παρουσία των κοριτσιών ότι πρόκειται για μια τελετή μύησης από την εφηβική στην

αναπαραγωγική ηλικία. Πράγματι, τα «παιδιά» που αναφέρονται στην περιγραφή της Γ. Κουλικούρδη (1993), των οποίων δεν προσδιορίζεται το γένος, φορούν το μαντίλι των γυναικών και τραγουδούν το ίδιο τραγούδι. Αντίθετα, στη Χαλασμένη, τα παιδιά συγκεντρώνονται γύρω από το «Λειδινό» και τρέχουν θορυβώδικα στους κεντρικούς δρόμους του χωριού με γέλια και πειράγματα.

«Από τα παράθυρα τους πετούσαν λουλούδια, ενώ οι “γριές” και οι “νιες” στα κατώφλια τούς μοίραζαν κόλλυβα» (Λυκούρης, 1949).

Ας σημειώσουμε ότι σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για τις δύο κατηγορίες γυναικών που δεν ανήκουν στην αναπαραγωγική ηλικία και επομένως μεγαλύτερη σημασία έχει όχι τόσο το τελετουργικό του εθίμου όσο αυτός ο «αποκλεισμός» τους και η υποσυνείδητη επιθυμία τους να τον αποφύγουν.

Βασική Βιβλιογραφία

1. Detienne Marcel (1972), *Le Jardins d'Adonis – la mythologie des aromates en Grèce*, Bibliothèque des Histoires, NRF, Gallimard, Paris.
2. Ηρειώτης Π. (1925), «Ο Λειδινός εν Αιγίνη», *Λαογραφία Η'*, σσ. 289-296.
3. Κακούρη Κ. (1956), «Dromena champêtres», le «Leidinos», *l'Hellénisme contemporain*, σειρά 2η, τόμος Χ, σσ. 188-312.
4. Κουλικούρδη Γ. (1933), «Λαϊκή Αιγινήτικη Παράδοση – Το τραγούδι» (Κείμενο στο φυλλάδιο του δίσκου *Τραγούδια από την Αίγινα*).
5. Λουκάτος Δ. (1982), *Τα φθινοπωρινά – Παράδοση*, Φιλιππότης, Αθήνα, σσ. 40-44.
6. Λυκούρης Χ. (1949), «Ο Λειδινός», *ΚΑ (Κήρυξ της Αιγίνης)* 33, σ. 140 κ.ε.
7. Μέγας Γ.Α. (1988/92), *Ελληνικές Γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Οδυσσεύς, Αθήνα.
8. Πούχνερ Β. (1979/81), «Παραστατικά “δρώμενα”, Λαϊκά θέματα και λαϊκό θέατρο στη ΝΑ Ευρώπη», *Λαογραφία ΛΒ'*, σσ. 304-369.

ΛΙΝΑ ΚΑΣΔΑΓΛΗ

Μνήμη Γιάννη Μαΐλλη

«Η θάλασσα είναι μία από τις πρώτες μου έμπειρίες. Γεννήθηκα σέ νησί. Είχα, και έχω ακόμη, έπαφή μέ τή θάλασσα. Ή άέναη κίνηση αὐτοῦ τοῦ ὑγροῦ στοιχείου μέ τίς άτελείωτες και θαυμαστές έναλλαγές στή μορφή και στά χρώματα μέ συγκινούσε πάντα και μέ μάγευε».

Τό κείμενο είναι τοῦ Γιάννη Μαΐλλη και περιέχει οὐσιαστικά όλόκληρη τή ζωή του. Ὁ Μαΐλλης, μέ καταγωγή από τήν Κάλυμνο, γεννήθηκε τό 1914 στήν Αἴγινα κι εκεί έζησε πιστός στό νησί του και στό ωραίο πατρογονικό του σπίτι μέ τά ζωγραφιστά ταβάνια και τίς πήλινες κόρες — χῶρος για ὄνειρα και για παραμύθια.

Δέν είναι περίεργο πού μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον ώρίμασε ή καλλιτεχνική φλέβα τοῦ Μαΐλλη. Συλλέκτης περιωπής, φίλος — ὅπως εκείνος ήξερε νά είναι φίλος — ὄλων σχεδόν τῶν σημαντικῶν καλλιτεχνῶν και πνευματικῶν ανθρώπων τῆς έποχῆς του, τοῦ Μόραλη, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Διαμαντόπουλου, τοῦ Τσαρούχη, τοῦ Μπουζιάννη, τοῦ Έλύτη, τοῦ Καββαδία, τοῦ Βάρναλη και τῶν ἄλλων, έκφράστηκε ὁ ἴδιος μέ τή φωτογραφία, τά πορτρέτα, αλλά και άπεικονίσεις, ανάμεσα σ' ἄλλα, τῶν περισσότερων απ' ὄλους τούς σημαντικούς φίλους πού είχε, πάντα μοναδικά. Θά 'λεγες ὅτι

δέ φωτογραφίζει μόνο τό πρόσωπο αλλά και τήν ψυχή. Καί θ' άξιζε μιá συλλογή από αὐτά τά πορτρέτα νά έκτεθει κάποτε, αλλά και νά έκδοθεῖ.

Ὁ Μαΐλλης ὅμως φωτογράφισε και τοπία, σκηνές από τή ζωή τῶν θαλασσῶν και τήν ἴδια τή θάλασσα. Κι εκεί, παρακολουθώντας τίς ανταύγειες τοῦ φωτός και τό παιχνίδι τῶν χρωμάτων μέσα στό νερό, προχώρησε σέ μιá ἄλλη αντίληψη τῆς φωτογραφίας, πού είναι και ζωγραφική· από μιá σταγόνα γίνεται ένας κόσμος ὁμορφιάς πού ξεπερνάει τά σχήματα τῆς πραγματικότητας μ' έναν τρόπο ὑπερβατικό, ὑπερρεαλιστικό. Τελικά, λέει ὁ ἴδιος, «αὐτές οἱ αναρίθμητες έντυπώσεις καταλήγουν σέ παραισθήσεις. Θέλησα νά κινητοποιήσω αὐτές τίς παραισθήσεις και νά παίξω μαζί τους». Αποτέλεσμα τοῦ παιχνιδιοῦ, «φωτογραφία πού γίνεται ζωγραφική χωρίς καμιá δική μου παρέμβαση». Αὐτό άκριβῶς είναι τό στοιχείο τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ στόν Μαΐλλη.

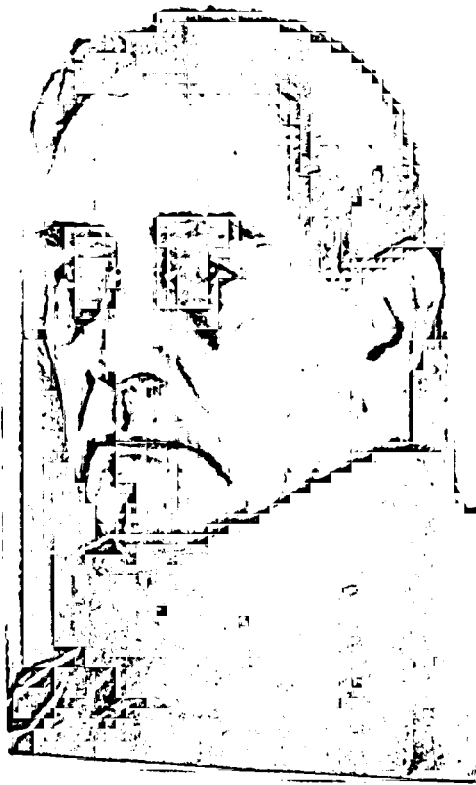
Οἱ φωτογραφίες αὐτές, μέ τόν τίτλο «Άντανακλάσεις στή θάλασσα», έχουν έκτεθει στήν Γκαλερί Σκουφά 4, στήν Ἀθήνα, καθώς και ἔξω από τήν Ἑλλάδα: στή Βοστώνη, στό Μόναχο, στό Ἀμβούργο, στήν Τούρ τῆς Γαλλίας. Βρίσκονται τώρα μόνιμα στό Φωτογραφικό Μουσείο τῆς

πόλης του Μονάχου. Οί Γερμανοί, ό σημαντικός έκδοτικός Οίκος PRESTEL VERLAG, εξέδωσαν κι ένα βιβλίο με τή δουλειά αυτή. Τή δουλειά του Μαΐλλη τήν έχουν εκτιμήσει όσοι τή γνώρισαν και τήν αγάπησαν· τή δουλειά, αλλά και τή ζεστή προσωπικότητα αυτού του χαρισματικού ανθρώπου πού ήξερε νά δημιουργεί γύρω τήν όμορφιά με τήν τέχνη του και με τή ζωή του. «Έρρωσθε» ήταν ό χαιρετισμός με τόν όποιο ύποδεχόταν τούς φίλους του, «άκένωτη πηγή χαράς, κεφιού και δημιουργίας», όπως γράφει ένας από αυτούς τούς φίλους.

Συγκινητικό δείγμα τής αγάπης πού τόν περιέβαλλε είναι και τό μεταθανάτιο δώρο ενός άλλου στενού φίλου, του Jean-Louis Dupas του Οίκου Hermès στό Παρίσι, πού έχει και σπίτι στην Αίγινα και θε-

ωροϋσε τό Γιάννη Μαΐλλη ως «έναν από τούς καλύτερους φωτογράφους τής γενιάς του»· τό δώρο ήταν ένα μεταξωτό μαντίλι, παραγωγή του Hermès για τόν έορτασμό τής χιλιετίας, έργο του καλλιτέχνη Joachim Metz. Πρόκειται για σύνθεση από διάφορα συμβολικά στοιχεία πού συνδέουν τή Δύση με τήν Άνατολή, τούς άστερισμούς και τό κεντρικό πρόσωπο γυναίκας, με τίτλο «Νέο πρωϊ», με τά χρυσαφένια χρώματα του Φοίβου Άπόλλωνα και με τόν άξέχαστο χαιρετισμό «Έρρωσθε».

Τό πρώτο αντίτυπο αυτού του μαντιλιού ό Dupas και ή Έλληνίδα γυναίκα του τό χάρισαν στην Άννα Μαΐλλη, πολύτιμο σύντροφο ζωής του Γιάννη, στή μνήμη του. Δώρο άντάξιο και για τόν καλλιτέχνη και για τόν άνθρωπο.

Μικρό Ανθολόγιο φωτογραφιών του Γιάννη Μαΐλλη

Άνθρωποι και τοπία της Αίγινας

Παλιές εικόνες... χωρίς λόγια

